

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

การจัดที่ดินทำกินให้เกษตรกรได้มีสิทธิเข้าถึงครอบครองในรูปแบบต่างๆ เพื่อมุ่งหวังที่จะรองรับผู้ไร้ที่ดินทำกิน บรรเทาความยากจน มีมานานแล้ว¹ จากปัญหาดังกล่าวได้นำไปสู่การตราพระราชบัญญัติขึ้นหลายฉบับเพื่อเป็นที่มาและอำนาจในการจัดการที่ดิน ซึ่งแต่ละฉบับมีความแตกต่างกันในเรื่องสิทธิที่ดินจนทำให้เกิดความสับสน จนถึงปี พ.ศ. 2525 รัฐบาลได้มีมติเรื่องนโยบายการให้เอกสารสิทธิหรือสิทธิในที่ดิน (Property rights)² โดยให้หน่วยงานต่างๆ หยุดการขยายพื้นที่โครงการจัดที่ดินทำกิน ยกเว้น การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม โดยมีหน่วยงานหลักที่จัดที่ดินทำกิน ได้แก่ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กรมส่งเสริมสหกรณ์ ภายใต้พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 และสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ภายใต้พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 (กรมที่ดิน, 2544)

การจัดการที่ดินของรัฐภายใต้พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 และพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 ในประเด็นของการจัดการให้สิทธิถือครองการใช้ที่ดินแบบมีเงื่อนไข ทั้งนี้ในการจัดที่ดินตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 ได้มีสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) เป็นหน่วยงานหลักที่ทำหน้าที่ในการจัดการ (พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม มาตรา 8) และการจัดการที่ดินตามพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 ได้มีกรมสหกรณ์ที่ดิน (หรือกรมส่งเสริมสหกรณ์ในปัจจุบัน) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์และกรมประชาสัมพันธ์ (หรือกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการในปัจจุบัน) กระทรวงมหาดไทย เป็นหน่วยงานหลักในการจัดการ โดยกรมส่งเสริมสหกรณ์ได้จัดที่ดินให้กับประชาชนในรูปแบบของนิคมสหกรณ์และกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการได้จัดที่ดินในรูปแบบของนิคมสร้างตนเอง (สมพร และคณะ, 2547) การจัดที่ดินของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมได้ออกหนังสืออนุญาตให้เกษตรกรเข้าทำประโยชน์ในเขต

¹ ภาคผนวก ข ความเป็นมาของนโยบายการจัดการที่ดินทำกิน

² กรม. ได้มีมติเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2525 ให้หน่วยงานต่างๆ หยุดโครงการจัดที่ดินทำกิน

ปฏิรูปที่ดิน คือ เอกสารสิทธิ ส.ป.ก.4-01 ส่วนกรมส่งเสริมสหกรณ์ได้ออกหนังสืออนุญาตให้เกษตรกรเข้าทำประโยชน์ในเขตนิคมสหกรณ์ คือ เอกสารสิทธิ กสน.3 และกรมกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการได้ออกหนังสืออนุญาตให้เกษตรกรผู้ไม่มีที่ดินทำกินให้เข้าทำประโยชน์ในเขตนิคมสร้างตนเอง คือ เอกสารสิทธิ น.ค.1 เอกสารสิทธิทั้ง 3 ประเภท ได้อนุญาตให้เกษตรกรสามารถเข้าทำประโยชน์บนที่ดินที่หน่วยงานจัดมอบให้ แต่เอกสารสิทธิที่ผู้ทำประโยชน์เหล่านี้ได้รับเป็นเอกสารสิทธิแบบมีเงื่อนไขตามพระราชบัญญัติแต่ละฉบับนั้นได้กำหนดเงื่อนไขการได้สิทธิและการใช้สิทธิที่แตกต่างกันของแต่ละหน่วยงาน มีผลต่อความแตกต่างกันทางการจำหน่ายจ่ายโอน การจำกัดเวลาในการโอน การครอบครองปรปักษ์และความสามารถในการประกันเงินกู้จากสถาบันการเงิน อันจะนำไปสู่การใช้ประโยชน์และการได้รับผลตอบแทนที่แตกต่างกัน

เอกสารสิทธิทั้ง 3 ประเภท ถึงแม้ว่าสิทธิในการถือครองเอกสารสิทธิในที่ดินนั้นจะไม่มีสมบูรณ์เท่ากับสิทธิของโฉนดหรือ (น.ส.4) แต่เอกสารสิทธิทั้ง 3 ประเภท ก็แสดงถึงสิทธิที่เกิดขึ้นกับที่ดินนั้นในระดับที่ต่างกัน รวมถึงเงื่อนไขการได้สิทธิและข้อจำกัดทั้งที่เหมือนกันหรือแตกต่างกัน ซึ่งประเด็นดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อกระบวนการใช้ประโยชน์ในด้านการผลิต การรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินและการได้รับผลตอบแทนต่อเกษตรกรที่แตกต่างกันตามไปด้วย ถ้าเกษตรกรมีความมั่นคงในการถือครองเอกสารสิทธิที่สมบูรณ์แบบ (Full property rights) ย่อมจะเป็นแรงจูงใจ (Incentive) ในการลงทุนเพื่อปรับปรุงคุณภาพที่ดิน แต่ถ้าเอกสารสิทธิมีความไม่แน่นอนของเงื่อนไขในระยะเวลาที่เกษตรกรนั้นๆ จะประกอบอาชีพได้หรือขาดความมั่นคงในการครอบครองสิทธิในที่ดินนั้น เกษตรกรย่อมขาดแรงจูงใจ เพราะกลัวว่าผลประโยชน์จากการลงทุนจะไปตกอยู่กับผู้อื่นที่ได้เข้ามาครอบครองพื้นที่นี้ต่อไปในภาคหน้า นำไปสู่การไม่ดูแลในทรัพยากรและความอุดมสมบูรณ์ของผืนดิน ผลผลิตต่อไร่ที่เกษตรกรได้รับก็ต่ำ ก่อให้เกิดปัญหาขาดทุน ก่อให้เกิดความยากจนในที่สุด ผลที่เกิดขึ้นยังสะท้อนไปถึงเกษตรกรผู้ที่จะได้รับสิทธิในที่ดินผืนนี้ต่อไปในอนาคต ก็จะประสบปัญหาที่เป็นแบบเดียวกันต่อไปและทรัพยากรก็จะมีแต่ความเสื่อมโทรมลง

การมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความมั่นคงในการใช้ที่ดินมากขึ้น ซึ่งหากมีคุณสมบัติตรงตามเงื่อนไขของการมีกรรมสิทธิ์โดยสมบูรณ์แบบ ย่อมส่งผลให้ผู้เป็นเจ้าของหรือเกษตรกร เกิดแรงจูงใจในการผลิต การมีกรรมสิทธิ์ที่สมบูรณ์แบบประกอบด้วยคุณสมบัติ 4 ประการ ได้แก่ การมีสิทธิในการปกป้องไม่ให้อื่นเข้ามาแย่งชิงผลประโยชน์ (Enforceability) การมีหลักฐานการถือครองสิทธิตามหลักของกฎหมาย การมีสิทธิในผลตอบแทนที่จะได้รับ

(Exclusivity) และการมีสิทธิที่จะเปลี่ยนมือหรือจ่ายโอน (Transferability) ในขณะเดียวกันการที่เกษตรกรได้ครอบครองเอกสารสิทธิในที่ดิน เอกสารสิทธินั้นยังมีประโยชน์ต่อการนำไปใช้เป็นหลักในการค้ำประกันเงินกู้จากสถาบันได้ (เช่น ธ.ก.ส. และสถาบันการเงิน) สินเชื่อดังกล่าวนี้มีทั้งระยะสั้นและระยะยาว ในรูปของสินเชื่อระยะยาว มีวัตถุประสงค์เพื่อให้การปรับปรุงบำรุงดินและการใช้ระบบชลประทานในไร่นา เป็นต้น เมื่อมีการลงทุนมากขึ้นก็จะมีผลให้ความต้องการปัจจัยทางการเกษตรเพิ่มขึ้น เช่น ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช เมล็ดพันธุ์ใหม่ๆ เป็นต้น ในที่สุดย่อมส่งผลต่อการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและรายได้ของเกษตรกรให้สูงขึ้นตามมา (ทองโรจน์, 2530)

ลักษณะของเอกสารสิทธิในที่ดินแต่ละประเภทมีเงื่อนไขของสิทธิในการครอบครองและการใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกัน เช่น เอกสารสิทธิประเภท ส.ป.ก.4-01 ไม่สามารถเปลี่ยนมือได้เป็นการให้สิทธิในการใช้ประโยชน์และอาจตกทอดโดยมรดกไปสู่ลูกหลานได้ ในทางกลับกันเอกสารสิทธิประเภท กสน.3 และ น.ค.3 นั้น ผู้ได้สิทธิการครอบครองมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง สามารถที่จะนำไปออกโฉนดและได้สิทธิการครอบครองสมบูรณ์แบบ โดยที่เอกสารสิทธิ น.ค.1 นั้น ผู้ได้รับสิทธิในการครอบครองไม่จำเป็นต้องเป็นเกษตรกร ในส่วนของเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.4-01 ผู้ได้รับสิทธิในการครอบครองต้องเป็นเกษตรกร เป็นต้น เอกสารสิทธิ ทั้ง 3 ประเภท (ส.ป.ก.4-01 กสน.3 และ น.ค.3) นั้น เป็นเอกสารสิทธิที่ผู้ครอบครองจะได้สิทธิในการใช้ประโยชน์ แต่ไม่สามารถนำไปซื้อขายเปลี่ยนมือได้ ซึ่งเงื่อนไขของข้อจำกัดในการเปลี่ยนมือได้เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการทำสัญญาในรูปดังกล่าวไปจดจำนองเพื่อขอสินเชื่อจากสถาบันการเงินของรัฐและเอกชน ทำให้ผู้ถือครองเอกสารสิทธิเหล่านี้ขาดโอกาสที่จะเข้าถึงแหล่งสินเชื่อที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำ

ความแตกต่างของเงื่อนไขการถือครองเอกสารสิทธิดังกล่าว นอกจากจะมีผลต่อแรงจูงใจในด้านต่างๆ แล้ว ยังอาจมีผลต่อการใช้ประโยชน์ในสินทรัพย์เพื่อสร้างรายได้ การศึกษาในครั้งนี้จะศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงลักษณะ โครงสร้างรายได้และปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง เพื่อเป็นการสะท้อนข้อเท็จจริงของครัวเรือนเกษตรกรที่ถือครองเอกสารสิทธิในพื้นที่ของรัฐเพื่อใช้เป็นแนวทางในการประกอบการพิจารณา นโยบายของรัฐในการแก้ปัญหาความยากจน อันจะนำไปสู่ชีวิตของเกษตรกรที่ดีขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การจัดทำวิจัยในเรื่องนี้ได้มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ ประกอบด้วย

1. เพื่อศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงลักษณะ โครงสร้างองค์ประกอบรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไผ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง
2. เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างของรายได้จากการถือครองกรรมสิทธิ์ในสินทรัพย์ที่ดินที่ต่างกัน
3. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไผ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้จะทำให้ทราบถึงสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงลักษณะ องค์ประกอบรายได้ของครัวเรือนที่ถือครองกรรมสิทธิ์ในสินทรัพย์ที่ดินแบบมีเงื่อนไผ่ นอกจากนี้ ผลจากการศึกษาจะทำให้ทราบลักษณะของปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการกำหนด รายได้ของครัวเรือน ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจะเป็นแนวทางในการประกอบการพิจารณา นโยบายของรัฐในการแก้ปัญหาความยากจนของครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์ และนิคมสร้างตนเอง อันจะนำไปสู่ชีวิตของเกษตรกรที่ดีขึ้น

ขอบเขตการวิจัย

การจัดทำวิจัยในเรื่องนี้ได้มีขอบเขตที่สำคัญ ประกอบด้วย

1. การศึกษาวิจัยนี้จะเน้นเฉพาะครัวเรือนเกษตรผู้มีสิทธิเข้าร่วม โครงการแปลงสินทรัพย์ เป็นทุนที่ครอบครองหนังสืออนุญาตเข้าทำประโยชน์ในที่ดินของรัฐในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคม สหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง

2. ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของผู้แปลงสินทรัพย์เป็นทุน ปีการเพาะปลูก 2546/47 (1 เมษายน 2546 ถึง 2547) คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ร่วมกับสำนักงานแปลงสินทรัพย์เป็นทุน (องค์การมหาชน) (ตารางที่ 1) โดยมีจำนวนตัวอย่าง 22,065 ตัวอย่าง แบ่งออกเป็นในภาคเหนือ 4,490 ตัวอย่าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 11,229 ตัวอย่าง ภาคกลาง 3,462 ตัวอย่าง และภาคใต้ 2,884 ตัวอย่าง ประกอบด้วยครัวเรือนเกษตรที่ถือหนังสืออนุญาต ส.ป.ก.4-01 จำนวน 20,173 ตัวอย่าง กสน.3 จำนวน 903 ตัวอย่าง และ นค.1 จำนวน 989 ตัวอย่าง

ตารางที่ 1 จำนวนครัวเรือนเกษตรตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ประเภท	จำนวน	รายละเอียด
ครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	20,173	ภาคเหนือ 3,992 ตัวอย่าง
		ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 10,654 ตัวอย่าง
		ภาคกลาง 2,890 ตัวอย่าง
		ภาคใต้ 2,637 ตัวอย่าง
ครัวเรือนเกษตรในเขตนิคมสหกรณ์ (กสน.3)	903	ภาคเหนือ 294 ตัวอย่าง
		ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 180 ตัวอย่าง
		ภาคกลาง 247 ตัวอย่าง
		ภาคใต้ 182 ตัวอย่าง
ครัวเรือนเกษตรในเขตนิคมสร้างตนเอง (น.ค.1)	989	ภาคเหนือ 204 ตัวอย่าง
		ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 395 ตัวอย่าง
		ภาคกลาง 325 ตัวอย่าง
		ภาคใต้ 65 ตัวอย่าง
รวม	22,065	

ที่มา: จากการสำรวจของศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ (2547)

3. รายได้ของครัวเรือนเกษตรในที่นี้ หมายถึง รายได้เฉพาะในรูปเงินสด ซึ่งเป็นผลรวมของรายได้เงินสดสุทธิจากการเกษตรในครัวเรือน รายได้เงินสดสุทธินอกครัวเรือนและรายได้นอกการเกษตร

วิธีการวิจัย

วิธีการเก็บข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ที่ได้จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของผู้แปลงสินทรัพย์เป็นทุน ปีการเพาะปลูก 2546/47 (1 เมษายน 2546 ถึง 2547) ซึ่งเป็นการสำรวจและเก็บข้อมูลของศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ร่วมกับสำนักงานแปลงสินทรัพย์เป็นทุน (องค์การมหาชน) มีจำนวนตัวอย่าง 22,065 ตัวอย่าง แบ่งออกเป็นในภาคเหนือ 4,490 ตัวอย่าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 11,229 ตัวอย่าง ภาคกลาง 3,462 ตัวอย่าง และภาคใต้ 2,884 ตัวอย่าง ประกอบด้วย ครัวเรือนเกษตรกรที่ถือหนังสืออนุญาต ส.ป.ก.4-01 จำนวน 20,173 ตัวอย่าง กสน.3 จำนวน 903 ตัวอย่างและ น.ค.1 จำนวน 989 ตัวอย่าง นอกจากนี้ยังใช้ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมและค้นคว้าจากหนังสือ เอกสาร วารสาร ประมวลกฎหมาย พระราชบัญญัติ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์และข้อมูลสารสนเทศด้านกฎหมาย เป็นต้น

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาครัวเรือนเกษตรกรที่ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง โดยมีวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล 2 วิธี คือ

1. การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive analysis) เป็นการอธิบายข้อมูลโดยการนำเสนอในรูปของคำอธิบายตาราง เพื่ออธิบายถึงลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงลักษณะโครงสร้างรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง

2. การวิเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative analysis) ในการศึกษาครั้งนี้ จะวิเคราะห์ความแตกต่างของรายได้จากการถือครองกรรมสิทธิ์ในสินทรัพย์ที่ดินที่ต่างกันและวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง

นิยามศัพท์

พิกฎ์ และ สันติ (2539) ได้ให้ความหมาย โฉนดที่ดิน น.ส.3 น.ส.3ก และเอกสารสิทธิที่ดินอื่นๆ ไว้ดังนี้

โฉนดที่ดิน (Title deed) หมายถึง หนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่รับรองถูกต้องตามพระราชบัญญัติประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ดินที่ประกาศใช้อยู่ในปัจจุบัน

น.ส.3 (N.S.3) หมายถึง หนังสือรับรองการทำประโยชน์หรือหนังสือคำรับรองจากพนักงานเจ้าหน้าที่ ตามประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 มาตรา 1 ซึ่งออกให้ผู้มีสิทธิในที่ดิน เพื่อแสดงว่าได้ทำประโยชน์ในที่ดินนั้นแล้ว

น.ส.3ก (N.K.3K) หมายถึง หนังสือรับรองการทำประโยชน์โดยใช้ระวางภาพถ่ายอากาศ เพื่อแก้ปัญหาความล่าช้าในการสำรวจรังวัดที่ดินทางภาคพื้นดิน สำหรับกรณีที่ยังไม่สามารถออกโฉนดได้

ส.ป.ก.4-01 (S.P.K.4-01) หมายถึง หนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ ที่สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมได้ออกให้กับเกษตรกรผู้เข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน ทั้งนี้ ผู้มีสิทธิยื่นขอรับการจัดที่ดินจะต้องเป็นไปตามกฎหมายปฏิรูปที่ดิน ตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518

กสน.3 (K.S.N.3) หมายถึง หนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในที่ดิน ที่กรมส่งเสริมสหกรณ์จัดสรรให้แก่สมาชิกในเขตที่ประกาศเป็นเขตของนิคมสหกรณ์ ออกตามความในพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511

กสน.5 (K.S.N.5) หมายถึง หนังสือแสดงการทำประโยชน์ในที่ดินของนิคมสหกรณ์ ซึ่งออกโดยอธิบดีกรมส่งเสริมสหกรณ์ ผู้ได้รับหนังสือแสดงการทำประโยชน์แล้ว จะสามารถนำไปขออนุญาตออกหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.3, น.ส.3ก) หรือโฉนดที่ดินสำหรับที่ดินนั้น ตามประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 ได้

น.ค.1 (N.K.1) หมายถึง หนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในที่ดินออกตามความในพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 ให้แก่สมาชิกที่อพยพครอบครัวเข้ามาตั้งถิ่นฐานดำรงชีพอยู่ในที่ดินที่กรมประมงกระทรวงเกษตรจัดสรรให้

น.ค.3 (N.K.3) หมายถึง หนังสือแสดงการทำประโยชน์ ออกตามความในพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 โดยรัฐมีอำนาจจัดที่ดินของรัฐให้ประชาชนตั้งเคหสถานและประกอบอาชีพเป็นหลักแหล่งในที่ดินนั้น ทั้งนี้ให้จัดตั้งเป็นนิคมสร้างตนเองตามพระราชบัญญัตินี้ และให้สมาชิกใช้เป็นหลักฐานในการขอให้กรมที่ดินออกเป็นโฉนดที่ดินหรือหนังสือรองรับการทำประโยชน์ (น.ส.3, น.ส.3ก) ตามประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497

สำหรับในความหมายของเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองตามพจนานุกรมศัพท์กฎหมายไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2543) ได้กำหนดความหมายไว้ดังนี้

เขตปฏิรูปที่ดิน (Land reform) หมายถึง เขตที่ดินที่พระราชกฤษฎีกากำหนดเป็นเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 มาตรา 4

นิคมสหกรณ์ (Cooperative settlement) หมายถึง บริเวณที่ดินที่รัฐนำมาจัดสรรให้ราษฎรที่ประกอบอาชีพทางการเกษตร แต่ขาดแคลนที่ดินทำกิน ได้มีที่ดินทำกินในขนาดที่เหมาะสม โดยให้ราษฎรเหล่านั้นรวมตัวจัดตั้งสหกรณ์ขึ้น ตามพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 มาตรา 6 และมาตรา 34

นิคมสร้างตนเอง (Self-help land settlement) หมายถึง บริเวณของรัฐที่มีพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งเป็นนิคมสร้างตนเอง เพื่อให้ราษฎรมิที่ตั้งเคหสถานและประกอบอาชีพหลักแหล่งในที่ดินนั้นตามพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 มาตรา 6 และมาตรา 20

นอกจากนี้รายได้ของครัวเรือน (Households income) ในที่นี้จะป็นรายได้เฉพาะในรูปเงินสดของครัวเรือนเกษตร ประกอบด้วย รายได้สุทธิจากการเกษตรในครัวเรือน รายได้สุทธินอกครัวเรือนและรายได้จากการเกษตร

บทที่ 2

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและแนวคิดทางทฤษฎี

ในบทนี้จะเป็นการนำเสนอเค้าโครงการวิเคราะห์ทางทฤษฎีซึ่งประกอบด้วย การตรวจเอกสารงานวิจัยที่ผ่านมา แบบจำลองที่ใช้ในการศึกษาและวิธีการวิเคราะห์ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

การตรวจเอกสาร

การนำเสนอผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงวิวัฒนาการของงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรและความแตกต่างของรายได้จากการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ต่างกัน ซึ่งมีรายงานการศึกษาที่จะขอกว่าดังนี้

การศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรายได้ในกลุ่มประชากรที่มีอาชีพเกษตรกรกรรมได้มีผู้วิจัยไว้หลากหลาย ซึ่งมีความแตกต่างกันในด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านกายภาพหรือสภาพแวดล้อมของกลุ่มเกษตรกรเป้าหมาย แต่งานการศึกษาเหล่านี้มีจุดประสงค์หลักที่คล้ายคลึงกัน คือ เพื่อทราบถึงปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตร ซึ่งความรู้ที่ผู้วิจัยได้คาดหวังว่าจะเป็นแนวทางปรับปรุงคุณภาพชีวิตและบรรเทาความทุกข์ของเกษตรกรให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งพบได้จากงานวิจัยของ ศิริพร (2534) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรที่อาศัยอยู่ในเขตและนอกเขตป่าสงวนแห่งชาติดงแม่แฝด จังหวัดร้อยเอ็ด ในปีการเพาะปลูก 2531/32 โดยอาศัยข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร จำนวนตัวอย่าง 180 ครัวเรือน พบว่า รายได้หลักของครัวเรือนเกษตรที่อาศัยอยู่ในเขตและนอกเขตป่าสงวนเป็นรายได้ที่มาจากการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 82.76 และ 72.86 ตามลำดับ ส่วนผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ พบว่า ขนาดเนื้อที่ถือครองเป็นปัจจัยที่มีผลต่อรายได้การเกษตรของครัวเรือนที่อาศัยอยู่นอกเขตป่าสงวนมากที่สุด รองลงมา คือ ค่าใช้จ่ายทางการเกษตร ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน และการได้รับเอกสารสิทธิ์ที่ดิน ตามลำดับ ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อรายได้การเกษตรของครัวเรือนที่อาศัยอยู่นอกเขตป่าสงวน คือ ค่าใช้จ่ายทางการเกษตรซึ่งมีความสำคัญมากที่สุด รองลงมา คือ ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน การได้รับเอกสารสิทธิ์ที่ดิน แรงงานและขนาดเนื้อที่ถือครองตามลำดับ ในปีเดียวกันนั้นเอง ศิริพร (2534) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรที่ทำนาในท้องที่มีสภาวะแวดล้อมในการผลิตที่เอื้ออำนวยและไม่เอื้ออำนวย ในปีการเพาะปลูก 2530/31 โดยได้รวบรวมข้อมูลจากเกษตรกรในจังหวัดสุพรรณบุรีและขอนแก่น เนื่องจากทั้งสอง

จังหวัดมีพื้นที่เพาะปลูกข้าวเป็นส่วนมาก จำนวนตัวอย่าง 56 ครัวเรือน ผลการศึกษา พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในจังหวัดสุพรรณบุรี คือ อายุของหัวหน้าครัวเรือน อัตราส่วนการยอมรับข้าวพันธุ์ส่งเสริม ขนาดเนื้อที่ถือครองและขนาดครัวเรือน สำหรับจังหวัดขอนแก่น ปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร คือ อัตราส่วนการยอมรับข้าวพันธุ์ส่งเสริม ขนาดเนื้อที่ถือครองและขนาดครัวเรือน ต่อมา ชัชดากร (2541) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรที่ทำนาในท้องที่ที่มีสถานะแวดล้อมในการผลิตที่เอื้ออำนวยและไม่เอื้ออำนวยในจังหวัดสุพรรณบุรีและขอนแก่น จำนวนตัวอย่าง 229 ครัวเรือน ปีการเพาะปลูก 2538/39 โดยอาศัยข้อมูลจากของสถาบันวิจัยข้าวนานาชาติ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และมหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งคล้ายกับงานของ ศิริพรรณ แต่มีความแตกต่างในการศึกษารายได้ โดย ชัชดากร ได้แบ่งที่มาของรายได้ออกเป็น 4 แหล่ง คือ รายได้จากการทำนา รายได้จากการเกษตรอื่นๆ รายได้นอกการเกษตรและรายได้ที่บุคคลในครัวเรือนส่งกลับมาให้ครัวเรือน ผลการศึกษามีประเด็นที่น่าสนใจ คือ แหล่งรายได้หลักของครัวเรือนเกษตรกรที่ทำนามาจากกิจกรรมนอกการเกษตรและจากการเกษตรอื่นๆ ที่ไม่ใช่การผลิตข้าว ส่วนการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อรายได้จากแหล่งต่างๆ พบว่า ปัจจัยหลักที่มีผลต่อรายได้จากการผลิตข้าว คือ ขนาดเนื้อที่ถือครองและขนาดของครัวเรือน ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ของครัวเรือนที่ได้รับจากการเกษตรอื่นๆ ในเขตนาขั้นและเขตชลประทาน คือ อายุของหัวหน้าครัวเรือน การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนและขนาดเนื้อที่ถือครอง ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อรายได้นอกการเกษตรของครัวเรือนในเขตนาขั้น คือ การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน นอกจากนี้ยัง พบว่า ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อรายได้จากบุคคลในครัวเรือนที่ออกไปทำงานนอกพื้นที่ส่งกลับมาให้กับครัวเรือน คือ จำนวนแรงงานในครัวเรือนที่ออกไปทำงานนอกพื้นที่

วรดา (2542) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรที่ทำนาและครัวเรือนเกษตรกรที่ปลูกผัก โดยมีจำนวนตัวอย่าง 102 ตัวอย่าง ในพื้นที่อำเภอไทรน้อยและบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี โดยแบ่งแหล่งที่มาของรายได้ออกเป็น 2 แหล่ง คือ รายได้จากการเกษตรและรายได้นอกการเกษตร ผลการศึกษาพบว่า รายได้หลักของครัวเรือนเกษตรกรที่ทำนามาจากรายได้นอกการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 62.37 ส่วนครัวเรือนเกษตรกรที่ปลูกผักมีรายได้หลักมาจากการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 77.56 โดยปัจจัยที่มีผลต่อรายได้จากการเกษตรของครัวเรือนที่ทำนาและปลูกผัก คือ ขนาดเนื้อที่ถือครอง ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อรายได้นอกการเกษตรของครัวเรือนที่ทำนา คือ ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน ขนาดของครัวเรือนและอัตราค่าจ้างในภาคเกษตร ส่วนครัวเรือนที่ปลูกผัก พบว่า อัตราค่าจ้างในภาคเกษตรยังคงเป็นปัจจัยสำคัญต่อรายได้นอกการเกษตร

การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ในช่วงเวลาต่อมา นวัตกรรม (2546) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ในแต่ละแหล่งของครัวเรือนเกษตรผลิตข้าว โดยอาศัยข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตร จำนวน 138 ครัวเรือน ในจังหวัดสุพรรณบุรี ปีการผลิต 2544/45 ของศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดย นวัตกรรม ได้แบ่งแหล่งที่มาของรายได้ออกเป็น 4 แหล่ง เหมือนกับงานวิจัยของ ชัชดากร ซึ่งประกอบด้วย รายได้จากการผลิตข้าว รายได้จากการเกษตรอื่นๆ รายได้นอกภาคเกษตรและรายได้จากที่ถูกหลานส่งมาให้ ผลการศึกษาของ นวัตกรรม พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อรายได้จากการผลิตข้าวและรายได้จากการเกษตรอื่นๆ คือ ขนาดเนื้อที่ถือครองและสภาพแวดล้อมในการผลิต ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อรายได้นอกภาคเกษตรและรายได้ที่ถูกหลานส่งมาให้ คือ จำนวนแรงงานที่ออกไปทำงานนอกภาคเกษตร

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาของ จันทิมา และนุชนาถ (2546) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในและนอกเขตเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ จำนวนตัวอย่าง 356 ครัวเรือน ซึ่งเป็นเกษตรกรที่มีบ้านเรือนตั้งอยู่ในเขตเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ จำนวน 263 ครัวเรือนและเกษตรกรที่มีบ้านเรือนตั้งอยู่นอกเขตเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ จำนวน 93 ครัวเรือน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงลักษณะโครงสร้างรายได้และปัจจัยที่มีผลกระทบต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรครัวเรือนเกษตรกรในและนอกเขตเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ผลการศึกษา พบว่า โครงสร้างรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในและนอกเขตเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์มีรายได้เงินสดในภาคเกษตรสูงกว่ารายได้นอกภาคเกษตรในทั้ง 2 พื้นที่ นอกจากนี้ยัง พบว่า ปัจจัยที่มีต่อรายได้จากการเกษตรของครัวเรือนในเขตเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ คือ ขนาดเนื้อที่ถือครองและระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน ส่วนปัจจัยที่มีผลกระทบต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรที่อยู่นอกเขตเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ คือ ขนาดเนื้อที่ถือครอง

จากการตรวจเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรที่ผ่านมา สามารถสรุปปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ ซึ่งได้แก่ การศึกษาและอายุของหัวหน้าครัวเรือน ขนาดครัวเรือน ขนาดเนื้อที่ถือครอง สภาพแวดล้อมในการผลิตและจำนวนแรงงานที่ออกไปทำงานนอกพื้นที่ เป็นต้น

ส่วนงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับความแตกต่างของรายได้จากการครอบครองกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ดิน (Property rights) ที่ต่างกัน พบได้จากงานวิจัยของ ทองโรจน์ และคณะ (2530) ศึกษาเกี่ยวกับการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินกับการพัฒนาของเกษตรกรในจังหวัดขอนแก่น เชียงใหม่และร้อยเอ็ด โดยแบ่งเอกสารสิทธิในที่ดิน ออกเป็น 4 ประเภท คือ โฉนดที่ดิน น.ส.3 ภบท.6 และส.ค.1

อื่นๆ ผลการศึกษาพบว่า กรรมสิทธิ์ที่ดินมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับประสิทธิภาพการผลิตของเกษตรกร โดยสรุปผลของการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินจะเป็นตัวกระตุ้นให้เกษตรกรใช้ปัจจัยการผลิตใหม่ๆ ทำให้เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตนำมาซึ่งรายได้ของครัวเรือนที่เพิ่มสูงขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ (2530) ได้ประเมินผลทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของโครงการเร่งการออกโฉนดที่ดินทั่วประเทศ ผลการศึกษาพบว่า การออกโฉนดที่ดินให้กับครัวเรือนที่ไม่มีเอกสารสิทธิ ทำให้ครัวเรือนสามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อสถาบันได้สะดวก จากการนำเอกสารสิทธิประเภทโฉนดที่เป็นหลักฐานแสดงสิทธิที่ดินที่มั่นคงเป็นหลักประกัน ทำให้เกษตรกรสามารถนำเงินมาปรับปรุงไร่นา ส่งผลให้รายได้ของครัวเรือนที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินหรือโฉนดมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2546)

นรินทร์ (2541) ได้เปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์และไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ในจังหวัดนครราชสีมา ปีการเพาะปลูก พ.ศ. 2539/40 จำนวน 220 ตัวอย่าง โดยกำหนดให้ครัวเรือนที่ครอบครองเอกสารสิทธิประเภทโฉนด หรือ น.ส.4 เป็นตัวแทนของครัวเรือนที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินและให้ครัวเรือนที่ไม่มีโฉนดหรือครอบครองเอกสารสิทธิประเภทอื่นเป็นครัวเรือนที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน จากผลการศึกษา พบว่า ครัวเรือนที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินมีรายได้น้อยกว่าครัวเรือนที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ซึ่งมีความขัดแย้งกับงานวิจัยที่ผ่านมาโดยผู้วิจัยให้เหตุผลว่า ครัวเรือนที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินมีเนื้อที่ถือครองน้อยกว่าครัวเรือนที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน จึงเป็นอุปสรรคต่อการแสวงหารายได้ของครัวเรือนที่ครอบครองโฉนดหรือมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

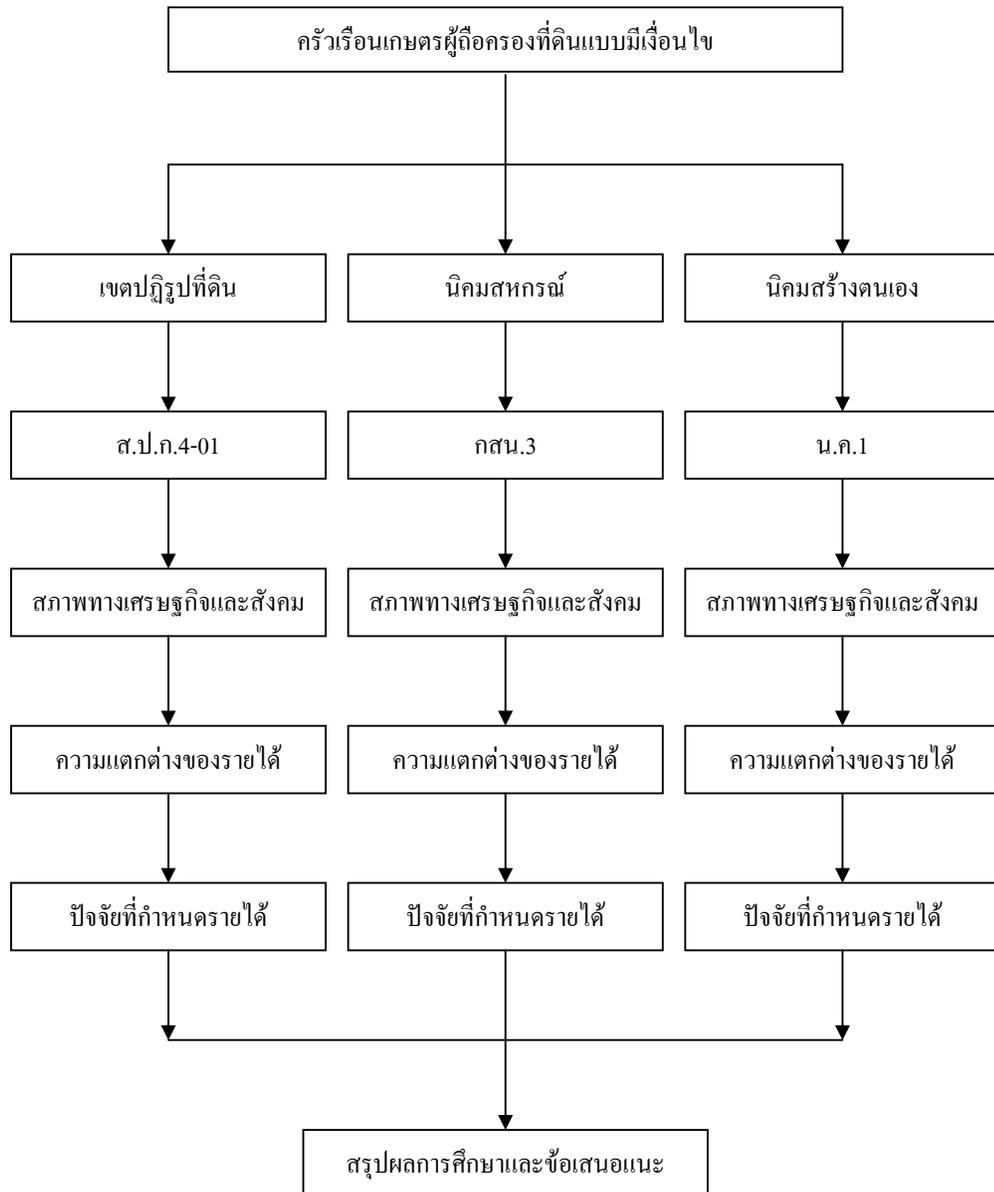
นอกจากนี้ยังพบได้จากงานวิจัยของ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2546) ได้ศึกษาเปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรที่ครอบครองเอกสารสิทธิในที่ดินที่แตกต่างกัน ในจังหวัดบุรีรัมย์และลำปาง จำนวน 150 ตัวอย่าง ทั้งนี้เนื่องจากจังหวัดทั้ง 2 อยู่ในแผนการเร่งรัดการออกโฉนดของกรมที่ดิน โดยแบ่งครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่าง ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ เกษตรกรที่ถือครองเอกสารสิทธิที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน (โฉนด น.ส.3 และ น.ส.3ก) เกษตรกรที่ถือเอกสารสิทธิประเภทเกือบมีกรรมสิทธิ์ (น.ค.1 น.ค.3 กสน.3 และ กสน.5) และเกษตรกรที่ถือเอกสารสิทธิประเภทไม่ใช่กรรมสิทธิ์ในที่ดินหรือเป็นเพียงสิทธิทำกิน (ส.ป.ก.4-01 ส.ค.1 และ ส.ท.ก.1) ผลการศึกษาพบว่า ครัวเรือนเกษตรกรที่ถือครองเอกสารสิทธิประเภทที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินมีรายได้จากการเกษตรมากกว่าครัวเรือนที่ถือครองที่ดินประเภทเกือบมีกรรมสิทธิ์และไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ซึ่งการที่ครัวเรือนที่ถือครองเอกสารสิทธิเกือบมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินและไม่ใช่กรรมสิทธิ์ในที่ดินมีรายได้น้อยกว่าครัวเรือนที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เพราะครัวเรือนทั้ง 2 กลุ่มนี้มีเงินลงทุนที่จำกัด ทำให้เป็น

อุปสรรคต่อการลงทุน ทั้งในด้านสินทรัพย์ถาวรที่ต้องใช้เงินทุนจำนวนมากและปัจจัยการผลิตต่างๆ ส่งผลให้ผลผลิตที่ได้รับตกต่ำ อันนำมาซึ่งรายได้ที่น้อยกว่าครัวเรือนที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

โดยสรุป การตรวจเอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับความแตกต่างของรายได้จากการครอบครองกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ดิน (Property rights) ที่ต่างกัน พบว่า เกษตรกรที่ครอบครองเอกสารสิทธิ์ที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยสมบูรณ์ สามารถนำเอกสารสิทธิ์ที่ดิน ไปจดจำนองเพื่อขอสินเชื่อได้ ทำให้สามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตต่างๆ ส่งผลต่อผลผลิตและรายได้เพิ่มสูงขึ้น

สำหรับการศึกษาในครั้งนี้จะศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงลักษณะโครงสร้างองค์ประกอบของรายได้ เปรียบเทียบความแตกต่างของรายได้จากการครอบครองทรัพย์สินในที่ดินที่ต่างกันและวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง (ภาพที่ 1) ซึ่งการวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไข จะศึกษาทั้งในภาพรวมของทั้งประเทศและในระดับภาค ซึ่งการวิเคราะห์ในระดับภาคได้พิจารณาโดยแบ่งเกษตรกรในแต่ละเอกสารสิทธิ์ ออกเป็น 2 กลุ่ม อันเนื่องมาจากการมีนโยบายของภาครัฐ ที่มีความมุ่งหมายในการเพิ่มโอกาสให้เกษตรกรในระดับรากหญ้าที่ถือครองที่ดินที่มีเงื่อนไข ซึ่งมีข้อจำกัดในการจำนองสามารถนำเอกสารสิทธิ์ที่มีเงื่อนไขมาค้ำประกันจดจำนองเพื่อขอสินเชื่อได้ ภายใต้ยุทธศาสตร์ที่มีชื่อว่า “แปลงสินทรัพย์เป็นทุน” การศึกษาในระดับภาคจึงได้แบ่งเกษตรกรในแต่ละเอกสารสิทธิ์ ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เข้าร่วมโครงการฯ และไม่เข้าร่วมโครงการฯ

รายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในที่นี้จะหมายถึง รายได้เฉพาะในรูปเงินสด ซึ่งเป็นผลรวมของรายได้เงินสดสุทธิจากการเกษตรในครัวเรือน รายได้เงินสดสุทธินอกครัวเรือนและรายได้จากการเกษตร ซึ่งปัจจัยที่คาดว่าจะมีผลต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร ได้แก่ ปัจจัยทางด้านกายภาพ ปัจจัยทางด้านสังคมและปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ เป็นต้น โดยใช้ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ปีการเพาะปลูก 2546/47 (1 เมษายน 2546 ถึง 2547) ของภูมิภาคต่างๆ ซึ่งเป็นการสำรวจและเก็บข้อมูลของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ร่วมกับสำนักงานแปลงสินทรัพย์เป็นทุน (องค์การมหาชน) ซึ่งยังไม่มีผู้ใดเคยทำการศึกษามาก่อน

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดทางทฤษฎี

แนวคิดทางทฤษฎีที่ใช้สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย แนวคิดกรรมสิทธิ์ในที่ดินและประสิทธิภาพการผลิต วิธีการเปรียบเทียบความแตกต่างของรายได้และการวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

กรรมสิทธิ์ในที่ดินและประสิทธิภาพการผลิต

การถือครองที่ดิน (Land tenure) หมายถึง สิทธิต่างๆ ที่บุคคลมีต่อที่ดิน สิทธิดังกล่าวรวมถึงในการใช้และ/หรือสิทธิในการเป็นเจ้าของ (ไชยขงศ์, 2503) จากคำจำกัดความดังกล่าวการถือครองที่ดินจึงเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐศาสตร์และกฎหมายที่กำหนดขึ้นเกี่ยวกับสิทธิในการใช้และการควบคุมที่ดิน (มูลนิธิสถาบันที่ดิน, 2544) ซึ่งในทางกฎหมายได้บัญญัติคำว่า “สิทธิในที่ดิน” หมายถึง กรรมสิทธิ์และให้ความหมายรวมถึงสิทธิครอบครอง¹ โดย “กรรมสิทธิ์” ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1336 หมายถึง การเป็นเจ้าของในทรัพย์สินสิ่งหนึ่งสิ่งใดตามสภาพความเป็นจริงหรือทรัพย์สินชนิดหนึ่งอันแสดงถึงความเป็นเจ้าของทรัพย์สิน (ประมวล, 2541) ส่วนคำว่า “สิทธิครอบครอง” ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1367 หมายถึง สิทธิที่บุคคลได้มาด้วยการยึดถือทรัพย์สินโดยเจตนาจะยึดถือเพื่อตน

ในทางเศรษฐศาสตร์ “สิทธิในทรัพย์สิน” (Property rights) หมายถึง เอกสิทธิ์ที่แสดงสิทธิการเป็นเจ้าของ การได้ประโยชน์และการจำกัดในการใช้ประโยชน์ของสิ่งของนั้น ซึ่งการมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินตามแนวคิดพื้นฐานทางเศรษฐศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญจะนำไปสู่การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ (อรพรรณ, 2543) โดยทั่วไปเอกสิทธิ์ในทรัพย์สินที่สมบูรณ์แบบ (Full property rights) จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติทั้ง 4 ประการ (สมพร, 2538) ดังนี้ คือ

1. สิทธินั้นเป็นสิทธิขาด (Exclusivity) หมายถึง ผลตอบแทนอันได้รับจากการครอบครองและการใช้ทรัพย์สินนั้น ผู้อื่นจะมาล่วงละเมิดมิได้และผลตอบแทนที่เกิดขึ้นจะตกกับเจ้าของทรัพย์สิน

¹ ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2597 มาตรา 1

2. สิทธินั้นจะต้องเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในสังคม (Universality) ซึ่งใช้เป็นเครื่องแสดงถึงการได้ครอบครองในสิ่งของนั้นและเป็นหลักฐานแสดงถึงการมีเอกสิทธิ์ในทรัพย์สินอย่างแท้จริง

3. สิทธินั้นสามารถที่จะเปลี่ยนมือหรือจ่ายโอนได้ (Transferability) ซึ่งผู้ครอบครองอยู่เดิมสามารถเปลี่ยนการครอบครองไปสู่บุคคลอื่น ๆ ได้ โดยสมัครใจ ทั้งนี้จะต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ในการจัดทำนิติกรรม ซึ่งระบบการเปลี่ยนมืออาจผ่านการเป็นทายาทโดยตรงหรือผ่านการซื้อขาย

4. สิทธิในการปกป้องมิให้บุคคลอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องกับหรือใช้ประโยชน์ (Enforceability) ซึ่งแสดงว่า การถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นย่อมเป็นที่เกิดของสิทธิในการปกป้อง เพื่อไม่ให้คนอื่นเข้ามายึดครองหรือล่วงละเมิดในทรัพย์สินนั้นได้

ทรัพย์สินใดที่ผู้มีการกรรมสิทธิ์มีองค์ประกอบของเงื่อนไขหรือคุณสมบัติครบถ้วนทั้ง 4 ประการ ถือว่าผู้ถือกรรมสิทธิ์นั้นมีสิทธิขาดโดยสมบูรณ์ ซึ่งในประเทศไทยเอกสารสิทธิที่ดิน (Land document) ที่ถือว่ามีกรรมสิทธิ์ที่สมบูรณ์แบบ คือ โฉนดที่ดิน (Title deed) หรือ น.ส.4 ซึ่งเป็นหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ระบุสิทธิการเป็นเจ้าของรวมถึงการใช้ประโยชน์ไว้อย่างสมบูรณ์ ออกโดยกรมที่ดิน ตามประมวลกฎหมายที่ดิน ปี พ.ศ. 2497 ผู้ที่มีการกรรมสิทธิ์ประเภทโฉนดสามารถใช้หรือเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากที่ดิน ถัดกันไม่ให้บุคคลอื่นมาใช้ทรัพย์สินนี้ โดยไม่ได้รับการยินยอมจากเจ้าของและสามารถแบ่งทรัพย์สินนั้น โดยการขายหรือให้คนอื่นครอบครองก็ได้ ดังนั้น โฉนดที่ดินจึงเป็นเครื่องที่แสดงถึงการมีสิทธิเด็ดขาดในทรัพย์สินนั้นอย่างสมบูรณ์

นอกจากกรรมสิทธิ์ที่ดินประเภทโฉนดที่ออกโดยกรมที่ดิน ตามประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 ที่ได้กล่าวในข้างต้น ยังมีหน่วยงานของรัฐที่กฎหมายบัญญัติให้อำนาจในการจัดที่ดินเพื่อสนองความต้องการที่ดินและสิทธิในที่ดินของราษฎร โดยให้กรรมสิทธิ์ในที่ดินแก่ราษฎร แต่มีข้อจำกัดในการโอนสิทธิไปยังผู้อื่น เพื่อป้องกันการสูญเสียที่ดินทำกินไปและต้องบุกรุกที่ทำกินผืนใหม่ (อิทธิพล และคณะ, 2549) กรรมสิทธิ์ดังกล่าวจึงเป็นกรรมสิทธิ์ที่มีเงื่อนไขห้ามจ่ายโอน โดยมีระยะเวลาหรือห้ามตลอดไป (พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 มาตรา 11 และพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 มาตรา 39) ซึ่งการจัดที่ดินเหล่านี้ได้อาศัยอำนาจแห่งพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 และพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 ภายใต้พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 มีกรมส่งเสริมสหกรณ์และกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ (เดิมชื่อกรมประชาสงเคราะห์) เป็นหน่วยงานหลัก โดยจัดที่ดินในรูปของเอกสารสิทธิ กสน.3 และ น.ค.1 ตามลำดับ ส่วนการจัดที่ดินภายใต้

พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 ในรูปเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.4-01 มีสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) เป็นหน่วยงานหลักที่ทำหน้าที่ในการจัดการ (พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม มาตรา 8) กฎหมายทั้งสองฉบับนี้มีเจตนารมณ์ที่จะจัดที่ดินของรัฐให้แก่ราษฎรหรือเกษตรกร แต่มีความแตกต่างในหลักเกณฑ์การคัดเลือกและคุณสมบัติของบุคคลที่ได้รับการจัดที่ดิน เงื่อนไขในการใช้ประโยชน์ เอกสารสิทธิในที่ดินและข้อจำกัดในการโอนสิทธิในที่ดิน ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้

การจัดที่ดินของกรมส่งเสริมสหกรณ์ ในรูปของเอกสารสิทธิ กสน.3

กรมส่งเสริมสหกรณ์ จัดตั้งนิคมตามพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 โดยการจัดหาที่ดินมาปรับปรุงเพื่อจัดให้กับราษฎร ได้มีที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยพร้อมทั้งสาธารณูปโภคพื้นฐาน รวบรวมราษฎรที่ได้รับจัดสรรที่ดินแล้วให้จัดตั้งเป็นสหกรณ์จดทะเบียนตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2511 (ปัจจุบันแก้ไขเป็น พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542) เพื่อให้สหกรณ์เป็นองค์กรจัดหาและให้บริการต่างๆ แก่สมาชิกด้านการจัดหาสินเชื่อ การรวมกันซื้อรวมกันขาย การส่งเสริมการเกษตรและการศึกษาอบรม เพื่อส่งเสริมให้เกิดระบบที่ดีในการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ในการผลิต การตลาดและการเพิ่มผลผลิต ทั้งนี้ เพื่อให้สมาชิกสามารถผนึกกำลังกันประกอบอาชีพอย่างมั่นคง มีรายได้ที่เป็นธรรมและมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (มูลนิธิสถาบันที่ดิน, 2544)

หลักเกณฑ์การคัดเลือกและคุณสมบัติของบุคคลที่จะจัดที่ดินให้

พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 ได้กำหนดคุณสมบัติของผู้ได้รับการสหกรณ์ จะคัดเลือกจากผู้ที่มีสัญชาติไทย มีความประพฤติดีและเต็มใจปฏิบัติตามระเบียบที่อธิบดีกรมสหกรณ์ที่ดินกำหนด ขยันขันแข็ง มีร่างกายสมบูรณ์และสามารถประกอบอาชีพได้ ไม่เป็นคนวิกลจริตหรือจิตฟั่นเฟือน ไม่สมประกอบ ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองหรือมีเพียงเล็กน้อยไม่พอแก่ครองชีพ มีคุณสมบัติถูกต้องตามกฎหมายว่าด้วยสหกรณ์² เมื่อได้จัดตั้งนิคมสหกรณ์แล้ว ให้มีคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยประธานกรรมการและกรรมการอื่นอีกไม่น้อยกว่าสองคน แต่ไม่เกินแปดคนซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้ง มีหน้าที่พิจารณาคัดเลือกผู้มีคุณสมบัติตามหลักเกณฑ์และ

² พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 มาตรา 35

วิธีการที่รัฐมนตรีกำหนดเข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์และให้คณะกรรมการดำเนินการให้มีการก่อตั้งเป็นสหกรณ์ตามกฎหมายว่าด้วยสหกรณ์ พร้อมทั้งมอบหนังสือเข้าทำประโยชน์ในที่ดินของนิคมสหกรณ์ (กสน.3)³

เงื่อนไขการใช้ประโยชน์

พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 มาตรา 9 กำหนดให้สมาชิกที่ได้รับอนุญาตเข้าทำประโยชน์ในที่ดินของนิคมสหกรณ์ เฉพาะเพื่อการเกษตรตามระเบียบที่อธิบดีกำหนด โดยการอนุมัติจากรัฐมนตรี ถ้าจะทำการอย่างอื่นต้องได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมส่งเสริมสหกรณ์

ข้อจำกัดในการโอนสิทธิ

หนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในนิคมสหกรณ์ (กสน.3) มีข้อจำกัดในการโอนสิทธิคือ สมาชิกนิคมสหกรณ์ที่ได้จัดสรรที่ดินให้เข้าทำประโยชน์นั้นจะไม่สามารถโอนสิทธิไปให้บุคคลอื่นใดในช่วงเวลา 5 ปี ที่เข้าทำประโยชน์ นอกจากจะตกทอดทางมรดกหรือโอนไปยังสหกรณ์ที่ตนเป็นสมาชิกอยู่⁴

เงื่อนไขการออกโฉนดหรือหนังสือรับรองการทำประโยชน์

เมื่อสมาชิกนิคมสหกรณ์ได้รับหนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ (กสน.3) จากกรมส่งเสริมสหกรณ์แล้ว สมาชิกนิคมต้องทำประโยชน์ในที่ดินและเป็นสมาชิกติดต่อกันเกินกว่า 5 ปี และได้ชำระเงินช่วยเหลือที่รัฐบาลที่ได้ลงไปในการจัดนิคม ในอัตราที่อธิบดีกรมส่งเสริมสหกรณ์กำหนดและชำระหนี้เกี่ยวกับกิจการของนิคมให้แก่ทางราชการเรียบร้อยแล้ว ให้ออกหนังสือแสดงการทำประโยชน์ (กสน.5) ให้แก่ผู้นั้น เมื่อสมาชิกที่ได้รับหนังสือแสดงการทำประโยชน์แล้วสามารถขออกโฉนดที่ดิน (น.ส.4) หรือหนังสือรับรองการทำประโยชน์สำหรับยังที่ดิน (น.ส.3) ตามประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 ได้ แต่มีข้อกำหนดว่าโฉนดที่ดินหรือหนังสือรับรองการทำประโยชน์สำหรับที่ดิน ที่สมาชิกได้รับภายในระยะเวลา 5 ปี จะไม่สามารถโอนไป

³ พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 มาตรา 24

⁴ พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 มาตรา 12

บุคคลอื่นได้ นอกจากตกทอดทางมรดกหรือโอนไปยังสหกรณ์ที่ตนเป็นสมาชิกอยู่

การจัดที่ดินของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ในรูปของเอกสารสิทธิ น.ค.1

กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ได้ดำเนินการจัดที่ดินตามพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 ซึ่งได้ให้อำนาจกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการจัดตั้งนิคมสร้างตนเองขึ้นในที่ดินของรัฐที่เป็นที่ดินรกร้างว่างเปล่าหรือป่าเสื่อมโทรม อาจจะแบ่งออกเป็น 5 ลักษณะ ได้แก่ นิคมสร้างตนเองเพื่อช่วยเหลือราษฎรทั่วไป นิคมสร้างตนเองเพื่อช่วยเหลือราษฎรอพยพจากน้ำท่วม นิคมสร้างตนเองเพื่อช่วยเหลือราษฎรในเขตจังหวัดชายแดนและเขตแทรกซึมของผู้ก่อการร้าย นิคมสร้างตนเองเพื่อช่วยเหลือราษฎรเพื่อเป้าหมายทางการเมืองและเศรษฐกิจและนิคมสร้างตนเองในลักษณะพิเศษ (มูลนิธิสถาบันที่ดิน, 2544) จุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและแก้ไขปัญหาในการปกครอง เป็นนิคมที่จัดตั้งขึ้นเพื่อชักนำและส่งเสริมให้ราษฎรได้มีอาชีพและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

หลักเกณฑ์การคัดเลือกและคุณสมบัติของบุคคลที่จะจัดที่ดินให้

การจัดที่ดินของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ จะต้องคัดเลือกจากผู้มีสัญชาติไทย บรรลุนิติภาวะและเป็นหัวหน้าครัวเรือน มีความประพฤติดีและเต็มใจปฏิบัติตามระเบียบที่อธิบดีกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการที่ได้กำหนด ขยันขันแข็ง มีร่างกายสมบูรณ์และสามารถประกอบการเกษตรได้ ไม่เป็นคนวิกลจริตหรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองหรือมีแต่เพียงเล็กน้อยไม่พอแก่การครองชีพ ไม่มีอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่งในขณะนั้นพอแก่การครองชีพ⁵ เมื่อได้จัดตั้งนิคมสร้างตนเองแล้ว ให้มีคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยประธานกรรมการและกรรมการอื่นอีกไม่น้อยกว่าสองคนแต่ไม่เกินแปดคนซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้ง มีหน้าที่พิจารณาคัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่รัฐมนตรีกำหนดเข้าเป็นสมาชิกนิคมสร้างตนเอง และจัดสมาชิกนิคมสร้างตนเองเพื่อให้เข้าทำประโยชน์ในที่ดินแต่ละแปลง ตามที่อธิบดีกรมประชาสงเคราะห์กำหนด พร้อมทั้งมอบหนังสือเข้าทำประโยชน์ในที่ดินของนิคมสร้างตนเอง (น.ค.1)⁶

⁵ พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 มาตรา 22

⁶ พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 มาตรา 24

เงื่อนไขการใช้ประโยชน์

พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 มาตรา 9 กำหนดให้สมาชิกที่ได้รับอนุญาตเข้าทำประโยชน์ในที่ดินของนิคมสร้างตนเอง เฉพาะเพื่อการเกษตรตามระเบียบที่อธิบดีกำหนดโดยอนุมัติรัฐมนตรี ถ้าจะทำการอย่างอื่นต้องได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการและหลังจากได้รับหนังสืออนุญาตเข้าทำประโยชน์ในที่ดินของนิคมและได้อพยพเข้าไปอยู่ ต้องจัดทำประโยชน์ให้เสร็จสิ้นภายใน 5 ปีนับตั้งแต่วันที่อพยพครอบครัวเข้าอยู่ในที่ดิน ซึ่งมีเงื่อนไขว่าภายในปีแรกต้องทำประโยชน์ให้ได้อย่างน้อย 1 ใน 10 ส่วนของที่ดินที่ได้รับมอบหมาย ถ้าทำประโยชน์ไม่ได้ตามส่วนของเนื้อที่ดังกล่าวให้สมาชิกนิคมสร้างตนเองขาดสิทธิในการเข้าทำประโยชน์ที่ได้รับมอบ⁷

ข้อจำกัดในการโอนสิทธิ

หนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในนิคมสร้างตนเอง (น.ค.1) มีข้อจำกัดในการโอนสิทธิ ที่ตราไว้ในพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 มาตรา 27 คือ สมาชิกที่ได้รับหนังสืออนุญาตไม่สามารถโอนหรือมอบสิทธิการทำประโยชน์ที่ได้รับให้แก่ผู้อื่นและห้ามนำหนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ไปเป็นหลักค้ำประกันการชำระหนี้

เงื่อนไขการออกโฉนดหรือหนังสือรับรองการทำประโยชน์

สมาชิกนิคมสร้างตนเองได้รับหนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์จากกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ต้องทำประโยชน์ให้เสร็จสิ้นภายในห้าปีนับตั้งแต่วันที่อพยพครอบครัวเข้าอยู่ในที่ดิน ซึ่งมีเงื่อนไขว่าภายในปีแรกต้องทำประโยชน์ให้ได้อย่างน้อย 1 ใน 10 ส่วน ของที่ดินที่ได้รับมอบหมาย ถ้าทำประโยชน์ไม่ได้ตามส่วนของเนื้อที่ดังกล่าวให้สมาชิกนิคมสร้างตนเองขาดสิทธิในการเข้าทำประโยชน์ แต่ถ้าสามารถทำได้ก็มีสิทธิครอบครองที่ดินนั้นต่อไปอีก 4 ปี จนครบ 5 ปี หลังจากครบกำหนดและเป็นสมาชิกติดต่อกันเกินกว่า 5 ปี ทั้งได้ชำระเงินช่วยเหลือที่รัฐบาลและชำระหนี้เกี่ยวกับกิจการของนิคมในอัตราที่อธิบดีกำหนดซึ่งไม่เกินไร่ละ 200 บาท โดยผ่อนชำระเป็นรายปี ปีหนึ่งไม่น้อยกว่า ร้อยละ 10 และชำระหนี้เกี่ยวกับกิจการของนิคมให้แก่ทางราชการ

⁷ พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 มาตรา 26

เรียบร้อยแล้ว อธิบดีกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการก็จะออกหนังสือแสดงการทำประโยชน์ (น.ค.3) ให้แก่สมาชิกผู้นั้น เฉพาะเนื้อที่ที่ได้ทำประโยชน์แล้ว เมื่อสมาชิกที่ได้รับหนังสือแสดงการทำประโยชน์ (น.ค.3) สามารถนำไปขออนุญาตโฉนดที่ดิน (น.ส.4) หรือหนังสือรับรองการทำประโยชน์สำหรับที่ดิน (น.ส.3) ตามประมวลกฎหมายที่ดินได้ แต่มีข้อกำหนดว่าโฉนดที่ดินหรือหนังสือรับรองการทำประโยชน์สำหรับที่ดินที่สมาชิกได้รับภายในระยะเวลา 5 ปี จะไม่สามารถโอนไปยังบุคคลอื่นได้ นอกจากตกทอดทางมรดกหรือโอนไปยังสหกรณ์ที่ตนเป็นสมาชิกอยู่⁸

การจัดที่ดินของสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ในรูปของเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.4-01

การจัดที่ดินของสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 เหตุที่มีการประกาศใช้กฎหมายปฏิรูปที่ดิน เนื่องจากเกษตรกรประสบความเดือดร้อน เนื่องจากต้องสูญเสียสิทธิในที่ดินและกลายเป็นผู้เช่าที่ดินที่ต้องเสียค่าเช่าที่ดินในอัตราที่สูงเกินสมควร นอกจากนั้นที่ดินขาดการบำรุงรักษา ทำให้ผลผลิตเกษตรกรอยู่ในระดับต่ำ เกษตรกรไม่ได้รับความเป็นธรรมและเสียเปรียบจากระบบการเช่าที่ดินและจำหน่ายผลผลิตตลอดมา ส่งผลให้เกิดความยุ่งยากทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครองของประเทศ รัฐบาลจึงดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยการปฏิรูปที่ดิน โดยการนำที่ดินของรัฐหรือที่ดินที่จัดซื้อหรือเวนคืนจากเอกชนมาจัดให้แก่เกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกิน พร้อมกับการจัดระบบการผลิตและจำหน่ายผลผลิตทางเกษตรกรรม เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่เกษตรกร (ภาสกร, 2532)

หลักเกณฑ์การคัดเลือกและคุณสมบัติของบุคคลที่จะจัดที่ดินให้

การจัดที่ดินของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเป็นไปตามระเบียบที่คณะกรรมการกำหนดตาม มาตรา 19 (7) แห่งพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 โดยกำหนดว่าผู้มีสิทธิได้รับการจัดสรรที่ดินต้องเป็นเกษตรกร โดย “เกษตรกร” ตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 มาตรา 4 หมายถึง ผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักและหมายความรวมถึงบุคคลที่ยากจนหรือผู้จบการศึกษาทางการเกษตรหรือผู้เป็นบุตรของเกษตรกรบรรดาซึ่งไม่มีที่ดินเพื่อเกษตรกรรมเป็นของตนเองและประสงค์จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขของพระราชกฤษฎีกา นอกจากนั้นในระเบียบคณะกรรมการปฏิรูป

⁸ พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 มาตรา 12

ที่ดินเพื่อเกษตรกรรมว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขในการคัดเลือกเกษตรกรซึ่งจะมีสิทธิได้รับที่ดินจากการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2535 ข้อ 6 ต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้ คือ มีสัญชาติไทย บรรลุนิติภาวะหรือเป็นหัวหน้าครัวเรือน มีความประพฤติดีและซื่อสัตย์สุจริต มีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ ขยันขันแข็งและสามารถประกอบการเกษตรได้ ไม่เป็นคนวิกลจริตหรือจิตฟั่นเฟือน ไม่สมประกอบ ไม่มีที่ดินเพื่อประกอบเกษตรกรรมเป็นของตนเองหรือบุคคลในครอบครัวเดียวกันหรือมีที่ดินเพียงเล็กน้อยไม่พอแก่การประกอบเกษตรกรรมเพื่อเลี้ยงชีพ

เงื่อนไขการใช้ประโยชน์

ระเบียบคณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ว่าด้วยการให้เกษตรกรผู้ได้รับที่ดินจากการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ปฏิบัติเกี่ยวกับการเข้าทำในประโยชน์ที่ดิน พ.ศ. 2535 ข้อ 7 กำหนดเงื่อนไขการใช้ประโยชน์ ดังนี้

- (1) เกษตรกรต้องทำประโยชน์ในที่ดินด้วยตนเองเต็มความสามารถและไม่นำที่ดินนั้นทั้งหมดหรือบางส่วนไปให้บุคคลอื่นไม่ว่าจะโดยการขาย ให้เช่าหรือทำประโยชน์
- (2) ไม่เปลี่ยนแปลงสภาพที่ดินจนเป็นสาเหตุให้ดินเสื่อมสภาพแก่ความเหมาะสมในการประกอบการเกษตรกรรม

ข้อจำกัดในการโอน

หนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01) ตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม มีข้อจำกัดในการโอนสิทธิ คือ ที่ดินที่บุคคลได้รับสิทธิโดยการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม จะทำการแยกหรือโอนสิทธินั้นไปยังผู้อื่นมิได้ เว้นแต่เป็นการตกทอดทางมรดกแก่ทายาทโดยธรรมหรือโอนไปยังสถาบันเกษตรกรหรือสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.)⁹

จากเงื่อนไขและข้อจำกัดในเชิงสถาบันและกฎหมายของเอกสารสิทธิทั้ง 3 ประเภท

⁹ พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ.2518 มาตรา 39

สามารถแบ่งความแตกต่างออกได้เป็น 2 ประเด็นหลัก (อิทธิพล และคณะ, 2549) คือ

(1) หลักเกณฑ์การคัดเลือกผู้ที่ จะได้รับการจัดที่ดินตามพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 ซึ่งกำหนดให้คณะกรรมการพิจารณาจากผู้ที่มีความประสงค์จะขอรับจัดที่ดินหรือผู้ที่ครอบครองที่ดินและทำกินอยู่แล้วและมีคุณสมบัติที่จะจัดที่ดินให้ แต่สำหรับการจัดที่ดินตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 ผู้มีสิทธิได้รับการจัดที่ดินต้องเป็นเกษตรกร คือ จะต้องเป็นผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักหรือเป็นผู้ยากจนหรือผู้จบการศึกษาทางเกษตรกรรมหรือผู้เป็นบุตรของเกษตรกร ซึ่งไม่มีที่ดินทำกินเพื่อเกษตรกรรมของตนเองและประสงค์จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงมีข้อจำกัดกว่าพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511

(2) ด้านข้อจำกัดในการโอนสิทธิ พบว่า เอกสารสิทธิประเภท ส.ป.ก.4-01 ที่ออกโดยสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 นั้น ไม่สามารถเปลี่ยนมือได้หรือจ่ายโอนได้ เป็นเพียงสิทธิในการใช้ประโยชน์และอาจตกทอดโดยมรดกไปสู่ลูกหลานได้ ส่วนเอกสารสิทธิประเภท กสน.3 และ น.ค.1 ที่ออกโดยกรมส่งเสริมสหกรณ์และกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ตามพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 เป็นเอกสารสิทธิที่มีเงื่อนไขในการโอนเช่นเดียวกับเอกสารประเภท ส.ป.ก.4-01 แต่เอกสารสิทธิประเภท กสน.3 และ น.ค.1 ในระยะหนึ่งถ้าผู้ถือสิทธิครอบครองได้ทำประโยชน์ในที่ดินและเป็นสมาชิกติดต่อกันเกินกว่า 5 ปี รวมถึงได้จ่ายเงินช่วยรัฐตามเงื่อนไขพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 มาตรา 26 และมาตรา 10 เรียบร้อยแล้ว สามารถที่จะขอออกหนังสือแสดงการทำประโยชน์ (กสน.5 และ น.ค.3) ได้ ซึ่งหนังสือแสดงการทำประโยชน์นั้นมีข้อจำกัดน้อยกว่าหนังสืออนุญาตเข้าทำประโยชน์ (กสน.3 และ น.ค.1) นอกจากนั้นหนังสือแสดงการทำประโยชน์ (กสน.5 และ น.ค.3) ยังสามารถนำไปขออนุญาต (น.ส.4) หรือหนังสือรับรองการเข้าทำประโยชน์ (น.ส.3) ตามประมวลกฎหมายที่ดินได้ ซึ่งโฉนดที่ดินถือว่าเป็นเอกสารสิทธิที่ดีที่สุด ที่ให้สิทธิโดยสมบูรณ์ ทั้งทางด้านกรจำหน่ายโอนการจำกัดเวลาในการโอนและความสามารถที่จะใช้ประกันเงินกู้จากสถาบันการเงิน ดังนั้น ในระยะยาวหนังสืออนุญาตเข้าทำประโยชน์ในนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง (กสน.3 และ น.ค.1) ที่ออกตามพระราชบัญญัติการจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511จะมีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองที่ดีกว่าหรือมีข้อจำกัดที่ลดน้อยกว่าหนังสืออนุญาตเข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01) ที่ออกตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518

จากการพิจารณากรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ออกโดยต่างสถาบันและอำนาจของกฎหมาย¹⁰ (ตารางที่ 2) ทำให้เอกสารสิทธิแต่ละประเภทมีความแตกต่างกันในด้านของการจ่ายโอน การจำกัดเวลาในการโอน การครอบครองปกป้องและความสามารถในการค้ำประกันเงินกู้จากสถาบันการเงิน ซึ่งจะเห็นได้ว่า โฉนดที่ดินหรือ (น.ส.4) เป็นเอกสารที่ดีที่สุดที่ให้สิทธิที่สมบูรณ์และสามารถนำไปค้ำประกันเงินกู้ได้ ในขณะที่เอกสารสิทธิประเภท น.ส.3 ก็สามารถใช้เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ได้เช่นกัน แต่สิทธิบางอย่างจะจำกัดกว่าโฉนดที่ดิน ส่วนเอกสารสิทธิที่ออกโดยหน่วยงานจัดที่ดิน เช่น สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการและกรมส่งเสริมสหกรณ์ เป็นสิทธิที่จำกัดหรือกรรมสิทธิ์ที่มีเงื่อนไขในการจ่ายโอน จึงไม่สามารถใช้เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ตามกฎหมายได้ ยกเว้น กรณีที่ตกลงกันด้วยเงื่อนไขพิเศษ (ตารางที่ 3) (มูลนิธิสถาบันที่ดิน, 2544 อ้างถึง สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2529)

ถ้าพิจารณาในมุมมองทางเศรษฐกิจ การมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความมั่นคงมากขึ้น ถ้ากรรมสิทธิ์ที่ดินนั้นเป็นกรรมสิทธิ์ประเภทโฉนดที่ดินหรือกรรมสิทธิ์ที่สมบูรณ์แบบ (Full property rights) ซึ่งมีเงื่อนไขที่พึงประสงค์ครบถ้วนทั้ง 4 ประการ ประกอบด้วย การมีสิทธิในการปกป้องไม่ให้ผู้อื่นเข้ามาแย่งชิงผลประโยชน์ (Enforceability) การมีหลักฐานการถือครองสิทธิตามหลักของกฎหมาย การมีสิทธิในผลตอบแทนที่จะได้รับ (Exclusivity) และการมีสิทธิที่จะเปลี่ยนมือหรือจ่ายโอน (Transferability) การได้ครอบครองกรรมสิทธิ์ประเภทโฉนดย่อมส่งผลให้ผู้นั้นเป็นเจ้าของหรือเกษตรกรเกิดแรงจูงใจในการผลิต (Production incentive) เพราะที่ดินเป็นทั้งปัจจัยการผลิตและทรัพย์สิน (โสภณ, 2531) ทำให้มีความต้องการที่จะลงทุนมากขึ้น มีการปรับปรุงคุณภาพดิน ขณะเดียวกัน โฉนดที่ดินที่ออกโดยกรมที่ดิน ตามประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 ซึ่งเป็นเอกสารสิทธิที่ไม่มีข้อจำกัดในการจ่ายโอนสิทธิในการเป็นเจ้าของให้แก่บุคคลอื่น ทำให้สามารถนำโฉนดไปทำนิติกรรมเพื่อขอจดจำนองในการขอสินเชื่อกับสถาบันการเงิน (ช.ก.ส. และธนาคารพาณิชย์) ในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ ซึ่งเป็นการลดต้นทุนของอัตราดอกเบี้ย นอกจากนี้สินเชื่อที่ได้รับจากการนำโฉนดไปจำนอง ยังสามารถขอสินเชื่อได้ทั้งระยะสั้นและระยะยาว ซึ่งสินเชื่อในระยะยาวสามารถนำมาลงทุนปรับปรุงไร่นา โดยเฉพาะการลงทุนที่ต้องใช้เงินทุนจำนวน

¹⁰ กรมที่ดิน จัดที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497

กรมส่งเสริมสหกรณ์ จัดที่ดินตามพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511

กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ จัดที่ดินตามพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511

ส.ป.ก. จัดที่ดินตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518

มาก (Fixed assets) เช่น ซื่อเครื่องจักร เครื่องมืออุปกรณ์ที่ทันสมัย จัดหาน้ำชลประทานรวมทั้งการจัดรูปที่ดิน (Land consolidation) ซึ่งเป็นการปรับปรุงแปลงและปรับระดับเพื่อให้สามารถส่งน้ำให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มคุณภาพดินให้ดีขึ้น (โสภณ, 2531) เมื่อมีการลงทุนมากขึ้น ก็จะมีผลให้ความต้องการปัจจัยการผลิตทางการเกษตรเพิ่มมากขึ้น ซึ่งสามารถขอสินเชื่อในระยะสั้นมาสนับสนุน ทำให้มีการใช้ปัจจัยผันแปรต่างๆ (Variable input) ควบคู่กับปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช เมล็ดพันธุ์ใหม่ๆ เป็นต้น รวมถึงสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีที่ทันสมัย ในที่สุดผลผลิตต่อไร่และผลผลิตรวมทางการเกษตรก็เพิ่มสูงขึ้น ย่อมหมายถึง การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและรายได้ของเกษตรกรก็จะสูงขึ้น (โดยเฉพาะในกรณีที่ราคาสินค้าเกษตรคงที่หรือไม่ลดลง) (ทองโรจน์, 2530) (ภาพที่ 2)

แต่ถ้าเกษตรกรครอบครองที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ที่ไม่สมบูรณ์¹¹ หรือมีเพียงสิทธิในการใช้ประโยชน์ เช่น ที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง ในรูปเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.4-01 กสน.3 และ น.ค.1 ตามลำดับ ซึ่งออกโดยอาศัยอำนาจแห่งพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 และพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 เป็นต้น ซึ่งเอกสารสิทธิเหล่านี้ ได้อนุญาตให้เกษตรกรสามารถเข้าทำประโยชน์ในที่ดินที่หน่วยงานจัดมอบให้ แต่ได้มีเงื่อนไขในการจ่ายโอนสิทธิและข้อจำกัดในการใช้ประโยชน์ ผลกระทบที่สำคัญจากการครอบครองกรรมสิทธิ์ประเภทนี้ คือ ทำให้เกิดความไม่มั่นคงในระยะเวลาของการถือครองที่ดิน (เช่น พ.ร.บ.จัดที่ดินเพื่อการครองชีพ มาตรา 9 ได้กำหนดให้สมาชิกนิคมสร้างตนเอง ภายในปีแรกต้องทำประโยชน์ให้ได้อย่างน้อย 1 ใน 10 ส่วน ของที่ดินที่ได้รับมอบหมาย ถ้าทำประโยชน์ไม่ได้ตามส่วนของเนื้อที่ดังกล่าวให้สมาชิกนิคมสร้างตนเองขาดสิทธิในการเข้าทำประโยชน์) ประเด็นดังกล่าวมีผลทางด้านจิตวิทยาที่จะทำให้ผู้มีเอกสารสิทธิเหล่านี้หรือเกษตรกรขาดแรงจูงใจ (Incentive) ในการลงทุนปรับปรุงและอนุรักษ์ทรัพยากรที่ดินที่ได้ครอบครอง (เรืองเดช, 2531) ประกอบกับข้อจำกัดของเอกสารสิทธิที่มีเงื่อนไขในการจ่ายโอน (Transferability) ได้เป็นอุปสรรคที่สำคัญอย่างยิ่งในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อที่เป็นสถาบัน (Institutional sources) ทั้งของภาครัฐ

¹¹ พื้นที่ที่มีกรรมสิทธิ์ที่ไม่สมบูรณ์ เป็นพื้นที่ที่ราษฎรบุกรุกหรือแหล่งชุมชนที่เกิดขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2510 ถึง พ.ศ. 2524 เอกสารสิทธิเหล่านี้ไม่สามารถนำไปใช้ในการจ่ายโอนหรือค้ำประกันเงินกู้ แต่ทางราชการมอบเอกสารสิทธิให้เพื่อแก้ปัญหาการถือครองที่ดินอย่างผิดกฎหมายของเกษตรกรให้ถูกกฎหมายและเพื่อให้เกิดความมั่นคงในกรรมสิทธิ์ที่ดินของตน เช่น เอกสารสิทธิประเภท กสน.3, น.ค.1 และ ส.ป.ก 4-01 เป็นต้น (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2543)

และเอกชน เพราะตามกฎหมายเอกสารสิทธิเหล่านี้ไม่สามารถบังคับคดีได้¹² ประเด็นดังกล่าวได้ปิดกั้นโอกาสในการนำเอกสารสิทธิในดินที่มีเงื่อนไขไปค้ำประกันการกู้ยืมกับแหล่งเงินทุนอัตราดอกเบี้ยต่ำและระยะยาว (Long-term credit) สะท้อนไปยังการสิ้นสุดลงของการลงทุนในสินทรัพย์ถาวร (Fixed assets) ที่ต้องใช้เงินทุนจำนวนมากและใช้เวลายาวกว่าจะได้รับผลตอบแทน

การวางแผนสำหรับการผลิตต้องทำในระยะสั้นเท่านั้น โดยการพึ่งพาสินเชื่อจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) ในรูปแบบการค้ำประกันแบบกลุ่ม¹³ แต่สินเชื่อจากธ.ก.ส. นั้น มีปริมาณที่จำกัด ประกอบกับเกษตรกรส่วนใหญ่ที่ได้รับสินเชื่อส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่มีฐานะปานกลางและดี¹⁴ ทำให้เกษตรกรที่มีสถานะทางการเงินที่ไม่ดี ต้องพึ่งพาเงินทุนจากแหล่งที่ไม่ใช่สถาบัน (Non-institutional sources) ซึ่งเป็นสินเชื่อสั้น (Short-term credit) มีอัตราดอกเบี้ยที่สูงและไม่เพียงพอต่อความต้องการ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงปัจจัยการผลิตต่างๆ ตลอดจนเทคโนโลยีสมัยใหม่ ส่งผลให้ผลผลิตที่ได้รับก็ตกต่ำ ก่อให้เกิดปัญหาการขาดทุน ประกอบกับภาระที่ต้องชำระคืนจากอัตราดอกเบี้ยที่สูงเป็นเงาตามตัว ทำให้รายได้สุทธิที่ได้รับนั้นมีเพียงเล็กน้อยไม่พอแก่การยังชีพและเกิดปัญหาความยากจนตามมา (ภาพที่ 2)

ถึงแม้ว่าเอกสารสิทธิทั้ง 3 ประเภท เป็นเอกสารสิทธิที่มีเงื่อนไขในการจ่ายโอน ซึ่งส่งผลในด้านจิตวิทยา ทำให้ความมั่นคงลดลงอย่างมาก เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับเอกสารสิทธิประเภทโฉนด แต่เอกสารสิทธิทั้ง 3 ประเภท ก็แสดงถึงความมั่นคงในระดับที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและข้อจำกัดตามพระราชบัญญัติของแต่ละหน่วยงาน ซึ่งในระยะยาวเอกสารสิทธิประเภท กสน.3 และ น.ค.1 จะสามารถนำไปขออนุญาตโอน (น.ส.4) หรือหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.3)

¹² ยกเว้น กรณีที่ตกลงกันด้วยเงื่อนไขพิเศษกับธนาคารของรัฐ (Institutional sources) เพื่อให้ปล่อยเงินกู้ให้แก่เกษตรกร ทั้งๆ ที่ดินที่นำมาค้ำประกันการกู้ยืม ไม่สามารถบังคับหนี้การจำหน่ายจ่ายโอนได้ (เช่น ส.ป.ก. ได้ตกลงกับ ธ.ก.ส. เพื่อให้สามารถนำเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.4-01 มาเก็บไว้ที่ ธ.ก.ส. และขอมให้มีเปลี่ยนเกษตรกรผู้ครอบครอง กรณี เกษตรกรผู้ถือครอง ส.ป.ก.4-01 ไม่สามารถชำระเงินกู้ยืมได้) (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2546)

¹³ ภาคผนวก ค การให้สินเชื่อของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์

¹⁴ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์จำเป็นต้องปันส่วนสินเชื่อ เนื่องจากนโยบายสินเชื่อต่ำของรัฐทำให้เกิดความต้องการสินเชื่อเกินอุปทาน ธ.ก.ส. จึงต้องเลือกเฉพาะลูกค้าที่ไว้วางใจได้เพื่อลดความเสี่ยงของสถาบัน (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2546 อ้างถึง อัมมาร, 2534)

ได้ทำให้ผู้ครอบครองมีแรงจูงใจจากความมั่นคงจากกรรมสิทธิ์ในอนาคตที่เพิ่มสูงขึ้น แต่เอกสารสิทธิ ส.ป.ก.4-01 ซึ่งเป็นหนังสือแสดงการครอบครองที่ดินแต่ไม่สามารถแบ่งแยกและโอนสิทธิในที่ดินไปยังผู้อื่น เว้นแต่การตกทอดทางมรดกแก่ทายาทโดยธรรมหรือโอนไปยังสถาบันเกษตรกรหรือ ส.ป.ก. ตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 มาตรา 39 จากประเด็นดังกล่าวย่อมส่งผลต่อการใช้ประโยชน์และผลตอบแทนที่แตกต่างกัน

ตารางที่ 2 เอกสารสิทธิประเภทต่างๆ ในประเทศไทย จำแนกโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

หน่วยงาน/โครงการ	หน่วยงาน	ที่มาของอำนาจในการจัดที่ดิน	เอกสารสิทธิ
โครงการจัดที่ดินของกรมที่ดิน	กรมที่ดิน	ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497	โฉนด, น.ส.3, น.ส.3ก, ส.ค.1
นิคมสหกรณ์	กรมส่งเสริมสหกรณ์	พ.ร.บ. จัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511	กสน.3, กสน.5
นิคมสร้างตนเอง	กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ	พ.ร.บ. จัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511	น.ค.1, น.ค.3
ปฏิรูปที่ดิน	ส.ป.ก.	พ.ร.บ. การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518	ส.ป.ก. 4-01
ส.ท.ก.	กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช	คณะรัฐมนตรี	ส.ท.ก.1, ส.ท.ก.2

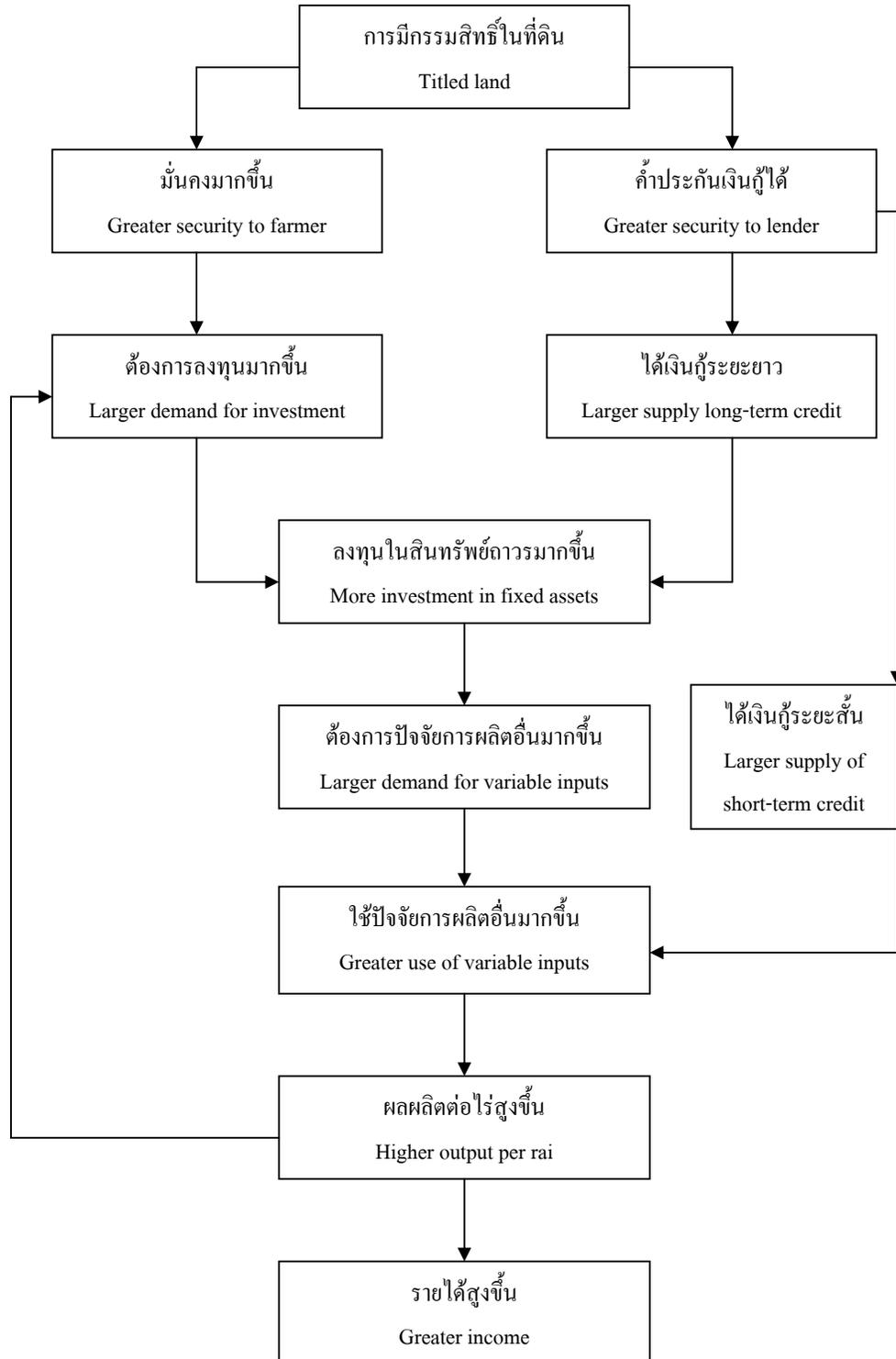
ที่มา: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2546 อ้างถึง สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2527)

ตารางที่ 3 ข้อแตกต่างระหว่างหนังสืออนุญาตหรือหนังสือแสดงสิทธิในที่ดิน

ประเภทหนังสือ	สิทธิในการจำหน่าย จ่ายโอน	ข้อจำกัด ห้ามโอน	อายุความ ฟ้องร้อง	การทอด ทิ้งที่ดิน	ค่าประกันเงินกู้ จากสถาบัน การเงินทั่วไป
โฉนด (น.ส.4)	โอนได้ ยกเว้น กรณีมีข้อจำกัดห้ามโอน	5 และ 10 ปี	10 ปี	10 ปี	ได้
น.ส.3, น.ส.3ก	โอนได้ ยกเว้น กรณีมีข้อจำกัดห้ามโอน	5 และ 10 ปี	1 ปี	5 ปี	ได้
น.ค.1, น.ค.3	ห้ามโอน ยกเว้น ตกทอดทางมรดกหรือ โอนไปยังสหกรณ์ที่ดินเป็นสมาชิกอยู่	ตลอดไป	ไม่มี	ไม่ได้	ไม่ได้
กสน.3, กสน.5	ห้ามโอน ยกเว้น ตกทอดทางมรดกหรือ โอนไปยังสหกรณ์ที่ดินเป็นสมาชิกอยู่	ตลอดไป	ไม่มี	ไม่ได้	ไม่ได้
ส.ท.ก.1, ส.ท.ก.2	ห้ามโอน ยกเว้น ตกทอดทางมรดก	ตลอดไป	ไม่มี	ไม่ได้	ไม่ได้
ส.ป.ก.4-01	ห้ามโอน ยกเว้น ตกทอดทางมรดกแก่ ทายาทโดยธรรมหรือโอนไปยังสถาบัน เกษตรหรือ ส.ป.ก.	ตลอดไป	ไม่มี	ไม่ได้	ไม่ได้

หมายเหตุ: * ยกเว้น การตกลงด้วยเงื่อนไขพิเศษกับธนาคารของรัฐ เช่น ธ.ก.ส. และธนาคารกรุงไทย เป็นต้น เพื่อให้ปล่อยเงินกู้ให้แก่เกษตรกร ทั่วๆ ที่ดินที่นำมาค้ำประกันไม่สามารถบังคับ
หนี้การจำหน่ายจ่ายโอนได้

ที่มา: มุลินธิสถาบันที่ดิน (2544 อ้างถึง สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2529)

ภาพที่ 2 แนวคิดของการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินกับการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต
ที่มา: ทองโรจน์ (2530 อ้างถึง Feder et al., 1988)

วิธีการเปรียบเทียบความแตกต่างของรายได้

การเปรียบเทียบความแตกต่างของรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขได้นำเครื่องมือทางสถิติมาทำการทดสอบ โดยวิธี Kruskal-Wallis H test ซึ่งเป็นการทดสอบแบบไร้พารามิเตอร์ (Nonparametric test) (ภาพที่ 3) โดยวิธีการนี้จะทดสอบประชากรตัวอย่างที่เป็นอิสระต่อกัน ตั้งแต่ 2 กลุ่ม ขึ้นไป ว่าประชากรในแต่ละกลุ่มมีค่าเฉลี่ยหรือค่ามัธยฐานหรือการแจกแจงเท่ากันหรือไม่หรือมาจากประชากรที่มีการแจกแจงแบบเดียวกัน ซึ่งเป็นการทดสอบที่เทียบเท่า One-way analysis of variance แต่ไม่จำเป็นต้องใช้ข้อกำหนดเกี่ยวกับการแจกแจงแบบปกติและข้อกำหนดว่าค่าความแปรปรวนของประชากรต้องเท่ากัน (อัจฉริย์, 2544)

ขั้นตอนทดสอบนัยสำคัญ

1. H_0 : ค่าเฉลี่ยของประชากร k ชุด ไม่แตกต่างกัน
(การแจกแจงของประชากร k ไม่แตกต่างกัน)
 H_1 : ค่าเฉลี่ยของประชากร k ชุดแตกต่างกัน
(การแจกแจงของประชากร k ชุดแตกต่างกัน)
2. กำหนดระดับนัยสำคัญ เปิดตาราง $\chi^2_{(\alpha, k-1)}$
3. ขอบเขตปฏิเสธ คือ $H > \chi^2_{(\alpha, k-1)}$
4. คำนวณค่าสถิติ H โดยเริ่มจาก
  - 4.1 รวมตัวอย่าง k กลุ่ม เป็นชุดเดียวกัน แล้วจัดอันดับที่ (Rank) โดยให้ข้อมูลที่มีค่าน้อยที่สุดเป็นอันดับ 1 ถัดมาเป็นอันดับ 2
  - 4.2 ตำแหน่งที่หรืออันดับที่ของข้อมูลในแต่ละกลุ่ม จำนวน k กลุ่ม จะถูกรวมเข้าด้วยกัน คือ R_i โดยที่ R_i คือ ผลรวมของอันดับของข้อมูลในกลุ่มที่ i , i มีค่า เท่ากับ $1, 2, 3, \dots, k$
  - 4.3 คำนวณค่าทดสอบสถิติ H จากสูตร

$$H = [12/n(n+1)] \times \left[\sum_{i=1}^k R_i^2/n_i \right]$$

โดยที่ k = จำนวนกลุ่ม

n_i = จำนวนข้อมูลกลุ่มที่ i

n = จำนวนข้อมูลทั้งหมด

R_i = ผลรวมของลำดับที่ในกลุ่มที่ i

5. สรุปผลการทดสอบ ถ้า H ตกอยู่ในขอบเขตปฏิเสธ จะปฏิเสธ H_0

ยอมรับ H_0 หมายถึง รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่าง 3 ชุด ไม่แตกต่างกัน

ยอมรับ H_1 หมายถึง รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่าง 3 ชุด แตกต่างกัน

ภาพที่ 3 กรอบแนวคิดในการวิจัยความแตกต่างของรายได้จากการครอบครองทรัพย์สินในที่ดินที่ต่างกัน

วิธีการวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้

การวิเคราะห์เชิงปริมาณ เพื่อให้ทราบว่าปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร ในครั้งนี้ จะใช้เครื่องมือทางคณิตศาสตร์และสถิติเข้ามาช่วยในการวิเคราะห์ เพื่อให้มีความเชื่อมั่น ในการนำปัจจัยจากการวิเคราะห์ไปอธิบายรายได้ วิธีการวิเคราะห์ที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ คือ วิธีการวิเคราะห์สมการถดถอยพหุ (Multiple regression)

วิธีวิเคราะห์สมการถดถอยพหุ

การวิเคราะห์สมการถดถอยพหุ (Multiple regression analysis) เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ ระหว่างตัวแปรตามกับตัวแปรอิสระที่มีมากกว่าหนึ่งตัว นับเป็นการวิเคราะห์ที่มีความสมจริงมากขึ้น เพราะ โดยธรรมชาติแล้วการเคลื่อนไหวของตัวแปรตามนั้นมักเป็นผลมาจากปัจจัยหลายๆ อย่าง พร้อมๆ กัน เช่น ปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ของเกษตรกรนั้น นอกจาก ขนาดเนื้อที่ถือครองแล้วน่าจะมี ตัวแปรอื่นๆ ที่อิทธิพลต่อรายได้ของเกษตรกร เช่น ปัจจัยการผลิตอื่นๆ ระดับการศึกษาของหัวหน้า ครัวเรือน เป็นต้น ดังนั้น การวิเคราะห์ชนิดนี้จึงมีข้อดีกว่าการวิเคราะห์สมการถดถอยอย่างง่ายหลาย ประการ (ชาติศรี, 2530: 103-104) ได้แก่

1. ลดความเอนเอียง (bias) ในการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรอิสระ
2. แบบจำลองมีความสมนัยหรือเหมาะสม (goodness of fit) มากกว่า คือ ตัวแปรอิสระ สามารถอธิบายการเคลื่อนไหวขึ้นลงของตัวแปรตามได้มากกว่า
3. แบบจำลองมีคุณภาพดีกว่า เพราะค่าความคลาดเคลื่อนของการกะประมาณมีค่าน้อยกว่า
4. แบบจำลองสามารถพิจารณาผลกระทบของตัวแปรอิสระตัวใดตัวหนึ่งที่มีต่อตัวแปรตาม โดยกำหนดให้ตัวแปรอิสระตัวอื่นคงที่ ณ ระดับต่างๆ ได้

รูปแบบทั่วไปของการวิเคราะห์สมการถดถอยพหุ

$$Y = X'b + U$$

โดยกำหนดให้

Y = เป็นเวกเตอร์ของค่าตัวแปรตามที่ต้องเนื่อง

X = เป็นเมทริกซ์ของตัวแปรอิสระ มีมิติ $M \times N$

โดย M คือ จำนวนตัวอย่างที่ทำการศึกษา

N คือ จำนวนตัวแปรอิสระซึ่งเป็นกลุ่มของปัจจัยที่คาดว่า
มีความสัมพันธ์กับตัวแปรตาม

b = เวกเตอร์ค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรอิสระ

U = เวกเตอร์ค่าความคลาดเคลื่อนที่มีการกระจายเป็นอิสระต่อกัน
มีค่า $NID(0, \sigma^2)$

โดยใช้วิธีการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ด้วยวิธีกำลังสองน้อยที่สุดธรรมดา (OLS)

การวิเคราะห์ความสำคัญของตัวแปร

ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรตามและตัวแปรอิสระนั้น การวิเคราะห์เชิงสถิติจะทำให้ทราบความสัมพันธ์และผลกระทบของตัวแปรอิสระที่มีต่อตัวแปรตาม ในการอธิบายผลการวิเคราะห์สามารถพิจารณาได้ดังนี้ (ชาติรี, 2530)

1. ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระ (Dependent variable) และตัวแปรตาม (Independent variable) การวิเคราะห์เชิงสถิติจะทำให้ทราบว่าตัวแปรอิสระที่ศึกษามีผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติต่อตัวแปรตามหรือไม่ ณ ระดับช่วงเชื่อมั่นที่กำหนด อธิบายได้โดยถ้า ตัวแปรอิสระมีผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติต่อตัวแปรตาม ณ ระดับความเชื่อมั่น 95% หรือ 99% สามารถสรุปได้ว่า ตัวแปรอิสระมีนัยสำคัญทางสถิติต่อตัวแปรตามโดยมีโอกาสที่จะสรุปข้อผิดพลาดเพียง 5% หรือ 1% โดยจะแสดงสัญลักษณ์ * ไว้เหนือค่า t-statistic โดยทั่วไปการพิจารณาความสัมพันธ์กำหนดให้ * แสดงถึง มีนัยสำคัญที่ระดับความเชื่อมั่น 95% และ ** แสดงถึง มีนัยสำคัญที่ระดับ

ความเชื่อมั่น 99% และผลกระทบต่อตัวแปรอิสระต่อตัวแปรตามนั้นมีด้วยกัน 2 ทาง คือ ผลกระทบในทางบวกและผลกระทบในทางลบ

2. ค่าสถิติสัมประสิทธิ์กำหนด (Coefficient of determination) ค่าสถิติสัมประสิทธิ์กำหนด (R square) เป็นค่าที่ใช้พิจารณาความสมนัย (Goodness of fit) ของสมการรีเกรสชัน คือ พิจารณาว่าสมการที่เราประมาณค่าได้มีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใด ค่า R square คือ อัตราส่วนระหว่างผลรวมของค่าเบี่ยงเบนกำลังสองทั้งหมดที่มีอยู่ เพราะฉะนั้น ค่า R square จะมีค่าระหว่าง 0 และ 1 และในกรณีที่ได้ค่า R square ออกมาค่อนข้างสูง เช่น 0.9 หมายความว่า สมการรีเกรสชันมีความสมนัยดี เพราะสมการสามารถอธิบายถึงการเคลื่อนไหวขึ้นลงของตัวแปรตามได้ถึงร้อยละ 90 ส่วนปัจจัยอื่นๆ ที่มีผลกระทบต่อตัวแปรตามนั้นซึ่งมิได้นำมารวมพิจารณาในสมการมีเพียงร้อยละ 10 เท่านั้น ในกรณีที่ได้ค่า R Square ออกมาค่อนข้างต่ำ แสดงว่า การกำหนดแบบจำลองไม่เหมาะสม น่าจะมีปัจจัยอื่นที่มีผลกระทบต่อตัวแปรตามที่ควรนำมาพิจารณาในการวิเคราะห์หรืออาจเกิดปัญหาจากมีลักษณะของข้อมูลที่มีอยู่

3. ในการพิจารณาความสมนัยของสมการ นอกจากพิจารณาจากค่า R square หรือ Adjusted R square แล้วสามารถวิเคราะห์เพิ่มโดยใช้ค่า F-test ซึ่งจะนำค่า F-ratio ที่ได้จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับค่า F ซึ่งเป็นตารางกระจายของอัตราส่วนของค่าความแปรปรวน โดยเลือกระดับความเชื่อมั่นระดับหนึ่ง ถ้าค่า F-ratio ที่ได้จากการวิเคราะห์มากกว่าค่า F ตาราง หมายความว่า ความแปรปรวนที่อธิบายได้โดยสมการรีเกรสชันมีค่ามากกว่าเมื่อเทียบกับค่าแปรปรวนที่อธิบายไม่ได้ แสดงให้เห็นว่า สมการรีเกรสชันมีความเหมาะสมดี ในทางกลับกัน ถ้าค่า F-ratio ที่ได้จากการวิเคราะห์น้อยกว่าค่า F ตาราง แสดงว่า สมการที่เราประมาณได้ไม่มีความเหมาะสมเท่าที่ควร

การศึกษารายได้ครัวเรือนเกษตร

รายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไถในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์ และนิคมสร้างตนเอง มีแหล่งที่มาของรายได้หลายแหล่งด้วยกัน สามารถแสดงถึงแหล่งต่างๆ ของรายได้ครัวเรือนเกษตรได้ดังนี้

$$Y = Y_f + Y_{nf} + Y_{na}$$

เมื่อ $Y =$ รายได้ของครัวเรือน

$Y_f =$ รายได้เงินสดสุทธิจากการเกษตรในครัวเรือน

$=$ รายได้เงินสดในการเกษตร-ค่าใช้จ่ายเงินสดในการเกษตร

$Y_{nf} =$ รายได้เงินสดสุทธินอกครัวเรือน

$=$ รายได้เงินสดนอกครัวเรือน-ค่าใช้จ่ายเงินสดนอกครัวเรือน

$Y_{na} =$ รายได้นอกการเกษตร

แบบจำลองและตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์

การวิเคราะห์ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองในภาพรวมของทั้งประเทศ ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างรายได้ของครัวเรือนและปัจจัยที่ทำการศึกษารูปของสมการทางคณิตศาสตร์ได้ ดังนี้

สมการที่ 1 ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน

$$Y_{LR} = a_0 + a_1 \text{ AGE} + a_2 \text{ EDU} + a_3 \text{ FLA} + a_4 \text{ FLNA} + a_5 \text{ LSIZE} + a_6 \text{ WATER} + a_7 \text{ CRED} + a_8 \text{ NORTHEAST} + a_9 \text{ CENTER} + a_{10} \text{ SOUTH}$$

สมการที่ 2 ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตนิคมสหกรณ์

$$Y_{SC} = a_0 + a_1 \text{ AGE} + a_2 \text{ EDU} + a_3 \text{ FLA} + a_4 \text{ FLNA} + a_5 \text{ LSIZE} + a_6 \text{ WATER} + a_7 \text{ CRED} + a_8 \text{ NORTHEAST} + a_9 \text{ CENTER} + a_{10} \text{ SOUTH}$$

สมการที่ 3 ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไซในเขต
นิคมสร้างตนเอง

$$Y_{SH} = a_0 + a_1 AGE + a_2 EDU + a_3 FLA + a_4 FLNA + a_5 LSIZE + a_6 WATER + a_7 CRED + a_8 NORTHEAST + a_9 CENTER + a_{10} SOUTH$$

นอกจากนั้นการวิเคราะห์ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไซในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง ยังได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 4 ภาค ประกอบด้วย ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้

การศึกษาในแต่ละภาคจะแยกพิจารณาครัวเรือนเกษตรตามเขตการถือครองที่ดินโดยแบ่งออกเป็น 3 เขต คือ เขตปฏิรูปที่ดิน เขตนิคมสหกรณ์และเขตนิคมสร้างตนเองและในแต่ละเขตการถือครองที่ดินยังได้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มย่อย คือ กลุ่มที่เข้าร่วมและกลุ่มที่ไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างรายได้สุทธิของครัวเรือนและปัจจัยที่ทำการศึกษารูปของสมการทางคณิตศาสตร์ได้ ดังนี้

สมการที่ 4 ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไซในเขต
ปฏิรูปที่ดินที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

$$Y_{LR1} = a_0 + a_1 AGE + a_2 EDU + a_3 FLA + a_4 FLNA + a_5 LSIZE + a_6 WATER + a_7 CRED$$

สมการที่ 5 ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไซในเขต
ปฏิรูปที่ดินที่ไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

$$Y_{LR2} = a_0 + a_1 AGE + a_2 EDU + a_3 FLA + a_4 FLNA + a_5 LSIZE + a_6 WATER + a_7 CRED$$

สมการที่ 6 ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไซในเขต
นิคมสหกรณ์ที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

$$Y_{SC1} = a_0 + a_1 \text{ AGE} + a_2 \text{ EDU} + a_3 \text{ FLA} + a_4 \text{ FLNA} + a_5 \text{ LSIZE} + a_6 \text{ WATER} + a_7 \text{ CRED}$$

สมการที่ 7 ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไซในเขต
นิคมสหกรณ์ที่ไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

$$Y_{SC2} = a_0 + a_1 \text{ AGE} + a_2 \text{ EDU} + a_3 \text{ FLA} + a_4 \text{ FLNA} + a_5 \text{ LSIZE} + a_6 \text{ WATER} + a_7 \text{ CRED}$$

สมการที่ 8 ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไซในเขต
นิคมสร้างตนเองที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

$$Y_{SH1} = a_0 + a_1 \text{ AGE} + a_2 \text{ EDU} + a_3 \text{ FLA} + a_4 \text{ FLNA} + a_5 \text{ LSIZE} + a_6 \text{ WATER} + a_7 \text{ CRED}$$

สมการที่ 9 ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไซในเขต
นิคมสร้างตนเองที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

$$Y_{SH2} = a_0 + a_1 \text{ AGE} + a_2 \text{ EDU} + a_3 \text{ FLA} + a_4 \text{ FLNA} + a_5 \text{ LSIZE} + a_6 \text{ WATER} + a_7 \text{ CRED}$$

คำจำกัดความของตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

Y_{LR} หมายถึง รายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนงำในเขตปฏิรูปที่ดิน
หน่วยเป็นบาทต่อคน

Y_{SC} หมายถึง รายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนงำในเขตนิคม
สหกรณ์ หน่วยเป็นบาทต่อคน

Y_{SH} หมายถึง รายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนงำในเขตนิคม
สร้างตนเอง หน่วยเป็นบาทต่อคน

Y_{LR1} หมายถึง รายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนงำในเขตปฏิรูป
ที่ดินที่เข้าร่วมโครงการฯ หน่วยเป็นบาทต่อคน

Y_{LR2} หมายถึง รายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนงำในเขตปฏิรูป
ที่ดินที่ไม่เข้าร่วมโครงการฯ หน่วยเป็นบาทต่อคน

Y_{SC1} หมายถึง รายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนงำในเขตนิคม
สหกรณ์ที่เข้าร่วมโครงการฯ หน่วยเป็นบาทต่อคน

Y_{SC2} หมายถึง รายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนงำในเขตนิคม
สหกรณ์ที่ไม่เข้าร่วมโครงการฯ หน่วยเป็นบาทต่อคน

Y_{SH1} หมายถึง รายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนงำในเขตนิคม
สร้างตนเองที่เข้าร่วมโครงการฯ หน่วยเป็นบาทต่อคน

Y_{SH2} หมายถึง รายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนงำในเขตนิคม
สร้างตนเองที่ไม่เข้าร่วมโครงการฯ หน่วยเป็นบาทต่อคน

ตัวแปรอิสระ

AGE หมายถึง อายุของหัวหน้าครัวเรือน มีหน่วยเป็นปี

EDU หมายถึง การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน ใช้ตัวแปรหุ่น (Dummy variable)

ถ้า $EDU = 1$ หมายถึง หัวหน้าครัวเรือนจบการศึกษาสูงกว่าภาคบังคับ

$EDU = 0$ หมายถึง หัวหน้าครัวเรือนจบการศึกษาตามภาคบังคับหรือต่ำกว่า

FLA หมายถึง จำนวนแรงงานในครัวเรือนที่ช่วยงานในฟาร์มในรอบปีเป็นหลัก
มีหน่วยเป็นคน

FLNA หมายถึง จำนวนแรงงานในครัวเรือนที่ช่วยงานนอกภาคเกษตรในรอบปีเป็นหลัก
มีหน่วยเป็นคน

LSIZE หมายถึง ขนาดเนื้อที่ถือครอง มีหน่วยเป็นไร่

WATER หมายถึง แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ใช้ตัวแปรหุ่น (Dummy variable)

ถ้า $WATER = 1$ หมายถึง น้ำชลประทานเพื่อเกษตร

$WATER = 0$ หมายถึง น้ำฝนและแหล่งน้ำอื่นเพื่อการเกษตร

CRED หมายถึง การกู้ยืมเงิน ใช้ตัวแปรหุ่น (Dummy variable)

ถ้า $CRED = 1$ หมายถึง ครัวเรือนที่มีการกู้ยืม

$CRED = 0$ หมายถึง ครัวเรือนที่ไม่มีการกู้ยืม

NORTHEAST หมายถึง ภาคเหนือ ใช้ตัวแปรหุ่น (Dummy variable)

ถ้า $NORTHEAST = 1$ หมายถึง คริวเรือที่อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

$NORTHEAST = 0$ หมายถึง คริวเรือที่ไม่ได้อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

CENTER หมายถึง ภาคกลาง ใช้ตัวแปรหุ่น (Dummy variable)

ถ้า $CENTER = 1$ หมายถึง คริวเรือที่อาศัยอยู่ในภาคกลาง

$CENTER = 0$ หมายถึง คริวเรือที่ไม่ได้อยู่ในภาคกลาง

SOUTH หมายถึง ภาคใต้ ใช้ตัวแปรหุ่น (Dummy variable)

ถ้า $SOUTH = 1$ หมายถึง คริวเรือที่อาศัยอยู่ในภาคใต้

$SOUTH = 0$ หมายถึง คริวเรือที่ไม่ได้อยู่ในภาคใต้

บทที่ 3

สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตร

ข้อมูลครัวเรือนเกษตรที่ใช้ในการศึกษานี้เป็นข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของผู้แปลงสินทรัพย์เป็นทุน ปีการเพาะปลูก 2546/47 ของคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ร่วมกับสำนักงานแปลงสินทรัพย์เป็นทุน (องค์การมหาชน) โดยมีจำนวนครัวเรือนตัวอย่างซึ่งได้มีการตัดข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์ออกเหลือ 22,065 ตัวอย่าง แบ่งออกเป็นครัวเรือนเกษตรที่ถือครองที่ดินในรูปเอกสารสิทธิ ประเภท ส.ป.ก.4-01 จำนวน 20,173 ตัวอย่าง กสน.3 จำนวน 903 ตัวอย่างและ น.ค.1 จำนวน 989 ตัวอย่าง ซึ่งเมื่อนำข้อมูลที่ทำกรวิเคราะห์เบื้องต้นมาแสดงเพื่อศึกษาลักษณะทั่วไปและโครงสร้างรายได้ของครัวเรือนเกษตรทั้ง 3 เอกสารสิทธิแล้ว จะเป็นแนวทางไปสู่การศึกษาปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองต่อไป

ลักษณะทั่วไปของครัวเรือนเกษตรตัวอย่าง

ลักษณะทั่วไปของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรตัวอย่างเป็นปัจจัยที่สำคัญที่แสดงถึงคุณภาพของแรงงานของครัวเรือนที่มีผลต่อรายได้หรือการแสวงหารายได้ของครัวเรือนจากแหล่งรายได้ต่างๆ และยังบอกถึงความมุ่งหวังต่อระดับความเป็นอยู่ของครัวเรือน ระดับการยอมรับเทคโนโลยีที่แตกต่างกันที่มีผลต่อการตัดสินใจในการผลิต นอกจากนี้ ขนาดของครัวเรือนและลักษณะแรงงานของสมาชิกในครัวเรือนจะเป็นตัวกำหนดขนาดหรือข้อจำกัดของแรงงานในครัวเรือนที่ใช้ในการผลิตซึ่งเป็นปัจจัยที่กำหนดปริมาณผลผลิต อันจะส่งผลกระทบต่อระดับรายได้ของครัวเรือน

ลักษณะของหัวหน้าครัวเรือนเกษตร

ลักษณะทั่วไปของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง ได้แสดงไว้ในตารางที่ 4 โดยพบว่า ครัวเรือนเรือนเกษตรที่ครอบครองเอกสารสิทธิทั้ง 3 ประเภท ส่วนใหญ่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 73.96 73.31 และ 74.17 ตามลำดับ ส่วนหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 26.04 26.69 และ 25.83 ตามลำดับ เมื่อพิจารณา

ในระดับภาค พบว่า มีลักษณะเช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมดั้งเดิม ที่ให้ความสำคัญต่อเพศชายมากกว่าเพศหญิง ซึ่งแตกต่างจากความเชื่อในปัจจุบันที่ให้ความสำคัญต่อเพศชายและเพศหญิงในระดับเดียวกัน

เมื่อพิจารณาถึงช่วงอายุของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง พบว่า หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ที่ครอบครองเอกสารสิทธิทั้ง 3 ประเภท มีช่วงอายุอยู่ระหว่าง 40-49 ปี โดยมีอายุเฉลี่ย เท่ากับ 50.64 49.22 และ 48.39 ปี ตามลำดับ เมื่อพิจารณาเป็นรายภาค พบว่า ช่วงอายุของหัวหน้าครัวเรือนอยู่ระหว่าง 40-49 ปี ในสัดส่วนสูงที่สุด ซึ่งสอดคล้องกันทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิ

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาถึงระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งที่มีผลต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตร เพราะหัวหน้าครัวเรือนที่มีระดับการศึกษาสูงย่อมมีความรู้ความสามารถเพิ่มขึ้นและมีโอกาสในการเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน แต่จากการศึกษาพบว่า หัวหน้าครัวเรือนในเขตที่ปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาต่ำกว่าภาคบังคับ คิดเป็นร้อยละ 52.64 และ 45.31 ตามลำดับ ส่วนหัวหน้าครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาตามภาคบังคับ คิดเป็นร้อยละ 46.62 ซึ่งเมื่อพิจารณาเป็นรายภาค พบว่า หัวหน้าครัวเรือนในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาต่ำกว่าภาคบังคับ ส่วนภาคเหนือและภาคใต้หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาตามภาคบังคับซึ่งสอดคล้องกันทั้ง 3 เอกสารสิทธิ ที่เป็นเช่นนี้มีสาเหตุมาจากสมัยก่อนการศึกษาภาคบังคับของไทยกำหนดไว้แค่ระดับประถมศึกษาปีที่ 4 เท่านั้น ประกอบกับทรัพยากรทางการศึกษาและการติดต่อสื่อสารต่างๆ ในขณะนั้นมีน้อยไม่สะดวก โอกาสในการศึกษาของประชาชนในขณะนั้นมีน้อยมากเมื่อเทียบกับในปัจจุบัน นอกจากนั้นการขาดแคลนทุนทรัพย์ อาจเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ต้องออกจากการศึกษาไปประกอบอาชีพช่วยเหลือครอบครัว

อาชีพหลักของครัวเรือนเกษตรขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายด้าน ปัจจัยทางกายภาพและลักษณะของทรัพยากรธรรมชาติจัดเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดชนิดฟาร์ม นอกจากนี้ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์และความรู้ความสามารถของตัวเกษตรกรตลอดจนทรัพย์สินทุนจัดว่ามีส่วนสำคัญต่อการเลือกอาชีพของเกษตรกร

การประกอบอาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง สามารถแบ่งได้เป็น 7 ประเภท ประกอบด้วย ทำสวน ทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ เพาะเลี้ยง

สัตว์น้ำ รับจ้างในภาคการเกษตรและรับจ้างนอกภาคเกษตร ซึ่งอาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือนทั้ง 3 เอกสารสิทธิโดยส่วนใหญ่ นั้น มาจากการทำนา คิดเป็นร้อยละ 50.07 34.22 และ 44.59 ตามลำดับ รองลงมาเป็นการทำไร่ สำหรับครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเอง ร้อยละ 22.53 และ 23.86 ตามลำดับ ส่วนครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์อาชีพหลักที่รองลงมาเป็นการทำสวน ร้อยละ 31.78 (ตารางที่ 5)

เมื่อพิจารณาอาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือนในแต่ละภาค พบว่า อาชีพของหัวหน้าครัวเรือนมีความแตกต่างกัน อันเนื่องมาจากสภาวะแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพ โดยในภาคเหนือ เกษตรกรที่อยู่ในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเองมีอาชีพหลักจากการทำไร่ในสัดส่วนที่สูงที่สุด ร้อยละ 34.82 และ 46.08 ตามลำดับ ส่วนครัวเรือนเกษตรกรที่อยู่ในเขตนิคมสหกรณ์นั้น พบว่า มีอาชีพหลักจากการทำนาและทำไร่ในสัดส่วนที่เท่ากันและสูงที่สุด ร้อยละ 25.17 ส่วนอาชีพหลักที่มีสัดส่วนรองลงมาของครัวเรือนที่อยู่ในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง คือ อาชีพอื่นนอกภาคเกษตร คิดเป็นร้อยละ 22.79 และ 31.37 ตามลำดับ ส่วนอาชีพหลักที่รองลงมาของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน คือ การทำนา ร้อยละ 30.36

ในภาคกลาง พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่มีอาชีพหลักจากการทำไร่ ร้อยละ 44.43 38.87 และ 39.38 ตามลำดับ รองลงมาเป็นการทำสวน สำหรับครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง ร้อยละ 30.77 และ 26.15 ตามลำดับ ส่วนอาชีพหลักที่รองลงมาของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน คือ การทำนา ร้อยละ 29.69 ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครัวเรือนเกษตรกรเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่มีอาชีพหลักจากการทำนา คิดเป็นร้อยละ 75.31 93.89 และ 90.89 ตามลำดับ รองลงมาเป็นการทำไร่ คิดเป็นร้อยละ 17.50 5.56 และ 3.54 ตามลำดับ

สำหรับในภาคใต้ พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่มีอาชีพหลักจากการทำสวน คิดเป็นร้อยละ 88.96 84.07 และ 78.46 ตามลำดับ ส่วนอาชีพหลักที่รองลง คือ อาชีพอื่นนอกภาคเกษตร ร้อยละ 7.13 9.34 และ 9.79 ตามลำดับ

การประกอบอาชีพรองของหัวหน้าครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง สามารถแบ่งได้เป็น 7 ประเภทเช่นกัน ซึ่งประกอบด้วย ทำสวน ทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ รับจ้างในภาคการเกษตรและรับจ้างนอกภาคเกษตร ซึ่งอาชีพรองของหัวหน้าครัวเรือนทั้ง 3 เอกสารสิทธิโดยส่วนใหญ่ นั้น ประกอบอาชีพนอกภาคเกษตร คิดเป็นร้อยละ

49.58 40.97 และ 50.35 ตามลำดับ รองลงมาเป็นการรับจ้างในภาคเกษตร คิดเป็นร้อยละ 20.90 24.03 และ 27.30 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาในระดับภาค พบว่า มีลักษณะเช่นเดียวกัน ยกเว้นครัวเรือนเกษตรในเขตนิคมสหกรณ์ ภาคเหนือ ที่ส่วนใหญ่มีอาชีพรองจากการทำนา ร้อยละ 23.81 รองลงมาเป็นการทำสวน ร้อยละ 20.41 (ตารางที่ 5)

โดยสรุป การศึกษาลักษณะของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง พบว่า หัวหน้าครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 40-49 ปี ระดับการศึกษาต่ำกว่าภาคบังคับสำหรับหัวหน้าครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเอง แต่หัวหน้าครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ส่วนใหญ่กับมีระดับการศึกษาตามภาคบังคับ นอกจากนี้ยังพบว่า การทำนาเป็นอาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือน ส่วนอาชีพรองของหัวหน้าครัวเรือนเป็นการประกอบอาชีพนอกการเกษตร ซึ่งสอดคล้องกันทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิ

ตารางที่ 4 ลักษณะทั่วไปของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง

รายการ	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)				
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม
จำนวนครัวเรือน	10,654	3,992	2,890	2,637	20,173	180	294	247	182	903	395	204	325	65	989
เพศของหัวหน้าครัวเรือน (ร้อยละ)															
ชาย	69.63	81.16	78.62	75.50	73.96	57.78	70.75	78.95	85.16	73.31	70.53	70.59	79.08	83.08	74.17
หญิง	30.37	18.84	21.38	24.50	26.04	42.22	29.25	21.05	14.84	26.69	29.47	29.41	20.92	16.92	25.83
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
ช่วงอายุของหัวหน้าครัวเรือน (ร้อยละ)															
≤ 30 ปี	2.57	2.73	3.63	5.65	3.17	2.22	2.04	1.62	8.24	3.21	4.03	5.88	4.92	1.54	4.54
31-39 ปี	13.78	16.11	17.02	21.16	15.66	1.11	15.31	16.60	33.52	19.38	18.39	21.57	18.15	12.31	18.57
40-49 ปี	29.83	33.64	31.07	31.36	30.97	33.89	31.97	32.39	30.22	32.12	32.75	32.35	29.85	33.85	31.79
50-59 ปี	27.24	27.00	26.82	21.69	26.42	25.56	29.25	32.79	10.44	25.69	27.46	20.59	34.77	29.23	28.56
≥ 60 ปี	26.58	20.52	21.45	20.14	23.78	22.78	21.428	16.60	17.58	19.60	17.38	19.61	12.31	23.08	16.55
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
อายุเฉลี่ย (ปี)	51.70	49.71	50.24	48.20	50.64	50.23	50.82	49.80	44.88	49.22	48.57	48.00	47.90	51.02	48.39

ตารางที่ 4 (ต่อ)

	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)				
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม
	การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน (ร้อยละ)														
ไม่รู้หนังสือ	4.12	9.42	4.98	2.12	5.03	1.11	1.36	3.64	1.10	1.88	4.79	1.96	2.77	3.08	3.43
เรียนรู้ด้วยตนเอง	0.90	1.05	4.29	0.19	1.32	-	0.34	0.40	-	0.22	0.50	0.49	0.92	-	0.61
ต่ำกว่าภาคบังคับ	65.75	28.78	65.74	21.43	52.64	70.56	2.72	51.82	14.84	32.12	51.39	21.08	59.38	13.85	45.31
ตามภาคบังคับ	21.29	52.00	15.16	56.09	31.03	17.22	74.83	30.77	51.65	46.62	34.76	59.31	27.08	56.92	38.75
มัธยมต้น	4.06	4.88	5.85	9.59	5.20	5.00	8.50	8.10	16.48	9.30	4.79	8.33	4.31	15.38	6.05
มัธยมปลาย	2.60	2.56	2.21	6.41	3.03	5.56	7.14	1.62	6.59	5.20	3.02	3.92	1.23	4.62	2.72
อาชีวะ	0.74	0.78	0.66	2.69	0.99	0.56	3.40	1.62	6.04	2.88	0.25	1.96	0.92	4.62	1.11
อุดมศึกษา	0.54	0.53	1.11	1.48	0.74	-	1.70	2.02	3.30	1.77	0.50	2.94	3.38	1.54	2.02
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางที่ 5 อาชีพหลักและอาชีพรองของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง

(หน่วย: ร้อยละ)

อาชีพหลัก	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ค.1)				
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม
ทำสวน	4.31	6.76	16.37	88.96	17.58	-	19.73	30.77	84.07	31.78	2.52	1.96	26.15	78.46	15.14
ทำนา	75.31	30.36	29.69	0.27	50.07	93.89	25.17	26.32	0.55	34.22	90.89	12.25	16.92	3.08	44.59
ทำไร่	17.50	34.82	44.43	0.27	22.53	5.56	25.17	38.87	-	19.93	3.54	46.08	39.38	-	23.86
เลี้ยงสัตว์	0.58	4.98	1.56	0.27	1.55	0.56	4.42	0.40	-	1.66	0.25	5.88	12.31	1.54	5.46
เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	0.05	0.10	0.14	0.15	0.08	-	-	0.40	-	0.11	-	0.98	-	-	0.20
รับจ้างใน															
ภาคเกษตร	0.21	4.86	0.80	2.96	1.57	-	2.72	-	6.04	2.10	0.25	1.47	-	7.69	0.91
นอกภาคเกษตร	2.05	18.11	7.02	7.13	6.60	-	22.79	3.24	9.34	10.19	2.53	31.37	5.23	9.23	9.81
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ตารางที่ 5 (ต่อ)

(หน่วย: ร้อยละ)

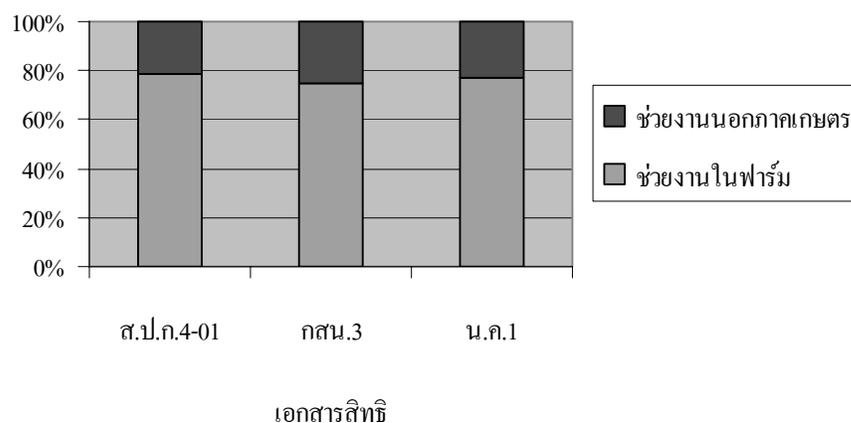
อาชีพรอง	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ค.1)				
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม
ทำสวน	4.19	7.54	1.25	8.61	5.01	1.67	20.41	1.21	14.29	10.19	4.81	3.43	3.08	12.07	4.55
ทำนา	6.78	16.76	3.36	0.53	7.45	0.56	23.81	2.02	-	8.42	3.80	8.33	1.85	-	3.84
ทำไร่	11.14	12.02	6.78	0.53	9.30	11.67	19.39	3.24	-	9.52	7.34	2.45	4.92	-	5.06
เลี้ยงสัตว์	9.62	6.84	3.63	1.93	7.21	15.00	6.12	2.43	3.30	6.31	11.65	11.76	3.38	1.72	8.29
เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	0.52	0.80	0.59	0.27	0.55	-	-	-	2.75	0.55	0.51	-	0.62	3.45	0.61
รับจ้างใน															
ภาคเกษตร	21.64	19.26	27.06	13.65	20.90	47.22	10.54	31.58	12.64	24.03	32.91	20.59	27.69	13.79	27.30
นอกภาคเกษตร	46.11	36.77	57.34	74.48	49.58	23.89	19.73	59.51	67.03	40.97	38.99	53.43	58.46	68.97	50.35
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา: จากการคำนวณ

ขนาดครัวเรือนและขนาดแรงงานของครัวเรือนเกษตร

ขนาดของครัวเรือนและขนาดของแรงงานในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง ได้แสดงไว้ในตารางผนวกที่ 1 โดยพบว่า ครัวเรือนมีขนาดเฉลี่ย เท่ากับ 3.73 4.18 และ 4.28 คน/ครัวเรือน ตามลำดับ เมื่อพิจารณาในแต่ละภาค พบว่า ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีขนาดครัวเรือนใหญ่ที่สุด มีขนาดครัวเรือนเฉลี่ย เท่ากับ 4.63 4.57 และ 4.52 คน/ครัวเรือน ตามลำดับ ส่วนครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง ภาคเหนือ พบว่า มีขนาดครัวเรือนเล็กที่สุด ซึ่งมีขนาดครัวเรือนเฉลี่ย เท่ากับ 3.75 3.63 และ 3.70 คน/ครัวเรือน ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาถึงแรงงานเฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง พบว่า ครัวเรือนมีขนาดแรงงานเฉลี่ย เท่ากับ 2.94 3.03 และ 2.83 คน/ครัวเรือน ตามลำดับ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานที่ช่วยงานในฟาร์ม คิดเป็นร้อยละ 78.81 74.70 และ 77.33 ส่วนแรงงานที่ช่วยงานนอกภาคเกษตร คิดเป็นร้อยละ 21.29 25.30 และ 22.67 ตามลำดับ (ภาพที่ 4) เมื่อพิจารณาในระดับภาค พบว่า มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือ แรงงานของครัวเรือนส่วนใหญ่จะทำงานในฟาร์มมากกว่านอกภาคเกษตร ซึ่งสอดคล้องกันทั้ง 3 เอกสารสิทธิ

ภาพที่ 4 สัดส่วนแรงงานที่ช่วยงานของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไข
ในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง
ที่มา: ตารางผนวกที่ 1

ลักษณะการใช้ที่ดินของครัวเรือนเกษตร

การใช้ประโยชน์ที่ดินของครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองได้แสดงไว้ในตารางที่ 6 โดยพบว่า ครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสหกรณ์ส่วนใหญ่มีการใช้ที่ดินเป็นที่นา คิดเป็นร้อยละ 32.12 และ 32.81 ตามลำดับ ส่วนครัวเรือนเกษตรในเขตนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่มีการใช้ที่ดินเป็นที่ไร่ ร้อยละ 30.97 ลักษณะการใช้ที่ดินที่รองลงมาในเขตปฏิรูปที่ดินเป็นการใช้ที่ดินเป็นที่ไร่ ร้อยละ 27.69 ส่วนครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์เป็นการใช้ที่ดินปลูกไม้ยืนต้น ร้อยละ 24.50 สำหรับครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเองเป็นการใช้ที่ดินสำหรับเป็นที่นา ร้อยละ 25.58

เมื่อพิจารณาในแต่ละภูมิภาค พบว่า ภาคเหนือครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสหกรณ์ส่วนใหญ่ใช้ที่ดินเป็นที่นา ร้อยละ 37.53 และ 35.49 ตามลำดับ ส่วนนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่มีการใช้ที่ดินเป็นที่ไร่ ร้อยละ 54.75 รองลงมาเป็นที่นา ร้อยละ 18.04 นอกจากนี้ในเขตนิคมสร้างตนเองในภาคเหนือยังมีพื้นที่ว่างเปล่าที่มากที่สุดเมื่อเทียบกับทุกภาคและทุกเอกสารสิทธิ ร้อยละ 11.39 ส่วนในภาคกลาง พบว่า ครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่มีการใช้ที่ดินเป็นที่ไร่ในสัดส่วนที่สูงที่สุด ร้อยละ 46.45 41.76 และ 49.13 ตามลำดับ รองลงมาเป็นการใช้ที่ดินเป็นที่นา สำหรับครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสหกรณ์คิดเป็นร้อยละ 29.87 และ 26.86 ตามลำดับ ส่วนการใช้ที่ดินรองลงมาของครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเองเป็นการใช้ที่ดินสำหรับที่สวนผลไม้ ร้อยละ 16.74

ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่มีการใช้ที่ดินเป็นที่นา ร้อยละ 60.04 68.37 และ 70.24 ตามลำดับ รองลงมาเป็นการใช้ที่ดินเป็นที่ไร่ คิดเป็นร้อยละ 27.71 17.69 และ 20.02 ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่า ในภาคใต้ ครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่ใช้ที่ดินสำหรับปลูกไม้ยืนต้น คิดเป็นร้อยละ 76.72 83.03 และ 79.84 ตามลำดับ ส่วนลักษณะการใช้ที่ดินที่รองลงมาของครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้าง คือ การใช้ที่ดินสำหรับสวนผลไม้ คิดเป็นร้อยละ 12.21 10.03 และ 7.75 ตามลำดับ

ตารางที่ 6 ลักษณะการใช้ที่ดินของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง

(หน่วย: ไร่/ละ)

รายการ	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)				
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม
ที่นา	60.04	37.53	29.87	1.06	32.12	68.37	35.49	26.86	0.51	32.81	70.24	18.04	13.26	0.78	25.58
ที่ไร่	27.71	35.77	46.45	0.82	27.69	17.69	14.61	41.76	-	18.52	20.02	54.75	49.13	-	30.97
ที่สวนผลไม้	1.35	12.28	7.83	12.21	8.42	1.36	34.45	11.96	10.03	14.45	1.22	5.38	16.74	7.75	7.77
ที่ปลูกไม้															
ยืนต้น	5.24	3.83	5.82	76.72	22.90	3.06	6.26	5.64	83.03	24.50	4.09	4.75	3.70	79.84	23.10
ที่ไร่นาสวนผสม	2.09	2.17	1.82	3.89	2.49	0.34	0.84	2.93	2.83	1.73	1.11	0.32	1.96	2.33	1.43
ที่ปลูกผัก	0.45	0.66	1.20	0.51	0.71	0.34	0.63	1.58	-	0.64	0.77	0.63	0.43	2.33	1.04
ที่เลี้ยงสัตว์บก															
/สัตว์น้ำ	0.58	3.99	1.27	0.37	1.55	1.36	1.46	0.45	0.26	0.88	0.88	2.53	8.26	1.55	3.31
ทุ่งหญ้า	0.44	1.22	1.02	0.12	0.70	2.38	1.46	2.26	-	1.52	0.22	2.22	1.30	-	0.94
ที่ว่างเปล่า	2.10	2.56	4.71	4.30	3.42	5.10	4.80	6.55	3.34	4.95	1.44	11.39	5.22	5.43	5.87
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา: จากการคำนวณ

การแจกแจงปัจจัยเชิงเดี่ยว

การแจกแจงคร่าวเรือนและรายได้ของคร่าวเรือนเกษตรตามขนาดเนื้อที่ถือครอง

ทรัพยากรที่ดิน (Land resource) ในความหมายทางการเกษตร หมายถึง พื้นผิวโลกซึ่งรวมทั้งส่วนที่ตกลงไปในพื้นโลกด้วย เช่น พวกแร่ธาตุต่างๆ ตลอดจนอากาศ อุณหภูมิ แสงแดดที่คลุมบนพื้นดิน นอกจากนี้ที่ดินยังมีความหมายครอบคลุมไปถึงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ เช่น พืชหญ้า เนื้อสัตว์ ป่าไม้ ฯลฯ การผลิตทางการเกษตรจำเป็นต้องอาศัยที่ดินทำการผลิตเป็นส่วนใหญ่ (ทองโรจน์, 2520) ดังนั้น คร่าวเรือนที่มีเนื้อที่ถือครองหรือขนาดฟาร์มที่แตกต่างกัน ย่อมสะท้อนถึงขนาดธุรกิจของคร่าวเรือนรวมถึงกิจกรรมการผลิตและอำนาจการต่อรองทางการตลาด อันจะส่งผลต่อรายได้ของคร่าวเรือน การศึกษานี้ได้แบ่งคร่าวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองตามขนาดเนื้อที่การถือครอง โดยแจกแจงเนื้อที่การถือครองออกเป็น 4 ขนาด ได้แก่ ต่ำกว่า 10 ไร่ 10-29 ไร่ 30-59 ไร่ และมากกว่า 60 ไร่ (ตารางที่ 7) ซึ่งคร่าวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง เมื่อพิจารณาในภาพรวมทั้งประเทศ พบว่า คร่าวเรือนเกษตรส่วนใหญ่ทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิ มีขนาดเนื้อที่ถือครอง เท่ากับ 10-29 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 51.22 45.95 และ 49.24 ตามลำดับ รองลงมาในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสหกรณ์ ได้แก่ ขนาดเนื้อที่ถือครอง 30-59 ไร่ ร้อยละ 26.05 และ 35.02 ตามลำดับ น้อยกว่า 10 ไร่ ร้อยละ 16.27 และ 11.83 ตามลำดับ และมากกว่า 60 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 6.46 และ 7.20 ตามลำดับ ส่วนขนาดเนื้อที่ถือครองที่มีสัดส่วนรองลงมาในเขตนิคมสร้างตนเอง คือ ขนาดไม่เกิน 10 ไร่ ร้อยละ 22.45 ขนาด 30-59 ไร่ ร้อยละ 20.42 และมากกว่า 60 ไร่ ร้อยละ 7.89 โดยคร่าวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองมีเนื้อที่ถือครองเฉลี่ย เท่ากับ 26.80 29.22 และ 26.92 ไร่/คร่าวเรือน ตามลำดับ สำหรับการกระจายของคร่าวเรือนในแต่ละภาค พบว่า โดยรวมมีลักษณะสอดคล้องเช่นเดียวกับภาพรวมทั้งประเทศ ยกเว้น ในเขตนิคมสหกรณ์ภาคใต้ คร่าวเรือนมีเนื้อที่ถือครอง ขนาด 30-59 มากที่สุด ร้อยละ 46.70 รองลงมา 10-29 ไร่ มากกว่า 60 ไร่ และขนาดไม่เกิน 10 ไร่ ตามลำดับ คิดเป็นร้อยละ 34.62 12.64 และ 6.04 ตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีคร่าวเรือนในพื้นที่นิคมสร้างตนเองภาคเหนือที่มีความแตกต่างจากภาพรวมทั้งประเทศโดยมีเนื้อที่การถือครอง น้อยกว่า 10 ไร่ มากที่สุด ร้อยละ 35.29 รองลงมาขนาด 10-29 ไร่ มากกว่า 60 ไร่ และขนาด 30-59 ร้อยละ 25.00 20.59 และ 19.12 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาเนื้อที่ถือครองเฉลี่ยในระดับภาค พบว่า คร่าวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเอง ภาคเหนือ มีเนื้อที่ถือครองเฉลี่ยใหญ่ที่สุด เท่ากับ 30.76 และ 41.21 ไร่/คร่าวเรือน ตามลำดับ ส่วนคร่าวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ ภาคใต้ มีเนื้อที่การถือครองเฉลี่ยใหญ่ที่สุด เท่ากับ 36.81 ไร่/คร่าวเรือน

สำหรับด้านรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง เมื่อพิจารณาในแต่ละระดับของเนื้อที่ถือครอง พบว่า รายได้เฉลี่ยมีแนวโน้มสูงขึ้นตามขนาดเนื้อที่ถือครอง ซึ่งสอดคล้องกัน ทั้ง 3 เอกสารสิทธิ โดยครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง ที่มีเนื้อที่ถือครอง มากกว่า 60 ไร่ ขึ้นไป มีรายได้เฉลี่ยสูงสุด ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 57,111 112,390 และ 31,889 บาท/คน ตามลำดับ เมื่อพิจารณาในระดับภูมิภาค พบว่า ภาคเหนือ ครัวเรือนเกษตรกรเขตปฏิรูปที่ดินที่มีเนื้อที่ถือครอง 10-29 ไร่ มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 24,646 บาท/คน ส่วนครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์นั้นที่มีขนาดเนื้อที่ถือครอง 10-29 ไร่ มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 42,763 บาท/คน สำหรับครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเอง พบว่า ครัวเรือนที่มีขนาดเนื้อที่ถือครอง น้อยกว่า 10 ไร่ กลับมีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 29,869 บาท/คน ส่วนในภาคกลาง พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองที่มีเนื้อที่ถือครองมากกว่า 60 ไร่ มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 120,515 154,862 และ 71,492 บาท/คน ตามลำดับ

ส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองที่มีเนื้อที่ถือครองมากกว่า 60 ไร่ มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 43,219 79,589 และ 35,787 บาท/คน ตามลำดับ

สำหรับในภาคใต้ พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองที่มีเนื้อที่ถือครองมากกว่า 60 ไร่ มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 126,517 148,882 และ 101,651 บาท/คน ตามลำดับ

โดยสรุปแล้วครัวเรือนทั้งในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองมีเนื้อที่ถือครองอยู่ในช่วงเท่ากับ 10-29 ไร่ มากที่สุด ส่วนรายได้เฉลี่ยของครัวเรือน พบว่า มีแนวโน้มสูงขึ้นตามขนาดเนื้อที่ถือครอง

ตารางที่ 7 จำนวนร้อยละครัวเรือนและรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง
จำแนกตามขนาดเนื้อที่ถือครอง

	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ค.1)				
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม
จำนวนครัวเรือน															
< 10 ไร่	1,715	550	453	564	3,282	14	64	29	11	118	68	72	72	10	222
10-29 ไร่	5,691	1,952	1,369	1,320	10,332	95	143	118	63	419	226	51	181	29	487
30-59 ไร่	2,695	1,089	837	635	5,256	64	70	84	85	303	79	39	63	21	202
≥ 60 ไร่	553	401	231	118	1,303	7	17	16	23	63	22	42	9	5	78
รวม	10,654	3,992	2,890	2,637	20,173	180	294	247	182	903	395	204	325	65	989
ร้อยละครัวเรือน															
< 10 ไร่	16.10	13.78	15.67	21.39	16.27	7.78	21.77	11.74	6.04	11.83	17.22	35.29	22.15	15.38	22.45
10-29 ไร่	53.42	48.90	47.37	50.06	51.22	52.78	48.64	47.77	34.62	45.95	57.22	25.00	55.69	44.62	49.24
30-59 ไร่	25.30	27.28	28.96	24.08	26.05	35.56	23.81	34.01	46.70	35.02	20.00	19.12	19.38	32.31	20.42
≥ 60 ไร่	5.19	10.05	7.99	4.47	6.46	3.89	5.78	6.48	12.64	7.20	5.57	20.59	2.77	7.69	7.89
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ตารางที่ 7 (ต่อ)

	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ค.1)				
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม
	จำนวนที่ดินเฉลี่ย (ไร่/ครัวเรือน)														
< 10 ไร่	5.92	6.00	5.35	5.58	5.80	6.79	6.00	3.86	5.23	5.50	6.22	3.82	5.25	3.79	5.02
10-29 ไร่	18.13	18.30	17.93	17.75	18.09	19.00	18.07	19.03	19.56	18.77	17.36	18.08	18.70	18.73	18.01
30-59 ไร่	39.63	41.36	40.19	39.85	40.11	39.20	38.94	40.14	40.50	39.77	40.58	45.54	38.35	44.52	41.25
≥ 60 ไร่	87.23	96.54	109.34	95.14	95.01	86.14	104.88	91.69	85.57	92.40	74.82	129.38	104.56	81.60	108.06
รวม	25.23	30.76	29.71	23.94	26.80	27.84	25.43	29.13	36.81	29.22	23.29	41.21	21.90	29.60	26.94
	รายได้สุทธิเฉลี่ย (บาท/คน)														
< 10 ไร่	21,389	23,051	27,489	33,642	24,615	11,473	32,298	28,166	12,309	26,948	19,632	29,869	12,973	26,958	21,123
10-29 ไร่	26,307	24,542	34,325	48,892	29,921	25,188	42,763	53,110	68,527	45,566	16,557	24,271	40,064	52,768	28,258
30-59 ไร่	34,588	24,646	42,694	71,484	38,277	25,021	34,822	44,370	73,082	46,132	5,637	28,305	31,514	69,555	24,729
≥ 60 ไร่	43,219	20,204	120,515	123,517	57,111	79,589	36,551	154,862	148,882	112,390	35,787	13,056	71,492	101,651	31,889
รวม	28,489	23,929	42,567	54,469	32,998	26,178	38,235	53,800	77,411	47,985	15,973	24,709	33,275	57,981	26,222

ที่มา: จากการคำนวณ

การแจกแจงรายได้ของครัวเรือนเกษตรตามอาชีพหลัก

อาชีพหลักของครัวเรือนเกษตรขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายด้าน ปัจจัยทางกายภาพและลักษณะของทรัพยากรธรรมชาติจัดเป็นปัจจัยที่สำคัญ ที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดชนิดฟาร์ม นอกจากนี้ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์และความรู้ความสามารถของตัวเกษตรกรตลอดจนทรัพย์สินทุนจัดว่ามีส่วนสำคัญต่อการเลือกอาชีพของเกษตรกร อันจะส่งผลต่อรายได้ของเกษตรกร การศึกษาได้แบ่งประเภทอาชีพหลักของครัวเรือนออกเป็น 7 ประเภท ได้แก่ ทำสวน ทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ รับจ้างในภาคการเกษตรและรับจ้างนอกภาคเกษตร

จากตารางที่ 8 รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง (จำแนกตามอาชีพหลัก) พบว่า ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินที่ประกอบอาชีพหลักจากการทำสวนมีรายได้เฉลี่ยสูงสุด เท่ากับ 48,829 บาท/คน รองลงมาเป็นการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 41,955 บาท/คน ส่วนครัวเรือนเกษตรในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองนั้น พบว่า เกษตรกรที่มีอาชีพหลักจากการรับจ้างในภาคการเกษตร มีรายได้เฉลี่ยสูงสุด เท่ากับ 70,447 และ 61,187 บาท/คน ตามลำดับ รองลงมาในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองเป็นการทำสวนมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 68,702 และ 45,221 บาท/คน ตามลำดับ สำหรับอาชีพหลักที่มีรายได้น้อยที่สุดในพื้นที่ปฏิรูปที่ดิน คือ การรับจ้างในภาคการเกษตรมีรายได้เฉลี่ยเท่ากับ 19,281 บาท/คน ส่วนในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองอาชีพหลักที่มีรายได้น้อยที่สุด คือ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 11,429 และ 3,456 บาท/คน ตามลำดับ

เมื่อพิจารณารายได้เฉลี่ย ตามอาชีพหลักในระดับภาค พบว่า ภาคเหนือ ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสหกรณ์ที่มีอาชีพนอกภาคเกษตรเป็นอาชีพหลัก มีรายได้มากที่สุด เท่ากับ 39,048 และ 72,789 บาทต่อคน ตามลำดับ ส่วนครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเองที่มีอาชีพทำไร่ มีรายได้มากที่สุด เท่ากับ 34,500 บาท/คน

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดินที่เพาะเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพหลัก มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 47,695 บาท/คน ส่วนครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ที่มีอาชีพหลักจากการทำนามีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 26,479 บาท/คน สำหรับครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเองนั้น พบว่า ครัวเรือนที่มีอาชีพหลักจากการทำสวน มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 57,467 บาท/คน

ในภาคกลาง พบว่า คริวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินที่เพาะเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพหลัก มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 82,389 บาท/คน ส่วนคริวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ที่มีอาชีพหลักจากการทำสวนมีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 83,370 บาท/คน สำหรับคริวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเอง นั้น พบว่า คริวเรือนที่มีอาชีพหลักจากการเลี้ยงสัตว์ มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 45,612 บาท/คน

สำหรับในภาคใต้ พบว่า คริวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินที่ทำไร่เป็นอาชีพหลัก มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 112,056 บาท/คน ส่วนคริวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองที่มีอาชีพหลักจากการรับจ้างในภาคเกษตร มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 88,702 และ 95,021 บาท/คน ตามลำดับ

โดยสรุป การจำแนกคริวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในระดับประเทศ ตามอาชีพหลัก พบว่า หัวหน้าคริวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินที่มีอาชีพทำสวนมีรายได้เฉลี่ยสูงที่สุด ส่วนหัวหน้าคริวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองที่มีอาชีพรับจ้างในภาคเกษตร มีรายได้เฉลี่ยสูงกว่าหัวหน้าคริวเรือนที่มีอาชีพเกษตรอื่นๆ

การแจกแจงคริวเรือนและรายได้ของคริวเรือนเกษตรกรตามแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

ทรัพยากรน้ำ (Water resource) เป็นส่วนประกอบที่สำคัญในกระบวนการผลิตโดยเฉพาะด้านการเกษตร หากปริมาณน้ำมีน้อยหรือมากเกินไป ก็จะมีส่วนต่อการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์ (ทองโรจน์, 2530) ดังนั้น การมีแหล่งน้ำที่เพียงพอ่อมก่อให้เกิดความชุ่มชื้นต่อดิน ทำให้อำนวยความสะดวกการผลิตทางการผลิตทางการเกษตรและรวมถึงการเพิ่มประสิทธิภาพต่อหน่วยของดินที่สูงขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อผลผลิตและรายได้ตามมา

เมื่อแยกคริวเรือนตามแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร โดยในที่นี้ได้แจกแจงเป็น 2 กลุ่ม คือ คริวเรือนที่ได้รับน้ำชลประทานและคริวเรือนที่อาศัยน้ำฝน รวมถึงแหล่งน้ำจากแหล่งอื่นเพื่อการเกษตร ดังได้แสดงไว้ในตารางที่ 9 โดยพบว่า คริวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์ และนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝนรวมถึงแหล่งน้ำจากแหล่งอื่นเพื่อการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 94.87 86.71 และ 92.11 ตามลำดับ ส่วนคริวเรือนที่ได้รับน้ำชลประทานเพื่อการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 5.13 13.29 และ 7.89 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาในระดับภาค พบว่า มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือ ส่วนใหญ่คริวเรือนเกษตรกรในทุกภาคอาศัยน้ำฝน รวมถึงแหล่งน้ำจากแหล่งอื่นเพื่อการเกษตร ซึ่งสอดคล้องทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิ

ในภาพรวมของทั้งประเทศ คริวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองที่ได้รับน้ำชลประทานมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 33,287 60,702 และ 26,246 บาท/คน ซึ่งมากกว่า คริวเรือนที่อาศัยน้ำฝนรวมถึงแหล่งน้ำจากแหล่งอื่นเพื่อการเกษตร (32,982 46,036 และ 26,220 บาท/คน ตามลำดับ)

สำหรับการพิจารณาในระดับภาค พบว่า คริวเรือนในภาคใต้ ทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิที่ระบุว่าได้รับน้ำชลประทานมีรายได้เฉลี่ยมากกว่าคริวเรือนที่อาศัยน้ำฝนรวมถึงแหล่งน้ำจากแหล่งอื่นเพื่อการเกษตร ส่วนคริวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้ง 3 ประเภทเอกสารสิทธิที่ระบุว่าได้รับน้ำชลประทานเพื่อการเกษตร มีรายได้เฉลี่ยน้อยกว่าคริวเรือนที่อาศัยน้ำฝน รวมถึงแหล่งน้ำจากแหล่งอื่นเพื่อการเกษตร สามารถอธิบายได้ว่า ในการศึกษาไม่ได้จำแนกคริวเรือนในแต่ละอาชีพ ซึ่งในบางอาชีพไม่จำเป็นต้องใช้น้ำในปริมาณมากสำหรับกิจกรรมทางการเกษตร เช่น ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ไร่ข้างในภาคและนอกภาคเกษตร ดังนั้น การที่ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งน้ำชลประทาน จึงไม่เป็นอุปสรรคต่อการแสวงหารายได้ เพื่อความชัดเจนยิ่งขึ้น ในการศึกษาในหัวข้อต่อไปจะพิจารณาโดยจำแนกอาชีพหลักของคริวเรือนและแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

โดยสรุป จากการจำแนกคริวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไข ตามแหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตร พบว่า คริวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝนรวมถึงแหล่งน้ำจากแหล่งอื่นเพื่อการเกษตร ส่วนด้านรายได้ในการพิจารณาในระดับประเทศ พบว่า คริวเรือนที่สามารถเข้าถึงแหล่งน้ำชลประทานสามารถสร้างรายได้ของคริวเรือนได้สูงกว่าคริวเรือนที่อาศัยแหล่งน้ำฝนและแหล่งน้ำอื่นๆ เพื่อการเกษตร

ตารางที่ 8 รายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง จำแนกตามอาชีพหลัก

(หน่วย: บาท/คน)

อาชีพหลัก	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)				
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม
ทำสวน	25,760	23,929	50,476	55,876	48,829	-	25,076	83,370	77,954	68,702	57,467	13,197	39,873	54,246	45,221
ทำนา	28,693	19,641	22,778	59,119	27,125	26,479	32,780	21,912	49,458	27,102	14,092	21,676	15,639	48,850	14,873
ทำไร่	27,505	19,541	54,007	112,056	32,687	22,273	21,099	54,554	-	39,007	15,810	31,500	34,156	-	32,009
เลี้ยงสัตว์	42,233	29,011	40,611	56,001	33,902	14,301	43,082	400	-	38,318	41,787	21,530	45,612	5,140	40,087
เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	47,695	28,057	82,389	8,245	41,955	-	-	11,429	-	11,429	-	3,456	-	-	3,456
รับจ้างใน															
ภาคเกษตร	12,201	20,516	8,195	21,475	19,281	-	45,346	-	88,702	70,447	36,700	12,959	-	95,021	61,187
นอกภาคเกษตร	32,297	39,048	36,134	49,219	39,365	-	72,789	34,902	66,866	68,400	37,584	18,451	21,690	70,717	24,224
เฉลี่ย	28,486	23,929	42,567	54,469	32,998	26,178	38,235	53,800	77,411	47,985	15,973	24,709	33,275	57,981	26,222

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางที่ 9 จำนวนร้อยละคร่าวเรือนและรายได้ของคร่าวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง
จำแนกตามแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

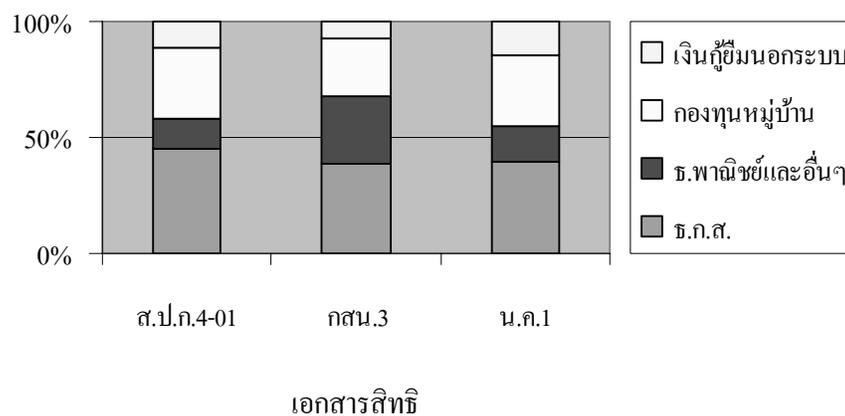
แหล่งน้ำ เพื่อการเกษตร	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)					
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	
จำนวนคร่าวเรือน																
น้ำฝนและอื่น	10,081	3,766	2,755	2,537	19,139	169	221	219	174	783	383	197	274	57	911	
น้ำชลประทาน	573	226	135	100	1,034	11	73	28	8	120	12	7	51	8	78	
รวม	10,654	3,992	2,890	2,637	20,173	180	294	247	182	903	395	204	325	65	989	
ร้อยละของคร่าวเรือน																
น้ำฝนและอื่น	94.62	94.34	95.33	96.21	94.87	93.89	75.17	88.66	95.60	86.71	96.96	96.57	84.31	87.69	92.11	
น้ำชลประทาน	5.38	5.66	4.67	3.79	5.13	6.11	24.83	11.34	4.40	13.29	3.04	3.43	15.69	10.77	7.89	
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	
รายได้เฉลี่ย (บาท/คน)																
น้ำฝนและอื่น	28,584	23,586	42,562	54,007	32,982	27,397	28,507	53,989	76,395	46,036	16,047	24,931	35,437	54,717	26,220	
น้ำชลประทาน	26,769	29,655	42,651	66,206	33,287	7,440	67,687	52,323	99,529	60,702	13,613	18,468	21,660	81,238	26,246	
เฉลี่ย	28,486	23,929	42,567	54,469	32,998	26,178	38,235	53,800	77,411	47,985	15,973	24,709	33,275	57,981	26,222	

ที่มา: จากการคำนวณ

การแจกแจงครัวเรือนและรายได้ของครัวเรือนเกษตรตามการกู้ยืมเงิน

เมื่อแจกแจงครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไ้ตามการกู้ยืมเงิน สามารถแบ่งครัวเรือน ออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีการกู้ยืมและไม่ได้กู้ยืมเงิน ซึ่งในภาพรวมทั้งประเทศ ครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่ได้มีการกู้ยืมเงิน คิดเป็นร้อยละ 82.17 78.18 และ 75.83 ตามลำดับ ส่วนครัวเรือนเกษตรที่ไม่ได้กู้ยืมเงิน คิดเป็นร้อยละ 17.83 21.82 และ 24.17 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบเป็นรายภาค พบว่า ครัวเรือนเกษตร ทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิส่วนใหญ่มีการกู้ยืมเงินในอัตราที่สูงกว่าร้อยละ 70 (ตารางที่ 10)

การกู้ยืมเงินของครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่กู้ยืมจากแหล่งสถาบัน (Institution sources) ซึ่งได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) คิดเป็นร้อยละ 44.79 38.89 และ 39.70 ตามลำดับ รองลงมาเป็น กองทุนหมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 30.43 25.18 และ 30.98 ตามลำดับ ซึ่งถือได้ว่าครัวเรือนเกษตรทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิได้พึ่งพาเงินทุนในระบบ โดยมีอัตราคอกเบี้ยเฉลี่ย เท่ากับ 1.04 0.81 และ 0.81 ตามลำดับ (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 สัดส่วนของแหล่งเงินกู้ยืมของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไ้
ในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง
ที่มา: ตารางผนวกที่ 2

เมื่อพิจารณาการกู้ยืมเงินในระดับภาค พบว่า ส่วนใหญ่สอดคล้องกับการพิจารณาในระดับประเทศ ยกเว้น คราวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ ภาคเหนือ ที่ส่วนใหญ่ได้กู้ยืมเงินจากสหกรณ์ คิดเป็นร้อยละ 31.29 รองลงเป็น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ช.ก.ส.) และกองทุนหมู่บ้าน ตามลำดับ คิดเป็นร้อยละ 29.86 และ 22.90 ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเอง ภาคเหนือ ที่ส่วนใหญ่ได้กู้ยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้าน ร้อยละ 32.47 รองลงมาเป็นธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ร้อยละ 29.60

สำหรับระยะเวลาในการกู้ยืมเงินของครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่เป็นเงินกู้ยืมระยะสั้น¹ (Short-term) คิดเป็นร้อยละ 73.86 60.60 และ 72.20 ตามลำดับ รองลงมาเป็นเงินกู้ยืมระยะยาว³ (Long-term) คิดเป็นร้อยละ 20.47 30.71 และ 22.20 ตามลำดับ และเงินกู้ยืมระยะปานกลาง² (Medium-term) คิดเป็นร้อยละ 5.20 8.70 และ 5.60 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาในระดับภาค พบว่า มีความสอดคล้องกัน ในด้านการค้าประกันการกู้ยืม พบว่า ครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่ใช้กลุ่มค้าประกันการกู้ยืม คิดเป็นร้อยละ 53.19 53.08 และ 53.39 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาในระดับภาค พบว่า มีลักษณะเช่นเดียวกัน

รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนเมื่อพิจารณาจำแนกตามการกู้ยืมและไม่ได้กู้ยืมเงิน พบว่า ในภาพรวมของทั้งประเทศ ครัวเรือนเกษตรในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองนั้นที่มีการกู้ยืมเงินมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 50,353 และ 29,431 บาท/คน ตามลำดับ ซึ่งมากกว่าครัวเรือนที่ไม่ได้กู้ยืมเงิน (39,499 และ 15,315 บาท/คน ตามลำดับ) ในขณะที่ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินกลุ่มที่ไม่ได้กู้ยืมมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 39,768 บาท/คน ซึ่งมากกว่าครัวเรือนที่ได้กู้ยืมเงิน (31,387 บาท/คน)

เมื่อพิจารณาในระดับภาค พบว่า สอดคล้องกับการพิจารณาในระดับประเทศ คือ ครัวเรือน

¹ สินเชื่อระยะสั้น (Short-term) เป็นสินเชื่อที่ต้องใช้คืนภายในระยะเวลา 1 ปี ส่วนมากนำไปใช้เพื่อการดำเนินกิจการฟาร์มในด้านค่าใช้จ่ายในการผลิต เช่น ปุ๋ย ค่าแรงงานและปัจจัยการผลิตอื่นๆ

² สินเชื่อระยะปานกลาง (Medium-term) เป็นสินเชื่อที่ต้องใช้คืนภายในเวลา 3 ปี โดยเกษตรกรจะนำไปใช้ในการซื้อเครื่องมือทางการเกษตร เช่น เครื่องนิตยาฆ่าแมลง เครื่องสูบน้ำ

³ สินเชื่อระยะยาว (Long-term) เป็นสินเชื่อเพื่อการลงทุน ซึ่งต้องใช้เวลาหลายปีกว่าจะได้รับผลตอบแทน และผลตอบแทนดังกล่าวจะมีเวลานาน เช่น ซื้อที่ดิน ปรับปรุงดิน (ทองโรจน์, 2520)

ในเขตปฏิรูปที่ดินทุกภูมิภาคที่ได้กู้ยืมเงินมีรายได้เฉลี่ยน้อยกว่าครัวเรือนที่ไม่ได้กู้ยืมเงิน ส่วนครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง ทั้ง 4 ภาค พบว่า ครัวเรือนที่ได้กู้ยืมเงินมีรายได้เฉลี่ยมากกว่าครัวเรือนที่ไม่ได้กู้ยืมเงิน สามารถอธิบายได้ว่า ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินที่ได้กู้ยืมเงินนั้น มีค่าใช้จ่ายดอกเบี้ยที่สูงกว่าครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง ทั้งในระดับประเทศและภาค จึงคาดว่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้ครัวเรือนที่มีการกู้ยืมมีรายได้น้อยกว่าครัวเรือนที่ไม่ได้กู้ยืมเงิน

โดยสรุป จากการจำแนกครัวเรือนเกษตร ตามการกู้ยืมเงิน พบว่า ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่ที่มีการกู้ยืมเงิน จากแหล่งที่เป็นสถาบัน คือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ รองลงเป็นกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นเงินกู้ยืมระยะสั้น โดยใช้กลุ่มค้ำประกัน สำหรับการพิจารณาในด้านรายได้ พบว่า ครัวเรือนเกษตรในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองนั้นที่มีการกู้ยืมเงินมีรายได้เฉลี่ยมากกว่าครัวเรือนที่ไม่ได้กู้ยืม ส่วนครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดินที่มีการกู้ยืมกลับมีรายได้เฉลี่ยน้อยกว่าครัวเรือนที่ไม่ได้กู้ยืมเงิน

ตารางที่ 10 จำนวนร้อยละคร่าวเรือนและรายได้ของคร่าวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง
จำแนกตามการกู้ยืมเงิน

การกู้ยืมเงิน	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)					
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	
จำนวนคร่าวเรือน																
ได้กู้ยืม	9,198	3,381	2,135	1,863	16,577	147	248	175	136	706	306	154	240	50	750	
ไม่ได้กู้ยืม	1,456	611	755	774	3,596	33	46	72	46	197	89	50	85	15	239	
รวม	10,654	3,992	2,890	2,637	20,173	180	294	247	182	903	395	204	325	65	989	
ร้อยละของคร่าวเรือน																
ได้กู้ยืม	86.33	84.69	73.88	70.65	82.17	81.67	84.35	70.85	74.73	78.18	77.47	75.49	73.85	76.92	75.83	
ไม่ได้กู้ยืม	13.67	15.31	26.12	29.35	17.83	18.33	15.65	29.15	25.27	21.82	22.53	24.51	26.15	23.08	24.17	
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	
รายได้เฉลี่ย (บาท/คน)																
ได้กู้ยืม	28,493	23,266	42,061	51,883	31,387	26,203	40,098	58,483	84,697	50,353	18,256	29,961	37,829	59,874	29,431	
ไม่ได้กู้ยืม	28,443	27,600	43,997	60,695	39,768	26,066	28,193	42,419	55,872	39,499	8,123	8,532	20,419	51,670	15,315	
เฉลี่ย	28,486	23,929	42,567	54,469	32,998	26,178	38,235	53,800	77,411	47,985	15,973	24,709	33,275	57,981	26,222	

ที่มา: จากการคำนวณ

การแจกแจงครัวเรือนและรายได้ของครัวเรือนเกษตรตามความต้องการเข้าร่วมและไม่เข้าร่วม โครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

ที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะของการกู้ยืมเงินของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไข สำหรับในหัวข้อนี้จะจำแนกครัวเรือนและรายได้ ตามความต้องการเข้าร่วมและไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ได้แสดงไว้ในตารางที่ 11 ซึ่งโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน⁴ เป็นอีกหนึ่งช่องทางในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไข แต่จากการดำเนินโครงการฯ ที่ผ่านมา พบว่า ครัวเรือนเรือนเกษตรที่ครอบครองเอกสารสิทธิทั้ง 3 ประเภท ส่วนใหญ่ได้เข้าร่วมโครงการฯ คิดเป็นร้อยละ 55.19 63.79 และ 65.02 ตามลำดับ ส่วนครัวเรือนเกษตรที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการฯ คิดเป็นร้อยละ 44.81 36.21 และ 34.98 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาในระดับภาค พบว่า ส่วนใหญ่มีลักษณะเช่นเดียวกับการพิจารณาในระดับประเทศ ยกเว้น ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน ภาคกลางและภาคใต้ ครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเอง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเอง ภาคเหนือ

การเข้าร่วมโครงการฯ ของครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างเอง ส่วนใหญ่มีเหตุผล เพื่อต้องการเข้าถึงแหล่งเงินทุน (ร้อยละ 74.18 77.99 และ 73.80 ตามลำดับ) รองลงมาเป็นเพราะเจ้าหน้าที่ชักชวน สำหรับครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง (ร้อยละ 10.34 และ 15.26 ตามลำดับ) ส่วนครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินเหตุผลที่มีสัดส่วนรองลงมาคือ ต้องการเงินทุนดอกเบี้ยต่ำ (ร้อยละ 11.97) ในขณะที่ครัวเรือนเกษตรทั้ง 3 เอกสารสิทธิ ไม่เข้าร่วมโครงการฯ ส่วนใหญ่มีเหตุผลว่า ไม่เข้าใจ (ร้อยละ 50.33 32. และ 52 44.74 ตามลำดับ) ส่วนเหตุผลที่รองลงมาสำหรับการไม่เข้าร่วมโครงการฯ คือ ไม่อยากมีหนี้สิน (ร้อยละ 22.13 30.89 21.71 ตามลำดับ) เมื่อพิจารณาในระดับภาค พบว่า ส่วนใหญ่มีลักษณะเช่นเดียวกัน (ตารางที่ 14)

ส่วนการแจกแจงรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรตามความต้องการเข้าร่วมและไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน พบว่า ในภาพรวมของประเทศ ครัวเรือนเกษตรในเขตเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสหกรณ์ที่เข้าร่วมโครงการฯ มีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 33,574 และ 53,085 บาท/คน

⁴ โครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนเป็นโครงการของรัฐบาลที่ต้องการเพิ่มช่องทางในการขอสินเชื่อในอัตราดอกเบี้ยต่ำ โดยการนำเอกสารสิทธิที่มีเงื่อนไขมาค้ำประกันการกู้ยืม โดยรัฐบาลมุ่งหวังให้เกษตรกรในระดับรากหญ้า มีการสร้างงาน สร้างรายได้

ตามลำดับ ซึ่งมากกว่าครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วมโครงการฯ (32,298 และ 39,002 บาท/คน ตามลำดับ) ส่วนครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเองที่เข้าร่วมโครงการฯ นั้นมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 24,987 บาท/คน ซึ่งน้อยกว่าครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วมโครงการฯ (28,516 บาท/คน)

สำหรับการพิจารณาในระดับภาค พบว่า ในภาคเหนือมีลักษณะเช่นเดียวกับการพิจารณาในระดับประเทศ โดยครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสหกรณ์ที่เข้าร่วมโครงการฯ มีรายได้ เท่ากับ 25,198 และ 40,051 บาท/คน ตามลำดับ ซึ่งมากกว่าครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วมโครงการฯ (22,078 และ 34,867 บาท/คน ตามลำดับ) ส่วนครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเองที่เข้าร่วมโครงการฯ มีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 23,971 บาท/คน ซึ่งน้อยกว่าครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วมโครงการฯ (25,078 บาท/คน) ส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองที่ไม่เข้าร่วมโครงการฯ มีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 29,184 และ 18,372 บาท/คน ตามลำดับ ซึ่งมากกว่าครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการฯ (22,584 และ 15,438 บาท/คน ตามลำดับ) ส่วนครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินที่ไม่เข้าร่วมโครงการฯ มีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 26,066 บาท/คน ซึ่งน้อยกว่าครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการฯ (30,229 บาท/คน)

ในภาคกลาง พบว่า มีลักษณะเช่นเดียวกับการพิจารณาในระดับประเทศและในภาคเหนือ โดยครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสหกรณ์ที่เข้าร่วมโครงการฯ มีรายได้ เท่ากับ 46,556 และ 63,949 บาท/คน ตามลำดับ ซึ่งมากกว่าครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วมโครงการฯ (38,637 และ 33,747 บาท/คน ตามลำดับ) ส่วนครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเองที่เข้าร่วมโครงการฯ มีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 37,440 บาท/คน ซึ่งน้อยกว่าครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วมโครงการฯ (30,995 บาท/คน)

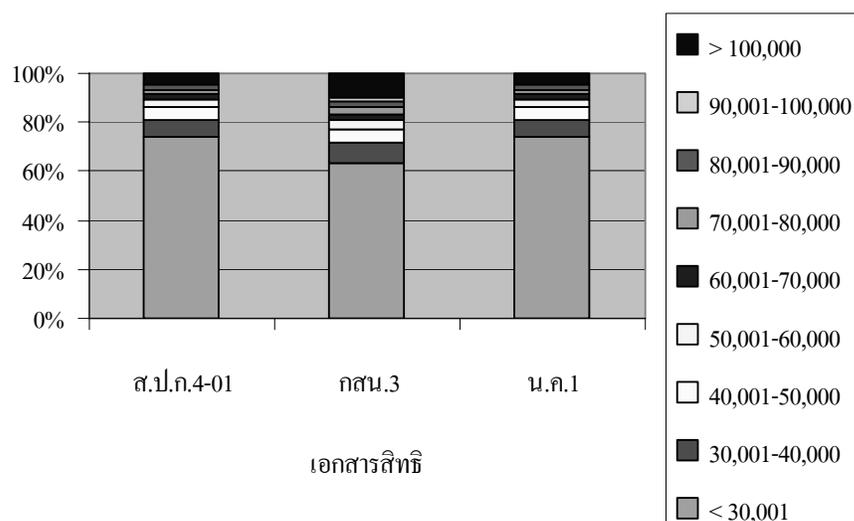
สำหรับในภาคใต้ พบว่า ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสหกรณ์ที่เข้าร่วมโครงการฯ มีรายได้ เท่ากับ 52,853 และ 73,170 บาท/คน ตามลำดับ ซึ่งน้อยกว่าครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วมโครงการฯ (55,697 และ 81,426 บาท/คน ตามลำดับ) ส่วนครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเองที่เข้าร่วมโครงการฯ มีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 70,033 บาท/คน ซึ่งมากกว่าครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วมโครงการฯ (35,974 บาท/คน)

โดยสรุป จากการจำแนกครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไข ตามความต้องการ เข้าร่วมและไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ทั้ง 3 เอกสารสิทธิ ได้เข้าร่วมโครงการฯ เพื่อเพิ่มช่องทางในการขอสินเชื่อ โดยการนำเอกสารสิทธิที่มีเงื่อนไขไปค้ำประกัน นอกจากนี้การพิจารณารายได้เฉลี่ยตามการเข้าร่วมและไม่เข้าร่วมในระดับประเทศ พบว่า

ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสหกรณ์ที่เข้าร่วมโครงการฯ มีรายได้เฉลี่ยมากกว่าครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วมโครงการฯ ส่วนครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเองที่เข้าร่วมกลับมีรายได้เฉลี่ยน้อยกว่าครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วมโครงการฯ

การแจกแจงครัวเรือนและรายได้ของครัวเรือนเกษตรตามชั้นของรายได้

การแจกแจงครัวเรือนเกษตรตามชั้นของรายได้ ซึ่งได้จัดกลุ่มตามชั้นของรายได้ จำนวน 9 ชั้น โดยพบว่า ครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่มีรายได้อยู่ในระดับรายได้ น้อยกว่า 30,001 บาท มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 70.39 63.12 และ 73.81 ตามลำดับ โดยมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 8,763 8,646 และ 8,127 บาท/คน ตามลำดับ รองลงมาเป็นครัวเรือนในระดับชั้นรายได้ ระหว่าง 30,001-40,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 8.76 8.86 และ 7.08 ตามลำดับ โดยมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 34,695 35,067 และ 34,684 ตามลำดับ (ภาพที่ 6)

ภาพที่ 6 รายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์ และนิคมสร้างตนเอง จำแนกตามชั้นรายได้

ที่มา: ตารางผนวกที่ 3

เมื่อพิจารณาเป็นรายภาค พบว่า ครัวเรือนในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลาง ทั้ง 3 เอกสารสิทธิ มีระดับรายได้สอดคล้องกับการพิจารณาในระดับประเทศ ส่วนครัวเรือนในภาคใต้ ทั้ง 3 เอกสารสิทธิ ส่วนใหญ่จะมีระดับรายได้ที่ค่อนข้างสูงกว่าภาคอื่นๆ โดยครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 54,469 บาท/คน ซึ่งส่วนใหญ่มีรายได้อยู่ในระดับ น้อยกว่า 30,001 บาท มากที่สุด ร้อยละ 45.39 รองลงมา คือ ระดับรายได้ มากกว่า 100,000 บาท ร้อยละ 13.88

ส่วนครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ ภาคใต้ มีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 77,411 บาท/คน ซึ่งส่วนใหญ่มีระดับรายได้ น้อยกว่า 30,001 บาท ร้อยละ 25.27 รองลงมา คือ ระดับรายได้ มากกว่า 100,000 บาท ร้อยละ 21.98

สำหรับครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเอง ภาคใต้ มีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 57,981 บาท/คน ซึ่งส่วนใหญ่มีระดับรายได้ น้อยกว่า 30,001 บาท ร้อยละ 35.38 รองมาเป็นระดับรายได้ ระหว่าง 30,001-40,000 บาท ร้อยละ 16.92 และ ระดับรายได้ มากกว่า 100,000 บาท ร้อยละ 15.38

จากการศึกษารายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดินนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง จำแนกตามชั้นของรายได้ พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่มีระดับรายได้ น้อยกว่า 30,001 บาท มากที่สุด นอกจากนี้ยังพบว่า ครัวเรือนที่อาศัยในภาคใต้ มีรายได้ค่อนข้างสูงกว่าในภาคอื่นๆ ซึ่งสอดคล้องกันทั้ง 3 เอกสารสิทธิ

ตารางที่ 11 จำนวนร้อยละครัวเรือนเกษตรและรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง
จำแนกตามโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

โครงการฯ	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)					
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	
จำนวนครัวเรือน																
เข้าร่วม	6,193	2,369	1,434	1,138	11,134	82	191	164	139	576	323	68	210	42	643	
ไม่เข้าร่วม	4,461	1,623	1,456	1,499	9,039	98	103	83	43	327	72	136	115	23	346	
รวม	10,654	3,992	2,890	2,637	20,173	180	294	247	182	903	395	204	325	65	989	
ร้อยละของครัวเรือน																
เข้าร่วม	58.13	59.34	49.62	43.16	55.19	45.56	64.97	66.40	76.37	63.79	81.77	33.33	64.62	64.62	65.02	
ไม่เข้าร่วม	41.87	40.66	50.38	56.84	44.81	54.44	35.03	33.60	23.63	36.21	18.23	66.67	35.38	35.38	34.98	
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	
รายได้เฉลี่ย (บาท/คน)																
เข้าร่วม	30,229	25,198	46,556	52,853	33,574	22,584	40,051	63,949	76,170	53,085	15,438	23,971	30,995	70,033	24,987	
ไม่เข้าร่วม	26,066	22,078	38,637	55,697	32,289	29,184	34,867	33,747	81,426	39,002	18,372	25,078	37,440	35,974	28,516	
เฉลี่ย	28,486	23,929	42,567	54,469	32,998	26,178	38,235	53,800	77,411	47,985	15,973	24,709	33,275	57,981	26,222	

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางที่ 12 ร้อยละของเหตุการณ์การเข้าร่วมและไม่เข้าร่วม โครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไข
ในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง

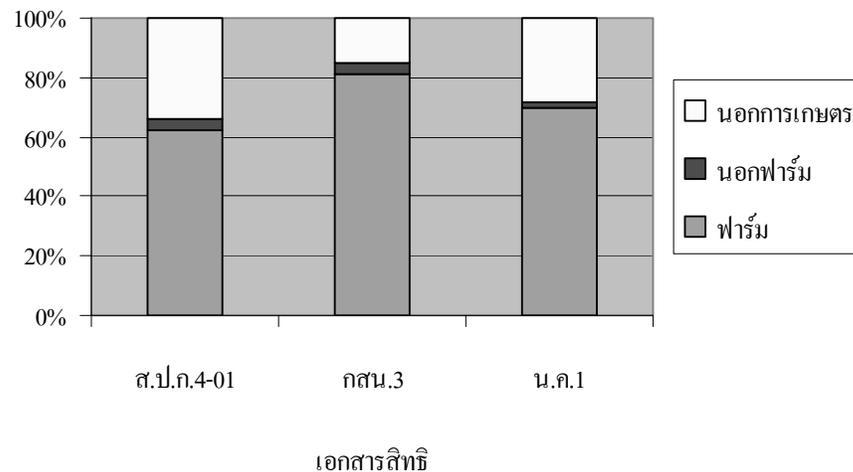
(หน่วย: ร้อยละ)

เหตุผล	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)					
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	
เหตุผลของการเข้าร่วมโครงการฯ																
ต้องการเงินทุน	78.34	58.30	85.06	69.55	74.18	77.99	56.54	76.57	84.89	77.99	76.83	58.82	75.71	69.05	73.80	
เพื่อนชักชวน	4.87	4.47	2.71	5.07	4.52	3.40	1.57	6.86	3.60	3.40	3.66	4.41	4.86	7.14	4.48	
เจ้าหน้าที่ชักชวน	8.60	8.72	5.49	19.77	9.33	10.34	24.08	5.14	10.07	10.34	15.04	33.82	10.53	14.29	15.26	
ต้องการดอกเบี้ยต่ำ	8.19	28.52	6.74	5.60	11.97	7.98	17.80	10.86	0.72	7.98	4.47	100.00	8.91	7.14	5.97	
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	58.82	100.00	100.00	100.00	
เหตุผลของการไม่เข้าร่วมโครงการฯ																
ไม่เห็นประโยชน์	8.78	7.64	7.89	17.95	14.31	37.50	3.88	16.48	20.45	12.60	17.07	6.62	20.30	26.09	15.35	
ไม่เข้าใจ	57.47	39.06	61.96	29.37	50.33	37.50	28.16	38.46	29.55	32.52	57.32	30.15	45.11	39.13	44.74	
ไม่อยากเป็นหนี้	19.02	19.38	17.83	38.75	22.13	12.50	36.89	28.57	25.00	30.89	18.29	25.74	21.05	26.09	21.71	
ขาดสิทธิ																
การเข้าร่วม/อื่นๆ	14.73	33.92	17.23	13.93	13.23	12.50	31.07	30.77	25.00	23.98	7.32	37.50	13.53	8.70	18.20	
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	

ที่มา: จากการคำนวณ

โครงสร้างองค์ประกอบรายได้ของครัวเรือนเกษตร

องค์ประกอบของรายได้ครัวเรือนเกษตรที่ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง เมื่อพิจารณาในภาพรวมของทั้งประเทศ พบว่า แหล่งรายได้หลักของครัวเรือนเกษตรที่ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขทั้ง 3 เอกสารสิทธินั้น มีรายได้หลักมาจากรายได้ในฟาร์ม คิดเป็นร้อยละ 62.09 81.34 และ 69.91 ตามลำดับ รองลงมา ได้แก่ รายได้จากนอกภาคเกษตร ในสัดส่วนร้อยละ 34.18 15.24 และ 28.49 ตามลำดับ และรายได้จากนอกฟาร์ม ร้อยละ 3.73 3.42 และ 1.60 ตามลำดับ (ภาพที่ 7) เมื่อพิจารณาในระดับภาค พบว่า สอดคล้องกับการพิจารณาในระดับประเทศ ในทุกภาค ทั้ง 3 เอกสารสิทธิ คือ รายได้หลักของครัวเรือนเป็นรายได้จากในฟาร์ม รองลงมาเป็นรายได้จากนอกภาคการเกษตรและรายได้จากนอกฟาร์ม ตามลำดับ

ภาพที่ 7 โครงสร้างองค์ประกอบรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไข
 ในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง
 ที่มา: ตารางผนวกที่ 4

องค์ประกอบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไผ่ จำแนกตามชั้นของรายได้

ครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองในชั้นนี้ได้จัดองค์ประกอบของรายได้ ตามชั้นของรายได้ แบ่งออกเป็น 9 ชั้น ได้แสดงไว้ในตารางที่ 13 โดยพบว่า ครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 32,998 บาท/คน ส่วนครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 47,985 และ 26,222 บาท/คน ตามลำดับ โดยแหล่งรายได้หลักของครัวเรือนเกษตรกรในทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธินั้นเป็นรายได้จากในฟาร์ม คิดเป็นร้อยละ 62.09 81.34 และ 69.91 ตามลำดับ แหล่งรายได้ที่มีความสำคัญ รองลงมาเป็นรายได้จากนอกภาคการเกษตร ในสัดส่วนร้อยละ 34.18 15.24 และ 28.49 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาชั้นของรายได้ทั้ง 9 ชั้นของครัวเรือนที่ถือครองเอกสารสิทธิทั้ง 3 ประเภท พบว่า แหล่งรายได้หลักของครัวเรือนมาจากรายได้จากฟาร์มเช่นเดียวกัน ยกเว้น ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน ที่มีระดับรายได้น้อยกว่า 30,001 บาท กลับมีรายได้หลักมาจากนอกการเกษตร ร้อยละ 51.84 รองลงมาเป็นรายได้จากฟาร์ม ร้อยละ 37.96 และรายได้จากนอกครัวเรือน ร้อยละ 10.21 ตามลำดับ

จากการศึกษาองค์ประกอบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไผ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง ตามชั้นของรายได้ พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิ มีรายได้หลักมาจากการเกษตร รองลงมาเป็นรายได้จากนอกภาคเกษตร และรายได้นอกครัวเรือน ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกันทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิ ทั้งนี้ เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบันมีการขยายตัวของเมืองพร้อมกับความสะดวกสบายในการคมนาคมขนส่ง ทำให้ครัวเรือนมีโอกาสในการรับจ้างแรงงานนอกฟาร์มและนอกภาคเกษตร ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไผ่

ตารางที่ 13 องค์กรประกอบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง จำแนกตามชั้นรายได้
(หน่วย: บาท/คน)

ชั้นรายได้	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)				นิคมสหกรณ์ (กสน.3)				นิคมสร้างตนเอง (น.ค.1)			
	องค์กรประกอบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร				องค์กรประกอบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร				องค์กรประกอบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร			
	ฟาร์ม	นอกฟาร์ม	นอกเกษตร	รวม	ฟาร์ม	นอกฟาร์ม	นอกเกษตร	รวม	ฟาร์ม	นอกฟาร์ม	นอกเกษตร	รวม
< 30,001	3,326	895	4,543	8,763	5,358	726	2,562	8,646	4,155	236	3,735	8,127
30,001-40,000	18,977	1,759	13,959	34,695	28,230	680	6,156	35,067	21,475	578	12,631	34,684
40,001-50,000	25,809	1,969	17,079	44,857	31,183	1,519	12,324	45,026	33,103	44	12,083	45,230
50,001-60,000	32,096	2,241	20,392	54,729	38,095	3,885	12,272	54,252	31,002	-99	23,986	54,888
60,001-70,000	36,545	2,554	25,825	64,924	42,551	2,452	19,088	64,091	40,394	-823	25,692	65,263
70,001-80,000	48,085	1,919	24,869	74,872	50,887	2,432	21,710	75,028	57,672	3,571	13,369	74,611
80,001-90,000	50,958	2,965	30,692	84,616	69,461	102	15,449	85,012	65,473	3,353	15,662	84,488
90,001-100,000	57,701	817	36,627	95,145	73,382	8,447	13,559	95,388	42,829	580	50,880	94,289
> 100,000	195,238	2,214	60,521	257,973	252,217	6,287	24,203	282,707	175,871	2,464	23,536	201,871
เฉลี่ย	20,489	1,232	11,277	32,998	39,032	1,640	7,313	47,985	18,331	420	7,471	26,222

ตารางที่ 13 (ต่อ)

(หน่วย: ร้อยละ)

ชั้นรายได้	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)				นิคมสหกรณ์ (กสน.3)				นิคมสร้างตนเอง (น.ค.1)			
	องค์ประกอบรายได้ของครัวเรือนเกษตร				องค์ประกอบรายได้ของครัวเรือนเกษตร				องค์ประกอบรายได้ของครัวเรือนเกษตร			
	ฟาร์ม	นอกฟาร์ม	นอกเกษตร	รวม	ฟาร์ม	นอกฟาร์ม	นอกเกษตร	รวม	ฟาร์ม	นอกฟาร์ม	นอกเกษตร	รวม
< 30,001	37.96	10.21	51.84	100.00	61.97	8.40	29.63	100.00	51.13	2.90	45.96	100.00
30,001-40,000	54.70	5.07	40.23	100.00	80.50	1.94	17.56	100.00	61.92	1.67	36.42	100.00
40,001-50,000	57.54	4.39	38.07	100.00	69.26	3.37	27.37	100.00	73.19	0.10	26.71	100.00
50,001-60,000	58.65	4.10	37.26	100.00	70.22	7.16	22.62	100.00	56.48	-0.18	43.70	100.00
60,001-70,000	56.29	3.93	39.78	100.00	66.39	3.83	29.78	100.00	61.89	-1.26	39.37	100.00
70,001-80,000	64.22	2.56	33.21	100.00	67.82	3.24	28.94	100.00	77.30	4.79	17.92	100.00
80,001-90,000	60.22	3.50	36.27	100.00	81.71	0.12	18.17	100.00	77.49	3.97	18.54	100.00
90,001-100,000	60.65	0.86	38.50	100.00	76.93	8.86	14.21	100.00	45.42	0.62	53.96	100.00
> 100,000	75.68	0.86	23.46	100.00	89.21	2.22	8.56	100.00	87.12	1.22	11.66	100.00
เฉลี่ย	62.09	3.73	34.18	100.00	81.34	3.42	15.24	100.00	69.91	1.60	28.49	100.00

ที่มา: จากการคำนวณ

การแจกแจงรายได้ของครัวเรือนตามปัจจัยเชิงคู่

การแจกแจงรายได้ของครัวเรือนเกษตรตามขนาดเนื้อที่ถือครองและอาชีพหลัก

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของปัจจัยเชิงคู่ ระหว่างขนาดเนื้อที่ถือครองร่วมกับอาชีพหลัก พบว่า ครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองมีรายได้เฉลี่ยต่อคนมากขึ้นตามขนาดเนื้อที่การถือครองเกือบทุกอาชีพหลัก ยกเว้น อาชีพเลี้ยงสัตว์ในเขตปฏิรูปที่ดินที่ครัวเรือนมีเนื้อที่การถือครอง น้อยกว่า 10 ไร่ มีรายได้เฉลี่ยมากกว่าครัวเรือนที่มีเนื้อที่ถือครอง 10-29 ไร่ และ 30-59 ไร่ อาชีพรับจ้างในภาคเกษตร เขตปฏิรูปที่ดิน ที่ครัวเรือนมีเนื้อที่ถือครองน้อยกว่า 10 ไร่ มีรายได้เฉลี่ยมากกว่าครัวเรือนที่มีเนื้อที่ถือครอง 10-29 ไร่ นอกจากนี้ยังมีอาชีพทำไร่เป็นหลักในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองและทำนาเป็นหลักในเขตนิคมสร้างตนเองที่ครัวเรือนมีเนื้อที่ถือครอง 30-59 ไร่ มีรายได้เฉลี่ยน้อยกว่าครัวเรือนที่มีเนื้อที่ถือครอง น้อยกว่า 10 ไร่ และ 10-29 ไร่ (ตารางที่ 14)

ส่วนอาชีพหลักที่มีรายได้เฉลี่ยต่อคนมากที่สุดในขนาดเนื้อที่ถือครอง น้อยกว่า 10 ไร่ ในเขตปฏิรูปที่ดิน คือ การเลี้ยงสัตว์ มีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 36,284 ส่วนครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองเป็นการประกอบอาชีพอื่นนอกภาคการเกษตร ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 39,672 และ 34,124 บาท/คน ตามลำดับ

ส่วนครัวเรือนเกษตรที่มีเนื้อที่ถือครองอยู่ในช่วงระหว่าง 10-29 ไร่ อาชีพหลักที่มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด ในเขตปฏิรูปที่ดิน คือ การทำสวน มีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 45,528 บาท/คน ส่วนครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ยังคงเป็นการประกอบอาชีพนอกการเกษตร ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 78,044 บาท/คน สำหรับครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเองนั้นเป็นอาชีพรับจ้างในภาคเกษตร ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 119,798 บาท/คน ส่วนในขนาดเนื้อที่ถือครอง 30-59 ไร่ พบว่า อาชีพหลักที่มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด ในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง คือ การรับจ้างในภาคเกษตร มีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 148,588 และ 83,681 บาท/คน ตามลำดับ ส่วนครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน คือ เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ มีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 70,117 บาท/คน

สำหรับในขนาดเนื้อที่ถือครอง มากกว่า 60 ไร่ พบว่า อาชีพหลักที่มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุดในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสหกรณ์ คือ การทำสวน มีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 102,878 และ 131,974

บาท/คน ตามลำดับ ส่วนครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์อาชีพที่มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด คือ การทำไร่ มีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 136,714 บาท/คน

การแจกแจงรายได้ของครัวเรือนเกษตรตามแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและอาชีพหลัก

จากการจำแนกครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไข ตามแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ในการศึกษาที่ผ่านมา พบว่า การพิจารณาในระดับภาคมีความไม่ชัดเจน ในประเด็นของครัวเรือนที่ใช้ น้ำฝน รวมถึงแหล่งน้ำอื่น มีรายได้เฉลี่ยมากกว่าครัวเรือนที่ได้รับน้ำชลประทาน การศึกษานี้จึงได้พิจารณาความสัมพันธ์ของปัจจัยเชิงคู่ ระหว่างแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรร่วมกับอาชีพหลัก ซึ่งพบว่า ครัวเรือนเกษตรในทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิส่วนใหญ่ที่ได้รับน้ำชลประทานในการทำ การเกษตรมีรายได้เฉลี่ยมากกว่าครัวเรือนที่อาศัยน้ำฝนและแหล่งน้ำจากแหล่งอื่นเพื่อการเกษตร ยกเว้น ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินที่มีอาชีพทำสวนและเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพหลัก ครัวเรือนในเขต นิคมสหกรณ์ที่ประกอบอาชีพทำไร่ เลี้ยงสัตว์และรับจ้างในภาคเกษตร ครัวเรือนในเขตนิคมสร้าง ตนเองที่มีอาชีพหลักจากการทำไร่และรับจ้างในภาคเกษตร ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มครัวเรือนที่มีอาชีพ ทำสวน ได้รวมครัวเรือนที่ปลูกไม้ยืนต้นเข้าไว้ด้วย ทำให้รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนที่อาศัยน้ำฝน รวมถึงแหล่งน้ำอื่นมีรายได้สูงกว่าครัวเรือนที่ได้รับน้ำชลประทาน ส่วนอาชีพเลี้ยงสัตว์นั้นมีความ จำเพาะในการใช้พื้นที่และส่วนใหญ่จะอาศัยพื้นที่ในการเลี้ยงสัตว์ที่ไม่ได้รับน้ำชลประทาน เป็นสำคัญ นอกจากนี้อาชีพทำไร่ของครัวเรือนที่อาศัยน้ำฝนรวมถึงแหล่งน้ำจากแหล่งอื่นมีรายได้ สูงกว่าครัวเรือนที่ได้รับน้ำชลประทาน ทั้งนี้เพราะการทำไร่ไม่จำเป็นต้องใช้น้ำ การอาศัยน้ำฝนตาม ฤดูกาลและน้ำจากแหล่งอื่นๆ ก็เพียงพอ ดังนั้น การไม่สามารถเข้าถึงน้ำชลประทาน จึงไม่เป็น อุปสรรคต่อการแสวงหารายได้ของครัวเรือนอาศัยน้ำฝนรวมถึงแหล่งน้ำจากแหล่งอื่น โดยเฉพาะ ในพื้นที่นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง (ตารางที่ 15)

นอกจากนี้ยังพบว่า ครัวเรือนเกษตรทั้งในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้าง ตนเองจำนวนไม่น้อยที่มีอาชีพหลักนอกเหนือจากการเกษตรที่ระบุว่าได้รับน้ำชลประทานและ ประกอบอาชีพหลักนอกการเกษตร ดังกล่าว มีรายได้เฉลี่ยที่ค่อนข้างสูง โดยมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 45,339 276,248 และ 35,619 บาท/คน ตามลำดับ รายได้ดังกล่าวจะสูงกว่าครัวเรือนที่ประกอบ อาชีพนอกการเกษตรในพื้นที่ที่อาศัยน้ำฝนเป็นสำคัญ

ตารางที่ 14 รายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไผ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง
จำแนกตามขนาดเนื้อที่ถือครองและอาชีพหลัก

(หน่วย: บาท/คน)

อาชีพหลัก	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)				
	< 10 ไร่	10-29 ไร่	30-59 ไร่	≥ 60 ไร่	รวม	< 10 ไร่	10-29 ไร่	30-59 ไร่	≥ 60 ไร่	รวม	< 10 ไร่	10-29 ไร่	30-59 ไร่	≥ 60 ไร่	รวม
ทำสวน	30,704	45,528	58,345	102,878	48,829	28,806	63,604	74,781	114,838	68,702	18,738	43,894	48,684	131,974	45,221
ทำนา	22,350	25,415	32,336	32,888	27,125	21,131	23,445	28,762	78,946	27,102	16,768	15,662	8,219	24,128	14,873
ทำไร่	18,395	26,815	34,350	64,976	32,697	21,654	41,814	14,221	136,714	39,007	6,552	35,342	28,211	41,730	32,009
เลี้ยงสัตว์	36,284	31,956	33,384	41,705	33,902	17,157	54,700	12,293	39,089	38,318	23,027	52,406	76,895	-	40,087
เลี้ยงสัตว์น้ำ	10,317	27,674	70,117	102,583	41,955	11,429	-	-	-	11,429	3,456	-	-	-	3,456
รับจ้างใน															
ภาคเกษตร	18,633	16,599	28,228	93,636	19,281	16,350	50,726	148,588	128,294	70,447	21,521	119,798	83,681	-	61,187
นอกภาค															
เกษตร	31,920	36,568	52,501	77,656	39,365	39,672	78,044	79,206	82,675	68,400	34,124	35,731	41,942	119,781	24,224
เฉลี่ย	24,615	29,921	38,277	57,111	32,998	26,178	45,566	46,132	112,390	47,985	21,123	28,258	24,729	31,889	26,222

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางที่ 15 รายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง
จำแนกตามแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและอาชีพหลัก

(หน่วย: บาท/คน)

อาชีพหลัก	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)			นิคมสหกรณ์ (กสน.3)			นิคมสร้างตนเอง (น.ค.1)		
	น้ำชล	น้ำฝน	รวม	น้ำชล	น้ำฝน	รวม	น้ำชล	น้ำฝน	รวม
	ประทาน	และอื่น		ประทาน	และอื่น		ประทาน	และอื่น	
ทำสวน	42,820	49,195	48,829	86,363	67,308	68,702	57,619	43,945	45,221
ทำนา	27,315	27,115	27,125	39,637	24,758	27,102	17,884	14,661	14,873
ทำไร่	36,124	32,544	32,687	22,398	42,735	39,007	7,465	34,282	32,009
เลี้ยงสัตว์	33,390	33,929	33,902	15,735	46,530	38,318	44,419	38,574	40,087
เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	-	41,955	41,955	11,429	-	11,429	-	3,456	3,456
รับจ้างในภาคเกษตร	20,889	19,195	19,281	61,591	73,610	70,447	3,542	68,392	61,187
อาชีพอื่นนอกภาคเกษตร	45,339	33,988	39,365	276,248	45,862	68,400	35,619	23,472	24,224
เฉลี่ย	33,287	32,982	32,998	46,036	60,702	47,985	26,246	26,220	26,222

ที่มา: จากการคำนวณ

การแจกแจงรายได้ของครัวเรือนเกษตรตามแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและขนาดเนื้อที่ถือครอง

ความสัมพันธ์ระหว่างแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกับขนาดเนื้อที่การถือครอง ได้แสดงไว้ในตารางที่ 16 โดยพบว่า ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินเกือบทุกขนาดเนื้อที่ถือครองที่ระบุว่าได้รับน้ำชลประทานเพื่อการเกษตรมีรายได้เฉลี่ยมากกว่าครัวเรือนที่อาศัยน้ำฝนและแหล่งน้ำจากแหล่งอื่น ยกเว้น ครัวเรือนที่มีเนื้อที่ถือครอง 30-59 ไร่ ส่วนครัวเรือนที่มีเนื้อที่ถือครอง ตั้งแต่ 30 ไร่ ขึ้นในเขตนิคมสหกรณ์ที่ระบุว่าได้รับน้ำชลประทานในการทำการเกษตรมีรายได้เฉลี่ยมากกว่าครัวเรือนที่อาศัยน้ำฝนรวมถึงแหล่งน้ำจากแหล่งอื่น ส่วนครัวเรือนที่มีเนื้อที่ถือครอง น้อยกว่า 30 ไร่ ในเขตนิคมสร้างตนเองที่ใช้น้ำชลประทานในการทำการเกษตรมีรายได้เฉลี่ยมากกว่าครัวเรือนที่อาศัยน้ำฝนรวมถึงแหล่งน้ำจากแหล่งอื่น นอกจากนี้ยังพบว่า รายได้เฉลี่ยมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นตามเนื้อที่การถือครองทั้งกลุ่มที่ระบุว่าได้รับน้ำชลประทานและน้ำฝน รวมถึงแหล่งอื่นๆ ซึ่งสอดคล้องกันทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิ

การแจกแจงรายได้ของครัวเรือนเกษตรตามขนาดเนื้อที่ถือครองและการกู้ยืมเงิน

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านการกู้ยืมกับเนื้อที่การถือครอง พบว่า ครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดินในทุกระดับของความแตกต่างในด้านขนาดเนื้อที่ถือครองที่ไม่ได้กู้ยืมเงินมีรายได้เฉลี่ยต่อคนสูงกว่าครัวเรือนที่ได้กู้ยืมเงิน ทั้งนี้ อาจจะเป็นได้ว่าครัวเรือนที่ไม่ได้กู้ยืมนั้นสามารถหาเงินทุนในการประกอบอาชีพได้ ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปทรัพย์สินสมบัติจากรุ่นพ่อแม่ ทำให้มีเงินลงทุน โดยไม่จำเป็นต้องกู้ยืมเงิน ส่วนครัวเรือนที่มีการกู้ยืมเงินในเขตปฏิรูปที่ดินส่วนใหญ่กู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรโดยการรวมกลุ่มค้ำประกัน ซึ่งมีจำนวนจำกัด ทำให้ครัวเรือนที่มีฐานะทางการเงินที่ไม่คล่องตัว ต้องพึ่งพาเงินกู้ที่ไม่ใช่สถาบัน ซึ่งย่อมส่งผลต่อรายได้สุทธิลดลงจากค่าใช้จ่ายในด้านดอกเบี้ย (ตารางที่ 17)

ในทางกลับกันครัวเรือนเกษตรในพื้นที่นิคมสหกรณ์ที่ได้กู้ยืมเงินนั้นมีระดับรายได้สูงกว่าครัวเรือนที่ไม่ได้กู้ยืมเงินในทุกระดับการถือครอง ทั้งนี้เนื่องจากการรวมกลุ่มในรูปของสหกรณ์ของครัวเรือนเกษตรในพื้นที่นิคมสหกรณ์ ที่มีความเข้มแข็งและให้การสนับสนุนด้านการกู้ยืมจากสหกรณ์

สำหรับครัวเรือนเกษตรในพื้นที่นิคมสร้างตนเอง พบว่า ครัวเรือนที่ไม่ได้กู้ยืมเงินนั้นมีรายได้เฉลี่ยต่อคนที่สูงกว่าครัวเรือนที่ได้กู้ยืมเงินในเกือบทุกขนาดเนื้อที่ถือครอง ยกเว้น

ครัวเรือนเกษตรที่มีระดับการถือครองที่ดินต่ำกว่า 10 ไร่ ที่ได้พบว่า ครัวเรือนที่ไม่ได้กู้ยืมกลับมีรายได้เฉลี่ยสูงกว่าครัวเรือนที่ได้กู้ยืม

การแจกแจงรายได้ของครัวเรือนเกษตรตามการกู้ยืมเงินและโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

เมื่อนำปัจจัยด้านการกู้ยืมเงินมาพิจารณาร่วมกับความต้องการเข้าร่วมและไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน พบว่า ครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดินที่มีไม่ได้กู้ยืมเงินมีรายได้เฉลี่ยสูงกว่าครัวเรือนที่ได้กู้ยืมเงิน ทั้งกลุ่มที่เข้าร่วมและไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน อย่างไรก็ตามสำหรับครัวเรือนเกษตรในพื้นที่นิคมสหกรณ์ พบว่า ครัวเรือนที่ได้กู้ยืมเงินและได้เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนมีระดับรายได้สูงกว่าครัวเรือนในกลุ่มเดียวกันที่ไม่ได้กู้ยืม ส่วนครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน พบว่า ครัวเรือนที่ไม่ได้กู้ยืมเงินมีระดับรายได้สูงกว่าครัวเรือนที่ได้กู้ยืมเงิน สำหรับครัวเรือนเกษตรในเขตนิคมสร้างตนเองครัวเรือนที่ได้กู้ยืมเงินทั้งกลุ่มที่ได้เข้าร่วมและไม่ได้เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน มีรายได้สูงกว่าครัวเรือนที่ไม่ได้กู้ยืมเงิน (ตารางที่ 18)

จากการวิเคราะห์ดังกล่าวทำให้เห็นภาพความแตกต่างของครัวเรือนเกษตรที่มีความแตกต่างกันไปตามประเภทของเอกสารสิทธิ ความแตกต่างในด้านการกู้ยืมและไม่ได้กู้ยืมเงิน การเข้าร่วมและไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ซึ่งข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการมีโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนนั้นเพื่อเพิ่มช่องทางในการกู้ยืมเงินหรือเข้าถึงแหล่งเงินทุน แต่การดำเนินโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนควรยึดหลักในการช่วยเหลือครัวเรือนเกษตรเป็นไปในเชิงบูรณาการ โดยการคำนึงถึงปัจจัยด้านอื่นที่มีผลต่อการสร้างรายได้ของครัวเรือนเกษตรทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิ เช่น ปัจจัยความอุดมสมบูรณ์ด้านกายภาพ ความรู้เทคโนโลยีต่างๆ และเงื่อนไขในเชิงกฎหมายของสถาบันจัดที่ดินที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้ประโยชน์ ดังนั้น การดำเนินการเพิ่มแหล่งเงินทุนให้กับครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขควรกระทำด้วยความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง

ตารางที่ 16 รายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง
จำแนกตามขนาดเนื้อที่ถือครองและแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

ขนาดเนื้อที่ถือครอง	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)			นิคมสหกรณ์ (กสน.3)			นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)		
	น้ำชล ประทาน	น้ำฝนและ แหล่งอื่น	รวม	น้ำชล ประทาน	น้ำฝนและ แหล่งอื่น	รวม	น้ำชล ประทาน	น้ำฝนและ แหล่งอื่น	รวม
จำนวนที่ดินเฉลี่ย (ไร่/ครัวเรือน)									
< 10 ไร่	5.66	5.81	5.80	4.50	5.61	5.50	5.62	4.95	5.02
10-29 ไร่	17.83	18.10	18.09	14.19	18.73	18.77	18.29	17.99	18.01
30-59 ไร่	39.79	40.12	40.10	39.11	39.91	39.77	40.43	41.35	41.25
≥ 60 ไร่	92.39	95.09	95.01	105.88	89.23	92.40	250	106.22	108.06
เฉลี่ย	23.27	26.99	26.80	35.34	28.28	29.22	23.81	27.21	26.94
รายได้สุทธิ (บาท/คน)									
< 10 ไร่	25,592	24,546	24,615	25,592	51,223	24,200	12,337	22,041	21,123
10-29 ไร่	31,188	29,852	29,921	31,188	97,420	39,789	27,434	28,321	28,258
30-59 ไร่	32,330	38,571	38,277	32,330	29,769	49,680	35,243	23,509	24,729
≥ 60 ไร่	112,961	55,433	57,111	112,961	80,867	119,807	87,833	31,163	31,889
เฉลี่ย	33,287	32,982	32,998	33,287	60,702	46,036	26,246	26,220	26,222

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางที่ 17 รายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง
 จำแนกตามการกู้ยืมเงินและขนาดเนื้อที่ถือครอง

(หน่วย: บาท/คน)

ขนาดเนื้อที่ถือครอง	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)			นิคมสหกรณ์ (กสน.3)			นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)		
	ได้กู้ยืมเงิน	ไม่ได้กู้ยืมเงิน	รวม	ได้กู้ยืมเงิน	ไม่ได้กู้ยืมเงิน	รวม	ได้กู้ยืมเงิน	ไม่ได้กู้ยืมเงิน	รวม
< 10 ไร่	24,445	25,150	24,615	30,102	19,765	26,948	20,658	22,086	21,123
10-29 ไร่	29,919	29,927	29,921	45,815	44,759	45,566	28,249	26,647	28,258
30-59 ไร่	34,738	55,995	38,277	48,680	34,113	46,132	33,105	-18,166	24,729
≥ 60 ไร่	46,000	146,541	57,111	115,739	92,298	112,390	47,223	-44,777	31,889
เฉลี่ย	31,387	39,768	32,998	50,353	39,499	47,985	29,431	15,315	26,222

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางที่ 18 รายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไข จำแนกตามการกู้ยืมเงินและความต้องการเข้าร่วมและไม่เข้าร่วม
โครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

(หน่วย: บาท/คน)

รายการ	ได้กู้ยืมเงิน	ไม่ได้กู้ยืมเงิน	รวม
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)			
เข้าร่วมโครงการฯ	31,711	44,422	33,574
ไม่เข้าร่วมโครงการฯ	30,934	36,386	32,289
เฉลี่ย	31,387	39,768	32,998
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)			
เข้าร่วมโครงการฯ	57,061	33,821	53,085
ไม่เข้าร่วมโครงการฯ	36,312	45,474	39,002
เฉลี่ย	50,353	39,499	47,985
นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)			
เข้าร่วมโครงการฯ	27,677	15,486	24,897
ไม่เข้าร่วมโครงการฯ	33,055	15,077	28,516
เฉลี่ย	29,431	15,315	26,222

ที่มา: จากการคำนวณ

การทดสอบทางสถิติเพื่อเปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร

ในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์ความแตกต่างของรายได้จากการครอบครองเอกสารสิทธิในที่ดินที่แตกต่างกัน ซึ่งประกอบด้วย เอกสารสิทธิประเภท ส.ป.ก.4-01 กสน.3 และ น.ค.1 เอกสารสิทธิเหล่านี้เป็นเครื่องแสดงถึงสิทธิในการเข้าทำประโยชน์ แต่มีความแตกต่างกันในเชิงสถาบันและอำนาจของกฎหมาย ความแตกต่างดังกล่าวเป็นประเด็นที่สำคัญที่จะส่งผลต่อความมั่นคงและอำนาจในการใช้ประโยชน์ที่ไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งเหตุผลดังกล่าวคาดว่าจะจะเป็นสิ่งที่ทำให้รายได้มีความแตกต่างกันจากการได้รับสิทธิครอบครองจากสถาบันจัดที่ดิน

จากการทดสอบทางสถิติเพื่อเปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองในภาพรวมของประเทศ พบว่า รายได้เฉลี่ยมีความแตกต่างกันเมื่อเปรียบเทียบจากการครอบครองเอกสารสิทธิทั้ง 3 ประเภท อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.01 โดยรายได้ของครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด ซึ่งเท่ากับ 47,985 บาท/คน รองลงมาเป็นครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเอง ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 32,998 และ 26,222 บาท/คน ตามลำดับ (ตารางที่ 19)

หากพิจารณารายได้ ตามแหล่งที่มาของรายได้ พบว่า รายได้จากกิจกรรมฟาร์มเป็นรายได้หลักของครัวเรือนเกษตรกรที่ถือครองเอกสารสิทธิทั้ง 3 ประเภท แต่รายได้ดังกล่าวมีความแตกต่างกันเมื่อทดสอบทางสถิติ อย่างมีนัยสำคัญ 0.01 โดยครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ มีรายได้เฉลี่ยจากกิจกรรมฟาร์มมากที่สุด ซึ่งเท่ากับ 39,032 บาท/คน รองลงมาเป็นครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเอง ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 20,489 และ 18,331 บาท/คน ตามลำดับ

ส่วนการพิจารณาความแตกต่างของรายได้เฉลี่ยจากกิจกรรมนอกฟาร์มและนอกภาคเกษตร ซึ่งเป็นรายได้ที่มีความสำคัญรองลงมาจากกิจกรรมฟาร์ม ตามลำดับ พบว่า รายได้ทั้ง 2 แหล่ง มีความแตกต่างเกิดขึ้น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.01 เช่นกัน โดยรายได้เฉลี่ยจากกิจกรรมนอกฟาร์มครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ มีรายได้มากที่สุด ซึ่งเท่ากับ 1,640 บาท/คน รองลงมาเป็นครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเอง ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 1,232 และ 420 บาท/คน ตามลำดับ ส่วนรายได้เฉลี่ยจากกิจกรรมนอกภาคเกษตร พบว่า ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินกลับมีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 11,275 บาท/คน รองลงมาเป็นครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเองและนิคมสหกรณ์ ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 7,471 และ 7,313 บาท/คน ตามลำดับ

ตารางที่ 19 เปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนงำในเขตปฏิรูปที่ดิน
นิคมสหกรณ์และสร้างตนเอง

	รายได้เฉลี่ย	จำนวน	Chi-Square	df	Sig
<u>รายได้ของครัวเรือน</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	32,998	20,173			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	47,985	903	9.536	2	0.008
นิคมสร้างตนเอง (น.ถ.1)	26,222	989			
<u>รายได้จากฟาร์ม</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	20,489	20,173			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	39,032	903	40.934	2	0.000
นิคมสร้างตนเอง (น.ถ.1)	18,331	989			
<u>รายได้นอกฟาร์ม</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	1,232	20,173			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	1,640	903	51.619	2	0.000
นิคมสร้างตนเอง (น.ถ.1)	420	989			
<u>รายได้นอกการเกษตร</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	11,277	20,173			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	7,313	903	63.049	2	0.000
นิคมสร้างตนเอง (น.ถ.1)	7,471	989			

ที่มา: จากการคำนวณ

การทดสอบทางสถิติเพื่อเปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร จำแนกตามภาค

เมื่อพิจารณาความแตกต่างของรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือที่ดินแบบมีเงื่อนไขตามภูมิภาค พบว่า รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกรทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิมีความแตกต่างกัน ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวนี้ ได้เกิดขึ้นในทุกภาค อย่างมีนัยสำคัญ 0.01 โดยในภาคเหนือ ครัวเรือนในพื้นที่นิคมสหกรณ์มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด ซึ่งเท่ากับ 38,235 บาท/คน รองลงมาเป็นครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเองและเขตปฏิรูปที่ดิน ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 24,709 และ 23,929 บาท/คน ตามลำดับ ส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินมีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด ซึ่งเท่ากับ 28,486 บาท/คน รองลงมาเป็นครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 26,178 และ 15,973 บาท/คน ตามลำดับ (ตารางที่ 20)

ส่วนภาคกลาง พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสหกรณ์มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด ซึ่งเท่ากับ 53,800 บาท/คน รองลงมาเป็นครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเอง ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 42,567 และ 33,275 บาท/คน ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับการพิจารณาความแตกต่างของรายได้ของครัวเรือนในภาคเหนือ

สำหรับในภาคใต้ พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุดยังคงเป็นครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสหกรณ์ ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 77,411 บาท/คน รองลงมาเป็นครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสร้างตนเองและเขตปฏิรูปที่ดิน ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 57,981 และ 54,469 บาท/คน ตามลำดับ

ตารางที่ 20 เปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนงำในเขตปฏิรูปที่ดิน
นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง จำแนกตามภาค

	รายได้เฉลี่ย	จำนวน	Chi-Square	df	Sig
<u>ภาคเหนือ</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	23,929	3,992			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	38,235	294	35.955	2	0.000
นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)	24,709	204			
<u>ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	28,486	10,654			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	26,178	180	11.368	2	0.003
นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)	15,973	395			
<u>ภาคกลาง</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	42,567	2,890			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	53,800	247	30.319	2	0.000
นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)	33,275	325			
<u>ภาคใต้</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	54,469	2,637			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	77,411	182	27.003	2	0.000
นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)	57,981	65			

ที่มา: จากการคำนวณ

การทดสอบทางสถิติเพื่อเปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร จำแนกตามอาชีพหลัก

ความสำคัญของปัจจัยด้านการประกอบอาชีพในลักษณะต่างๆ ย่อมมีผลต่อความแตกต่างของรายได้จากการครอบครองเอกสารสิทธิ ทั้ง 3 ประเภท ซึ่งได้แสดงไว้ในตารางที่ 21 โดยพบว่ารายได้ของครัวเรือนที่ถือครองเอกสารสิทธิต่างกันมีความแตกต่างกันของรายได้ ซึ่งพบในอาชีพหลักจากการทำนา ทำไร่ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.01 และรับจ้างในภาคเกษตร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 โดยครัวเรือนที่มีอาชีพหลักจากการทำนาในเขตปฏิรูปที่ดินมีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด ซึ่งเท่ากับ 27,125 บาท/คน รองลงมาเป็นครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 27,102 และ 14,873 บาท/คน ตามลำดับ ส่วนครัวเรือนที่ทำไร่เป็นอาชีพหลักพบว่า ครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 39,007 บาท/คน รองลงมาเป็นครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเอง ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 32,902 และ 32,009 บาท/คน ตามลำดับ ส่วนครัวเรือนที่มีอาชีพหลักจากการรับจ้าง พบว่า ในเขตนิคมสหกรณ์ มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 70,447 บาท/คน รองลงมาเป็นครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเองและปฏิรูปที่ดิน ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 61,187 และ 19,281 บาท/คน ตามลำดับ สำหรับอาชีพหลักอื่นๆ เช่น การสวนทำนา เลี้ยงสัตว์ เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและอาชีพอื่นนอกภาคเกษตร พบว่า รายได้เฉลี่ยจากการครอบครองเอกสารสิทธิทั้ง 3 ประเภท ไม่มีความแตกต่างกันในทางสถิติ (ตารางที่ 25)

ตารางที่ 21 เปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง จำแนกตามอาชีพหลัก

	รายได้เฉลี่ย	จำนวน	Chi-Square	df	Sig
ทำสวน					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	48,829	3,548			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	68,702	287	2.994	2	0.224
นิคมสร้างตนเอง (น.ค.1)	45,221	150			

ตารางที่ 21 (ต่อ)

	รายได้เฉลี่ย	จำนวน	Chi-Square	df	Sig
<u>ทำนา</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	27,125	10,103			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	27,102	309	10.958	2	0.004
นิคมสร้างตนเอง (น.ถ.1)	14,873	441			
<u>ทำไร่</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	32,687	4,545			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	39,007	180	18.194	2	0.000
นิคมสร้างตนเอง (น.ถ.1)	32,009	236			
<u>เลี้ยงสัตว์</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	33,902	313			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	38,318	15	1.029	2	0.598
นิคมสร้างตนเอง (น.ถ.1)	40,087	54			
<u>เลี้ยงสัตว์น้ำ</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	41,955	17			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	11,429	1	4.139	2	0.126
นิคมสร้างตนเอง (น.ถ.1)	3,456	2			
<u>รับจ้างในภาคเกษตร</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	19,281	317			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	70,447	19	6.635	2	0.036
นิคมสร้างตนเอง (น.ถ.1)	61,187	209			
<u>อาชีพอื่นนอกภาคเกษตร</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	39,365	1,332			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	68,400	92	3.731	2	0.155
นิคมสร้างตนเอง (น.ถ.1)	24,224	97			

ที่มา: จากการคำนวณ

การทดสอบทางสถิติเพื่อเปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนเกษตร จำแนกตามภาคและอาชีพหลัก

จากลักษณะความแตกต่างของแต่ละภูมิภาคย่อมสะท้อนถึงลักษณะทางกายภาพ ซึ่งมีผลต่อการเลือกประกอบอาชีพและมีความสำคัญต่อระดับรายได้ของครัวเรือนเกษตร การศึกษานี้จึงได้พิจารณาความแตกต่างของรายได้เฉลี่ยต่อคนของครัวเรือนเกษตรที่ครอบครองเอกสารสิทธิในที่ดินที่ต่างกัน โดยจำแนกตามภาคและอาชีพหลัก ซึ่งพบว่า ในภาคเหนือครัวเรือนที่มีอาชีพหลักจากการทำนามีรายได้เฉลี่ยแตกต่างกันจากการครอบครองเอกสารสิทธิทั้ง 3 ประเภท อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.01 โดยครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์มีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 32,780 บาท/คน ซึ่งมากกว่าครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเองและเขตปฏิรูปที่ดิน (รายได้เฉลี่ย เท่ากับ 21,676 และ 19,641 บาท/คน ตามลำดับ) นอกจากนี้ยังพบว่า ครัวเรือนที่อาชีพทำไร่เป็นหลักที่การถือครองเอกสารสิทธิที่แตกต่างกันทำให้มีรายได้แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.01 โดยครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเองมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 31,500 บาท/คน ซึ่งมากกว่าครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์และเขตปฏิรูปที่ดิน (รายได้เฉลี่ย เท่ากับ 21,099 และ 19,541 บาท/คน ตามลำดับ) ส่วนอาชีพหลักอื่นๆ เช่น ทำสวน เลี้ยงสัตว์ เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ รับจ้างในภาคเกษตรและอาชีพอื่นนอกภาคเกษตร พบว่า รายได้เฉลี่ยไม่มีความแตกต่างกันในทางสถิติ ส่วนครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อพิจารณาความแตกต่างของรายได้เฉลี่ย พบว่า ครัวเรือนที่มีอาชีพทำสวนและทำนาเป็นหลักมีรายได้เฉลี่ยแตกต่างกันจากการครอบครองเอกสารสิทธิทั้ง 3 ประเภท อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.01 โดยครัวเรือนที่มีอาชีพหลักจากการทำสวนในเขตนิคมสร้างตนเองมีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 57,467 บาท/คน และมากกว่าครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน (รายได้เฉลี่ย เท่ากับ 25,760 บาท/คน) ส่วนครัวเรือนที่มีอาชีพหลักจากการทำนาในเขตปฏิรูปที่ดินกลับมีรายได้มากที่สุด เท่ากับ 28,693 บาท/คน รองลงมาเป็นครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ ซึ่งมีรายได้เท่ากับ 26,479 บาท/คน และนิคมสร้างตนเอง รายได้เฉลี่ย เท่ากับ 14,092 บาท/คน ตามลำดับ ส่วนอาชีพหลักอื่นๆ พบว่า รายได้เฉลี่ยไม่มีความแตกต่างกันในทางสถิติ (ตารางที่ 22)

ส่วนครัวเรือนในภาคกลาง จากการพิจารณาความแตกต่างของรายได้ของครัวเรือนที่ครอบครองเอกสารสิทธิ ทั้ง 3 เอกสารสิทธิ พบว่า มีอาชีพทำนา ทำไร่เป็นหลักและอาชีพอื่นนอกภาคเกษตรที่รายได้เฉลี่ยมีความแตกต่างกันจากการถือครองเอกสารสิทธิ ทั้ง 3 ประเภท อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.01 โดยอาชีพทำนาในภาคกลางครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินมีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด ซึ่งเท่ากับ 22,778 บาท/คน ส่วนอาชีพทำไร่ครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด ซึ่งเท่ากับ 55,554 บาท/คน ส่วนอาชีพอื่นนอกภาคเกษตร ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินมีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 36,134 บาท/คน

สำหรับการพิจารณาความแตกต่างของครัวเรือน ทั้ง 3 เอกสารสิทธิ ในภาคใต้ พบว่า มีเพียงอาชีพทำสวนอาชีพเดียวที่ครัวเรือนถือครองเอกสารสิทธิต่างกัน ส่งผลทำให้รายได้เฉลี่ยมีความแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.01 โดยครัวเรือนเขตนิคมสหกรณ์มีรายได้มากที่สุด (77,954 บาท/คน) และมากกว่าครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเอง (รายได้เฉลี่ย เท่ากับ 55,876 และ 54,246 บาท/คน ตามลำดับ)

ตารางที่ 22 เปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง จำแนกตามอาชีพหลักและภาค

	รายได้ของครัวเรือน			Chi-Square	df	Sig
	ส.ป.ก.4-01	กสน.3	น.ค.1			
<u>ภาคเหนือ</u>						
ทำสวน	23,929	25,076	13,197	1.127	2	0.569
ทำนา	19,641	32,780	21,676	20.585	2	0.000
ทำไร่	19,541	21,099	31,500	36.811	2	0.000
เลี้ยงสัตว์	29,011	43,082	21,530	0.246	0	0.884
เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	28,057	-	3,456	3.429	1	0.064
รับจ้างในภาคเกษตร	20,516	45,346	12,959	0.599	2	0.741
อาชีพอื่นนอกภาคเกษตร	39,048	72,789	18,451	0.456	2	0.796
<u>ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ</u>						
ทำสวน	25,760	-	57,467	6.309	2	0.012
ทำนา	28,693	26,479	14,092	12.984	2	0.002
ทำไร่	27,505	22,273	15,810	2.205	2	0.332
เลี้ยงสัตว์	42,233	14,301	41,787	0.904	1	0.636
เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	47,695	-	-	-	-	-
รับจ้างในภาคเกษตร	12,201	-	36,700	2.273	1	0.132
อาชีพอื่นนอกภาคเกษตร	32,297	-	37,584	1.385	1	0.239

ตารางที่ 22 (ต่อ)

	รายได้ของครัวเรือน			Chi-Square	df	Sig
	ส.ป.ก.4-01	กสน.3	น.ก.1			
ภาคกลาง						
ทำสวน	50,476	83,370	39,873	0.272	2	0.873
ทำนา	22,778	21,912	15,639	12.551	2	0.002
ทำไร่	54,007	54,554	34,156	34.362	2	0.000
เลี้ยงสัตว์	40,611	400	45,612	2.486	2	0.289
เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	82,389	11,429	-	0.500	1	0.480
รับจ้างในภาคเกษตร	8,195	-	-	-	-	-
อาชีพอื่นนอกภาคเกษตร	36,134	34,902	21,690	10.690	2	0.005
ภาคใต้						
ทำสวน	55,876	77,954	54,246	23.336	2	0.000
ทำนา	59,119	49,458	48,850	0.086	2	0.958
ทำไร่	112,056	-	-	-	-	-
เลี้ยงสัตว์	56,001	-	5,140	2.333	1	0.127
เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	8,245	-	-	-	-	-
รับจ้างในภาคเกษตร	21,475	88,702	95,021	5.286	2	0.071
อาชีพอื่นนอกภาคเกษตร	49,219	66,866	70,717	3.504	2	0.173

ที่มา: จากการคำนวณ

การทดสอบทางสถิติเพื่อเปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนเกษตร จำแนกตามขนาดเนื้อที่ถือครอง

ความแตกต่างของรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง เมื่อจำแนกตามขนาดเนื้อที่ถือครอง พบว่า เนื้อที่การถือครองที่ดิน น้อยกว่า 10 ไร่ 10-29 ไร่ และ 30-59 ไร่ ไม่มีความแตกต่างของรายได้เฉลี่ยในทางสถิติ แต่ความแตกต่างของรายได้เฉลี่ยจากการครอบครองเอกสารสิทธิต่างกัน พบในเนื้อที่ถือครองตั้งแต่ 60 ไร่ ขึ้นไป อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 โดยครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด ซึ่งเท่ากับ 115,390 บาท/คน รองลงมาเป็นครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเอง ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 57,111 และ 31,889 บาท/คน ตามลำดับ (ตารางที่ 23)

ตารางที่ 23 รายได้ของครัวเรือนผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และ
นิคมสร้างตนเอง จำแนกตามขนาดเนื้อที่ถือครอง

	รายได้เฉลี่ย	จำนวน	Chi-Square	df	Sig
<u>< 10 ไร่</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	24,615	3,282			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	26,948	118	1.435	2	0.488
นิคมสร้างตนเอง (น.ถ.1)	21,123	222			
<u>10-29 ไร่</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	29,921	10,332			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	45,566	419	3.640	2	0.162
นิคมสร้างตนเอง (น.ถ.1)	28,258	487			
<u>30-59 ไร่</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	38,277	5,256			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	46,132	303	4.955	2	0.084
นิคมสร้างตนเอง (น.ถ.1)	24,729	202			
<u>> 60 ไร่</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	57,111	1,303			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	112,390	63	6.569	2	0.037
นิคมสร้างตนเอง (น.ถ.1)	31,889	78			

ที่มา: จากการคำนวณ

**การทดสอบทางสถิติเพื่อเปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร จำแนกตามแหล่งน้ำเพื่อ
การเกษตร**

รายได้ของครัวเรือนในที่ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และ
นิคมสร้างตนเอง จำแนกตามแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร พบว่า ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคม
สหกรณ์และนิคมสร้างตนเองที่ใช้น้ำเพื่อการเกษตรจากชลประทาน มีรายได้เฉลี่ยไม่แตกต่างกัน
ในทางสถิติ ส่วนครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองที่ใช้น้ำฝน รวมถึง
แหล่งน้ำจากแหล่งอื่นๆ เช่น ห้วย หนอง คลองและแหล่งน้ำสาธารณะเพื่อการเกษตรกลับมีความ
แตกต่างกันของรายได้เฉลี่ยจากการถือครองเอกสารสิทธิ์ที่ต่างกัน อย่างน้อยสำคัญทางสถิติ 0.05 โดย
ครัวเรือนที่ถือครองที่ดินในเขตนิคมสหกรณ์มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ 46,036 บาท/คน
รองลงมาเป็นครัวเรือนที่ถือครองที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเอง ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย
เท่ากับ 32,982 และ 26,220 บาท/คน ตามลำดับ (ตารางที่ 24)

ตารางที่ 24 เปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน
นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง จำแนกแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

	รายได้เฉลี่ย	จำนวน	Chi-Square	df	Sig
น้ำชลประทาน					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	33,287	1,034			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	60,702	120	3.002	2	0.223
นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)	26,246	78			
น้ำฝนและแหล่งน้ำอื่นๆ					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	32,982	19,139			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	46,036	783	7.837	2	0.020
นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)	26,220	911			

ที่มา: จากการคำนวณ

การทดสอบทางสถิติเพื่อเปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนเกษตร จำแนกตามความต้องการเข้าร่วม และไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

ครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ซึ่งจากการทดสอบทางสถิติความแตกต่างของรายได้เฉลี่ยจากการครอบครองเอกสารสิทธิที่ดินที่ต่างกันของครัวเรือนในกลุ่มนี้ พบว่า มีความแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญสถิติ 0.01 โดยครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด ซึ่งเท่ากับ 53,085 บาท/คน รองลงมาเป็นครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินมีรายได้เฉลี่ย เท่ากับ 33,574 บาท/คน ส่วนครัวเรือนที่ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขที่ไม่ได้สมัครเข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน พบว่า รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนที่ถือครองเอกสารสิทธิทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิมีความแตกต่างกันเช่นกัน อย่างมีนัยสำคัญ 0.05 โดยครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด ซึ่งเท่ากับ 39,002 บาท/คน รองลงมาเป็นครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเอง ซึ่งมีรายได้ เท่ากับ 32,289 และ 28,516 บาท/คน ตามลำดับ (ตารางที่ 25)

ตารางที่ 25 เปรียบเทียบรายได้ของครัวเรือนเกษตรผู้ครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง จำแนกตามโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

	รายได้เฉลี่ย	จำนวน	Chi-Square	df	Sig
<u>สมัครเข้าร่วมโครงการฯ</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	33,574	11,134			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	53,085	576	15.070	2	0.001
นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)	24,987	643			
<u>ไม่สมัครเข้าร่วมโครงการฯ</u>					
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	32,289	9,039			
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	39,002	327	8.200	2	0.017
นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)	28,516	346			

ที่มา: จากการคำนวณ

การเปรียบเทียบความแตกต่างของรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไข ในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง ซึ่งประกอบด้วย เอกสารสิทธิประเภท ส.ป.ก. 4-01 กสน.3 และ น.ค.1 ซึ่งเอกสารสิทธิเหล่านี้เป็นเครื่องแสดงถึงสิทธิในการเข้าทำประโยชน์ แต่มีความแตกต่างกันในเชิงสถาบันและอำนาจของกฎหมาย ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวเป็นประเด็นที่สำคัญที่จะส่งผลในด้านของจิตวิทยาที่ในระยะยาว สำหรับการครอบครองเอกสารสิทธิในเขตนิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง ในรูปเอกสารสิทธิ กสน.3 และ น.ค.1 สามารถถ่ายโอนสิทธิในที่ดินให้มีความมั่นคงมากขึ้นโดยเปลี่ยนเป็นหนังสือแสดงสิทธิในที่ดิน (กสน.5 และ น.ค.3) ซึ่งสามารถนำไปขอก่อน น.ส.3 หรือ โฉนดที่ดินได้ตามประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 ซึ่งโฉนดที่ดินถือว่ามีกรรมสิทธิ์ที่สมบูรณ์แบบ ผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ประเภทโฉนดสามารถใช้หรือเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากที่ดิน ถัดกันไม่ให้บุคคลอื่นมาใช้ทรัพย์สินนี้ โดยไม่ได้รับการยินยอมจากเจ้าของและสามารถแบ่งทรัพย์สินนั้น โดยการขายหรือให้คนอื่นครอบครองก็ได้ ดังนั้น โฉนดที่ดินจึงเป็นเครื่องที่แสดงถึงการมีสิทธิเด็ดขาดในทรัพย์สินนั้นอย่างสมบูรณ์ ส่วนครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน ที่ครอบครองเอกสารสิทธิประเภท ส.ป.ก.4-01 นั้นไม่สามารถที่จะถ่ายโอนเอกสารสิทธิได้ ยกเว้น แต่การตกทอดทางมรดก จากประเด็นดังกล่าวผู้วิจัยคาดหวังว่าจะจะเป็นสิ่งที่ทำให้รายได้เกิดความแตกต่างกันจากการได้รับสิทธิครอบครองของสถาบันจัดที่ดิน

จากผลการศึกษา พบว่า ครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ ที่ครอบครองเอกสารสิทธิประเภท กสน.3 มีรายได้เฉลี่ยมากกว่าครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน ที่ครอบครองเอกสารสิทธิประเภท ส.ป.ก. 4-01 ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ได้คาดหวังไว้ แต่การวิจัยนี้มีความไม่ชัดเจน เนื่องจาก ครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเอง ที่ครอบครองเอกสารสิทธิประเภท น.ค.1 กลับมีรายได้เฉลี่ยน้อยกว่าครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน ที่ครอบครองเอกสารสิทธิประเภท ส.ป.ก.4-01 จากการพิจารณาในระดับประเทศ ซึ่งไม่สอดคล้องกับแนวคิด ทั้งนี้ น่าจะมีสาเหตุมาจาก ประเด็นแรก คือ การจัดตั้งนิคมสร้างตนเองตามพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 ของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ได้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเหล็กรายการที่ประสบความเดือดร้อนจากเหตุการณ์ต่างๆ เช่น การจัดตั้งนิคมสร้างตนเองเพื่อช่วยเหลืออพยพจากเขตน้ท่วม นิคมสร้างตนเองเพื่อช่วยเหลือรายการในเขตจังหวัดชายแดนและเขตแทรกซึมของผู้ก่อการร้าย นิคมสร้างตนเองเพื่อช่วยเหลือรายการเพื่อเป้าหมายทางการเมืองและเศรษฐกิจและนิคมสร้างตนเองในลักษณะพิเศษ เป็นต้น แต่การคัดเลือกคุณสมบัติของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการเข้าเป็นสมาชิก ไม่ได้กำหนดว่าจะต้องเป็นเกษตรกร (พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 มาตรา 22) แต่ได้กำหนดเงื่อนไขการใช้ประโยชน์ในพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 มาตรา 9 ว่าสมาชิกที่ได้รับอนุญาตเข้าทำประโยชน์ในที่ดินของนิคมสร้างตนเอง เฉพาะเพื่อการเกษตรตามระเบียบที่อธิบดีกำหนดโดย

อนุมนตรีรัฐมนตรี ถ้าจะทำการอย่างอื่นต้องได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ แต่ประชาชนที่เดือดร้อนที่ได้รับการจัดที่ดินจากกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการในรูปเอกสารสิทธิ น.ค.1 นั้น อาจจะไม่ได้เป็นเกษตรกรมาก่อน ดังนั้น การไม่มีทักษะของอาชีพทางการเกษตรย่อมส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการผลิต เพราะอาชีพทางการเกษตรต้องใช้กำลังและประสบการณ์ จากเหตุผลดังกล่าวเป็นเพียงประเด็นแรกเท่านั้น ประเด็นต่อมา เป็นเงื่อนไขประโยชน์ ตามพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 มาตรา 26 โดยกำหนดให้หลังจากเกษตรกรได้รับหนังสืออนุญาตเข้าทำประโยชน์ในที่ดินของนิคมและได้อพยพเข้าไปอยู่ ต้องจัดทำประโยชน์ให้เสร็จสิ้นภายใน 5 ปีนับตั้งแต่วันที่อพยพครอบครัวเข้าอยู่ในที่ดิน ซึ่งมีเงื่อนไขว่าภายในปีแรกต้องทำประโยชน์ให้ได้อย่างน้อย 1 ใน 10 ส่วนของที่ดินที่ได้รับมอบหมาย ถ้าทำประโยชน์ไม่ได้ตามส่วนของเนื้อที่ดังกล่าวให้สมาชิกนิคมสร้างตนเองขาดสิทธิในการเข้าทำประโยชน์ที่ได้รับมอบ

จาก 2 ประเด็น ในด้านข้อกำหนดหรือข้อจำกัดในด้านกฎหมาย ผู้วิจัยคาดว่าเป็นเหตุที่ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์และการได้รับผลตอบแทนของครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเอง ทำให้รายได้เฉลี่ยน้อยกว่าครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน

บทที่ 4

การวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร

ในบทนี้จะนำเสนอผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองทั้งในภาพรวมของประเทศและในระดับภูมิภาค ซึ่งในระดับภูมิภาคได้พิจารณาโดยแบ่งเกษตรกรในแต่ละเอกสารสิทธิออกเป็น 2 กลุ่ม อันเนื่องมาจากการมีนโยบายของภาครัฐ ที่มีความมุ่งหมายในการเพิ่มโอกาสให้เกษตรกรในระดับรากหญ้าที่ถือครองที่ดินที่มีเงื่อนไข ซึ่งมีข้อจำกัดในการจ่ายโอน สามารถนำเอกสารสิทธิที่มีเงื่อนไขมาค้าประกันจดจำนองเพื่อขอสินเชื่อได้ ภายใต้ยุทธศาสตร์ที่ชื่อว่า แปลงสินทรัพย์เป็นทุน การศึกษาในระดับภาคจึงได้แบ่งเกษตรกรในแต่ละเอกสารสิทธิ ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนและไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

ข้อมูลครัวเรือนเกษตรกรที่ใช้ในการศึกษานี้ เป็นข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองหนังสืออนุญาตเข้าทำประโยชน์ในที่ดินของรัฐทั่วประเทศ ในปีการเพาะปลูก 2546/47 โดยมีจำนวนครัวเรือนตัวอย่างซึ่งได้มีการตัดข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์ออกเหลือ 22,107 ตัวอย่าง แบ่งออกเป็นครัวเรือนเกษตรกรที่ถือหนังสืออนุญาต ส.ป.ก.4-01 จำนวน 20,173 ตัวอย่าง กสน.3 จำนวน 903 ตัวอย่าง และ น.ค.1 จำนวน 991 ตัวอย่าง โดยรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในที่นี้จะหมายถึง รายได้เฉพาะในรูปเงินสดต่อคน ซึ่งเป็นผลรวมของรายได้เงินสดสุทธิจากการเกษตรในครัวเรือน รายได้เงินสดสุทธินอกครัวเรือนและรายได้นอกการเกษตร ซึ่งปัจจัยที่คาดว่าจะมีผลต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรที่ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไข (ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยทางด้านสังคมและปัจจัยทางด้านกายภาพ) ได้แก่ ปัจจัยด้านอายุ (AGE) และการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน (EDU) ด้านแรงงานช่วยงานในฟาร์ม (FLA) ด้านแรงงานที่ช่วยงานนอกการเกษตร (FLNA) ด้านเนื้อที่ถือครอง (LSIZE) ด้านแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร (WATER) ด้านการกู้ยืมเงิน (CRED) และภูมิภาคที่เป็นที่ตั้งของครัวเรือน

การวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน

ในการประมาณค่าเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน โดยพิจารณาจากภาพรวมทั้งประเทศ พบว่า ปัจจัยด้านการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนมีอิทธิพลต่อรายได้ในเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงว่า หัวหน้าครัวเรือนที่ได้รับการศึกษาสูงสามารถสร้างรายได้ให้เพิ่มสูงขึ้น ส่วนปัจจัยด้านแรงงานช่วยงานในฟาร์ม พบว่า มีความสัมพันธ์เชิงลบกับรายได้ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนปัจจัยด้านเนื้อที่ถือครองเป็นปัจจัยที่กำหนดรายได้ทิศทางเดียวกัน อย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งการที่ครัวเรือนเกษตรกรมีเนื้อที่ถือครองมากขึ้น จะมีผลต่อรายได้เพิ่มสูงขึ้นตามมา นอกจากนี้ยังพบว่า ปัจจัยด้านแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรเป็นปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ในทางเสริมเช่นกัน อย่างมีนัยสำคัญ แสดงว่า การที่สามารถเข้าถึงน้ำชลประทานทำให้รายได้เพิ่มสูงขึ้น (ตารางที่ 26)

ในขณะที่ปัจจัยด้านอายุของหัวหน้าครัวเรือนและด้านแรงงานช่วยงานนอกภาคเกษตรมีความสัมพันธ์กับรายได้ในทิศทางเดียวกันแต่ไม่มีนัยสำคัญ ส่วนปัจจัยด้านการกู้ยืมเงินกลับมีความสัมพันธ์กับรายได้ของครัวเรือนในเชิงลบ แต่ไม่มีนัยสำคัญในทางสถิติเช่นกัน

สำหรับปัจจัยด้านแหล่งที่ตั้งของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน จากการพิจารณาในระดับประเทศ โดยกำหนดให้ภาคเหนือเป็นฐาน จากการประมาณค่า พบว่า ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน ภาคเหนือมีรายได้น้อยกว่าครัวเรือนในทุกภาค ซึ่งประกอบด้วย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลางและภาคใต้แต่มีนัยสำคัญเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนภาคกลางและภาคใต้ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

จากการศึกษาปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดินระดับประเทศ สามารถสรุปปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ ซึ่งประกอบด้วย การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน แรงงานช่วยงานในฟาร์ม ขนาดเนื้อที่ถือครอง แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและภูมิภาคที่เป็นที่ตั้งของครัวเรือน

การวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน เฉพาะกลุ่มครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน พบว่า เนื้อที่ถือครองเป็นปัจจัยที่กำหนดรายได้ในทางเสริมอย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลางและภาคใต้ ส่วนปัจจัยด้านการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนเป็นปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ในทิศทางเดียวกันอย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในภาคใต้เพียงภาค ส่วนปัจจัยด้านแรงงานที่ช่วยงานในฟาร์มเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อรายได้ในทางลบอย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในทุกภาค ส่วนปัจจัยด้านแหล่งเพื่อการเกษตรและด้านการกู้ยืมเงินเป็นปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ในทิศทางบวกอย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในภาคกลางเพียงภาคเดียว ในขณะที่ปัจจัยด้านอายุของหัวหน้าครัวเรือนและด้านแรงงานช่วยงานนอกภาคเกษตรไม่เป็นปัจจัยที่ผลกำหนดรายได้ของครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินทั้ง 4 ภาค ที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน (ตารางที่ 27)

โดยสรุป ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ประกอบด้วย ขนาดเนื้อที่ถือครอง แรงงานที่ช่วยงานในฟาร์ม การศึกษา หัวหน้าครัวเรือน การกู้ยืมเงินและแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

การวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน เฉพาะกลุ่มครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

ในเขตปฏิรูปที่ดิน ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ประกอบด้วย การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนเป็นปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ในทิศทางเดียวกันอย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือและภาคกลาง ส่วนเนื้อที่ถือครองเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรายได้ในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในภาคกลางและภาคใต้ ส่วนการกู้ยืมเงินและแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อรายได้ในเชิงบวกเช่นกัน อย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพียงภาคเดียว ส่วนแรงงานช่วยงานในฟาร์มเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อรายได้ในทางลบอย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในภาคเหนือ ภาคกลางและภาคใต้ ในขณะที่ปัจจัยอื่นๆ ที่ทำการศึกษา คือ แรงงานช่วยงานนอกภาคเกษตรและอายุของหัวหน้าครัวเรือน ไม่เป็นปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินในทั้ง 4 ภาค ที่ไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน (ตารางที่ 28)

โดยสรุป คราวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินที่ไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ ประกอบด้วย ขนาดเนื้อที่ถือครอง แรงงานช่วยงานในฟาร์ม การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและการกู้ยืมเงิน

ตารางที่ 26 ผลการประมาณค่าปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน

	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)	
	Coefficient	t-statistic
ค่าคงที่ (Constant)	12135.510	(0.469)
อายุของหัวหน้าครัวเรือน (AGE)	2244.454	(0.347) ^{ns}
การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน (EDU)	19615.870	(3.981) ***
แรงงานที่ช่วยงานในฟาร์ม (FLA)	-10885.940	(-2.879) ***
แรงงานที่ช่วยงานนอกการเกษตร (FLNA)	1804.874	(0.602) ^{ns}
เนื้อที่ถือครอง (LSIZE)	3300.438	(1.878) *
แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร (WATER)	16822.000	(3.091) ***
การกู้ยืมเงิน (CRED)	-823.324	(-0.232) ^{ns}
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (NORTHEAST)	12902.970	(2.479) **
ภาคกลาง (CENTER)	7677.150	(1.075) ^{ns}
ภาคใต้ (SOUTH)	23224.370	(0.605) ^{ns}
R-squared	0.150	
Adjusted R-squared	0.141	
F-value	16.420	
จำนวนตัวอย่าง	20,173	

หมายเหตุ: ns, * ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ, มีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90%

** มีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95%

*** มีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 99%

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางที่ 27 ผลการประมาณค่าปัจจัยที่กำหนดรายได้ครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน
เฉพาะกลุ่มครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

	ค่าสัมประสิทธิ์ของสมการประมาณค่า			
	ตะวันออก	เหนือ	กลาง	ใต้
ค่าคงที่	9.606	10.071	9.309	9.508
Constant	(7.213)	(53.104)	(3.396)	(17.691)
อายุของหัวหน้าครัวเรือน	0.045	0.004	-0.170	-0.103
(AGE)	(0.146) ^{ns}	(1.502) ^{ns}	(-0.254) ^{ns}	(-0.745) ^{ns}
การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน	-0.170	0.054	-0.421	0.261
(EDU)	(-0.997) ^{ns}	(0.796) ^{ns}	(-1.008) ^{ns}	(2.827) ^{***}
แรงงานที่ช่วยงานในฟาร์ม	-0.241	-0.196	-0.763	-0.207
(FLA)	(-1.685) [*]	(-6.455) ^{***}	(-2.637) ^{***}	(-2.714) ^{***}
แรงงานที่ช่วยงานนอกการเกษตร	0.205	-0.087	-0.235	- ^{1/}
(FLNA)	(1.432) ^{ns}	(-3.551) ^{ns}	(-0.625) ^{ns}	-
เนื้อที่ถือครอง	0.160	0.000	0.282	0.402
(LSIZE)	(1.938) ^{**}	(-0.088) ^{ns}	(1.779) [*]	(9.590) ^{***}
แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร	-0.687	0.087	1.020	-0.141
(WATER)	(-1.519) ^{ns}	(0.957) ^{ns}	(2.153) ^{**}	(-0.960) ^{ns}
การกู้ยืมเงิน	-0.222	-0.071	0.404	0.087
(CRED)	(-1.213) ^{ns}	(-0.835) ^{ns}	(1.651) [*]	(1.142) ^{ns}
R-squared	0.537	0.113	0.195	0.142
F-VALUE	40.653	21.164	3.664	16.997
จำนวนตัวอย่าง	6,193	2,369	1,434	1,138

หมายเหตุ: ^{ns}, ^{1/} = ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ, เกิดปัญหา Multicollinearity

^{*}, ^{**}, ^{***} = มีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90%, 95%
และร้อยละ 99% ตามลำดับ และค่าในวงเล็บ คือ ค่า t-statistic

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางที่ 28 ผลการประมาณค่าปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน
เฉพาะกลุ่มครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วม โครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

	ค่าสัมประสิทธิ์ของสมการประมาณค่า			
	ตะวันออก	เหนือ	กลาง	ใต้
ค่าคงที่	-23968.400	10.067	9.513	9.418
Constant	(-0.703)	(40.834)	(61.895)	(19.483)
อายุของหัวหน้าครัวเรือน	8347.128	-0.002	0.001	0.037
(AGE)	(0.976) ^{ns}	(-0.460) ^{ns}	(1.170) ^{ns}	(0.311) ^{ns}
การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน	17913.930	0.214	0.393	0.073
(EDU)	(3.200) ^{***}	(2.318) ^{**}	(4.228) ^{***}	(1.028) ^{ns}
แรงงานที่ช่วยงานในฟาร์ม	-7145.258	-0.232	-0.080	-0.156
(FLA)	(-1.355) ^{ns}	(-6.170) ^{***}	(-1.710) [*]	(-2.153) ^{**}
แรงงานที่ช่วยงานนอกการเกษตร	-283.994	- ^{1/}	-0.011	- ^{1/}
(FLNA)	(-0.067) ^{ns}	-	(-0.315) ^{ns}	-
เนื้อที่ถือครอง	2613.134	0.002	0.009	0.359
(LSIZE)	(1.001) ^{ns}	(0.938) ^{ns}	(4.904) ^{***}	(10.168) ^{***}
แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร	16141.560	-0.053	0.075	0.023
(WATER)	(2.379) ^{**}	(-0.367) ^{ns}	(0.361) ^{ns}	(0.149) ^{ns}
การกู้ยืมเงิน	10433.920	-0.070	0.076	-0.117
(CRED)	(2.056) ^{**}	(-0.782) ^{ns}	(0.853) ^{ns}	(-1.887) ^{ns}
R-squared	0.652	0.121	0.163	0.120
F-VALUE	22.473	12.138	12.443	16.982
จำนวนตัวอย่าง	4,461	1,623	1,456	1,499

หมายเหตุ: ^{ns}, ^{1/} = ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ, เกิดปัญหา Multicollinearity

^{*}, ^{**}, ^{***} = มีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90%, 95%

และร้อยละ 99% ตามลำดับ และค่าในวงเล็บ คือ ค่า t-statistic

ที่มา: จากการคำนวณ

การวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสหกรณ์

ในพื้นที่นิคมสหกรณ์ ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร ได้แสดงไว้ในตารางที่ 29 โดยพบว่า ปัจจัยด้านแรงงานช่วยงานในฟาร์มมีความสัมพันธ์ในเชิงลบกับรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่นิคมสหกรณ์อย่างมีนัยสำคัญ ส่วนปัจจัยด้านแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรเป็นปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ในทางเสริมอย่างมีนัยสำคัญ แสดงว่า การที่สามารถเข้าถึงน้ำชลประทานทำให้รายได้เพิ่มขึ้น ส่วนปัจจัยด้านแรงงานช่วยงานนอกการเกษตรและด้านเนื้อที่ถือครองมีอิทธิพลต่อรายได้ของครัวเรือนในพื้นที่นิคมสหกรณ์ในเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญ ในขณะที่ปัจจัยด้านอายุ ด้านการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนและการกู้ยืมเงินมีความสัมพันธ์กับรายได้ในทิศทางเดียวกันแต่ไม่มีนัยสำคัญ นอกจากนี้ยังพบว่า ครัวเรือนในพื้นที่นิคมสหกรณ์ ภาคเหนือมีรายได้น้อยกว่าครัวเรือนในทุกภาค ซึ่งประกอบด้วย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลางและภาคใต้ แต่มีนัยสำคัญเฉพาะภาคใต้ ส่วนภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไม่มีนัยสำคัญ

โดยสรุปในพื้นที่นิคมสหกรณ์ ปัจจัยที่กำหนดรายได้ ประกอบด้วย แรงงานช่วยงานในฟาร์ม จำนวนแรงงานช่วยงานนอกการเกษตร ขนาดเนื้อที่ถือครอง แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและภูมิภาคที่เป็นที่ตั้งของครัวเรือน

การวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสหกรณ์ เฉพาะกลุ่มครัวเรือนที่สมัครเข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

สำหรับครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนในเขตนิคมสหกรณ์ พบว่า ปัจจัยที่มีความสำคัญที่มีผลกระทบต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร คือ เนื้อที่ถือครองเป็นปัจจัยที่กำหนดรายได้ในทางเพิ่มอย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลางและภาคใต้ ส่วนปัจจัยด้านแรงงานที่ช่วยงานนอกการเกษตรเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อรายได้ในทิศทางบวกอย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ นอกจากนี้ยังพบว่า ปัจจัยด้านแรงงานช่วยงานในฟาร์มเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อรายได้ในทางลบอย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในภาคเหนือ ในขณะที่ปัจจัยด้านการศึกษาและอายุของหัวหน้าครัวเรือน แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและการกู้ยืมเงิน ไม่เป็นปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน (ตารางที่ 30)

โดยสรุป ปัจจัยที่มีความสำคัญที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนในพื้นที่นิคมสหกรณ์ที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน คือ เนื้อที่ถือครอง แรงงานที่ช่วยงานนอกการเกษตรและแรงงานช่วยงานในฟาร์ม

การวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสหกรณ์ เฉพาะกลุ่มครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนเป็นปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ในทิศทางเดียวกันอย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในภาคกลาง ส่วนปัจจัยด้านแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อรายได้ในเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในภาคเหนือ สามารถอธิบายได้ว่า ครัวเรือนในภาคเหนือที่ได้รับน้ำชลประทานและใช้ในการเกษตร ส่งผลให้รายได้ของครัวเรือนสูงขึ้น ส่วนปัจจัยด้านเนื้อที่ถือครองเป็นปัจจัยที่กำหนดรายได้ในทิศทางเดียวกันต่อครัวเรือนเฉพาะภาคใต้ นอกจากนี้ยังพบว่า ปัจจัยด้านแรงงานช่วยงานในฟาร์มเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อรายได้ในทางลบอย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในทุกภาค ขณะที่ปัจจัยอื่นๆ ที่ทำการศึกษา คือ อายุของหัวหน้าครัวเรือน แรงงานช่วยงานนอกภาคเกษตรและการกู้ยืมเงินไม่เป็นปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ที่ไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน (ตารางที่ 31)

จากการศึกษาปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสหกรณ์ที่ไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน สามารถสรุปปัจจัยที่มีสำคัญต่อรายได้ ซึ่งประกอบด้วย การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร เนื้อที่ถือครองและแรงงานช่วยงานในฟาร์ม

ตารางที่ 29 ผลการประมาณค่าปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสหกรณ์

	นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	
	Coefficient	t-statistic
ค่าคงที่ (Constant)	6670.28	(0.228)
อายุของหัวหน้าครัวเรือน (AGE)	306.90	(0.712) ^{ns}
การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน (EDU)	12525.07	(0.978) ^{ns}
แรงงานที่ช่วยงานในฟาร์ม (FLA)	-11134.39	(-2.551) **
แรงงานที่ช่วยงานนอกการเกษตร (FLNA)	11520.24	(2.537) **
เนื้อที่ถือครอง (LSIZE)	454.41	(2.388) **
แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร (WATER)	28811.11	(1.884) *
การกู้ยืมเงิน (CRED)	6877.39	(0.595) ^{ns}
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (NORTHEAST)	10670.89	(0.639) ^{ns}
ภาคกลาง (CENTER)	22707.72	(1.553) ^{ns}
ภาคใต้ (SOUTH)	47190.47	(2.842) **
R-squared	0.075	
Adjusted R-squared	0.061	
F-value	5.49772	
จำนวนตัวอย่าง	903	

หมายเหตุ: ns ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

* มีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90%

** มีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95%

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางที่ 30 ผลการประมาณค่าปัจจัยที่กำหนดรายได้ครัวเรือนเกษตรในเขตนิคมสหกรณ์
เฉพาะกลุ่มครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

	ค่าสัมประสิทธิ์ของสมการประมาณค่า			
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้
ค่าคงที่	9.478	9.116	-47912.230	10.329
Constant	(10.954)	(3.186)	(-0.352)	(30.332)
อายุของหัวหน้าครัวเรือน	-0.005	0.596	949.319	-0.005
(AGE)	(-0.339) ^{ns}	(0.847) ^{ns}	(0.457) ^{ns}	(-0.844) ^{ns}
การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน	-0.567	0.290	-23.720	0.263
(EDU)	(-1.833) ^{ns}	(0.742) ^{ns}	(-0.001) ^{ns}	(1.514) ^{ns}
แรงงานที่ช่วยงานในฟาร์ม	- ^{1/}	-1.681	-8166.643	-0.047
(FLA)	-	(-5.140) ^{***}	(-0.450) ^{ns}	(-0.949) ^{ns}
แรงงานที่ช่วยงานนอกการเกษตร	1.065	- ^{1/}	14064.650	0.207
(FLNA)	(2.216) ^{**}	-	(0.903) ^{ns}	(2.185) ^{**}
เนื้อที่ถือครอง	0.020	-0.089	1984.484	0.012
(LSIZE)	(3.227) ^{***}	(-0.484) ^{ns}	(1.947) ^{**}	(4.742) ^{***}
แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร	- ^{1/}	-0.576	-14701.680	0.083
(WATER)	-	(-0.874) ^{ns}	(-0.244) ^{ns}	(0.236) ^{ns}
การกู้ยืมเงิน	-0.262	0.132	17537.570	0.030
(CRED)	(-0.807) ^{ns}	(0.529) ^{ns}	(0.378) ^{ns}	(0.180) ^{ns}
R-squared	0.207	0.270	0.114	0.195
F-value	3.858	3.700	2.468	4.267
จำนวนตัวอย่าง	82	191	164	139

หมายเหตุ: ^{ns}, ^{1/} = ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ, เกิดปัญหา Multicollinearity

*, **, *** = มีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90%, 95%

และร้อยละ 99% ตามลำดับ และค่าในวงเล็บ คือ ค่า t-statistic

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางที่ 31 ผลการประมาณค่าปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสหกรณ์
เฉพาะกลุ่มครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วม โครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

	ค่าสัมประสิทธิ์ของสมการประมาณค่า			
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้
ค่าคงที่	10.203	28184.820	9.230	14083.470
Constant	(17.068)	(1.034)	(10.449)	(0.198)
อายุของหัวหน้าครัวเรือน	0.006	140.126	0.011	2343.090
(AGE)	(0.667) ^{ns}	(0.445) ^{ns}	(0.663) ^{ns}	(1.406) ^{ns}
การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน	- ^{1/}	20341.300	0.893	-51648.820
(EDU)	-	(1.541) ^{ns}	(2.539)**	(-1.406) ^{ns}
แรงงานที่ช่วยงานในฟาร์ม	-0.391	-9336.458	-0.320	-34770.740
(FLA)	(-3.673)***	(-1.822)*	(-2.105)**	(-1.986)*
แรงงานที่ช่วยงานนอกการเกษตร	0.000	-7528.825	-0.021	3214.708
(FLNA)	(-0.002) ^{ns}	(-1.549) ^{ns}	(-0.128) ^{ns}	(0.188) ^{ns}
เนื้อที่ถือครอง	0.010	-69.949	0.009	1345.270
(LSIZE)	(1.227) ^{ns}	(-0.690) ^{ns}	(1.522) ^{ns}	(1.882)*
แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร	- ^{1/}	18872.120	0.394	-41393.920
(WATER)	-	(1.870)*	(0.580) ^{ns}	(-0.881) ^{ns}
การกู้ยืมเงิน	-0.154	1918.949	-0.517	54423.590
(CRED)	(-0.664) ^{ns}	(0.164) ^{ns}	(-1.557) ^{ns}	(1.453) ^{ns}
R-squared	0.192	0.238	0.171	0.262
F-value	2.815	3.152	2.026	1.778
จำนวนตัวอย่าง	98	103	83	43

หมายเหตุ: ^{ns}, ^{1/} = ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ, เกิดปัญหา Multicollinearity

*, **, *** = มีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90%, 95%

และร้อยละ 99% ตามลำดับ และค่าในวงเล็บ คือ ค่า t-statistic

ที่มา: จากการคำนวณ

การวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสร้างตนเอง

ในพื้นที่นิคมสร้างตนเอง ปัจจัยการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนและเนื้อที่ถือครองซึ่งเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรายได้ในเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญ ส่วนปัจจัยด้านแรงงานช่วยงานในฟาร์มพบว่า มีความสัมพันธ์เชิงลบกับรายได้ อย่างนัยสำคัญ ส่วนปัจจัยด้านแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร การกู้ยืมเงินและแรงงานช่วยงานนอกภาคเกษตรมีความสัมพันธ์กับรายได้ในทิศทางเดียวกันแต่ไม่มีนัยสำคัญ ส่วนปัจจัยด้านอายุของหัวหน้าครัวเรือนกลับมีความสัมพันธ์กับรายได้ของครัวเรือนในเชิงลบ แต่ไม่มีนัยสำคัญในทางสถิติเช่นกัน (ตารางที่ 32)

สำหรับปัจจัยด้านที่ตั้งของครัวเรือนเกษตรกร จากการกำหนดค่าให้ภาคเหนือเป็นฐานในการศึกษา พบว่า ครัวเรือนในพื้นที่นิคมสร้างตนเอง ภาคเหนือมีรายได้น้อยกว่าภาคกลางและภาคใต้ แต่มีนัยสำคัญเฉพาะภาคใต้ ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้นกลับมีรายได้น้อยกว่าภาคเหนือ แต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

จากการศึกษาปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่นิคมสร้างตนเอง สามารถสรุปปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ ซึ่งประกอบด้วย การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน แรงงานช่วยงานในฟาร์ม ขนาดเนื้อที่ถือครองและภูมิภาคที่เป็นที่ตั้งของครัวเรือน

การวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสร้างตนเอง เฉพาะกลุ่มครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

สำหรับครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนในพื้นที่นิคมสร้างตนเอง พบว่า ปัจจัยด้านการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนและขนาดเนื้อที่การถือครองเป็นปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ในทิศทางเดียวกันอย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในภาคกลาง นอกจากนี้ยังพบว่า ปัจจัยด้านแรงงานช่วยงานในฟาร์มเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อรายได้ในทางลบอย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ ในขณะที่ปัจจัยอื่นๆ ที่ทำการศึกษา คือ อายุของหัวหน้าครัวเรือนแรงงานช่วยงานนอกภาคเกษตร แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและการกู้ยืมเงินไม่เป็นปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเอง ทั้ง 4 ภาค ที่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน (ตารางที่ 33)

จากการศึกษาปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสร้างตนเองที่สมัครเข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน สามารถสรุปปัจจัยที่มีสำคัญต่อรายได้ ซึ่งประกอบด้วย ขนาดเนื้อที่ถือครอง แรงงานที่ช่วยงานในฟาร์มและการศึกษาหัวหน้าครัวเรือน

การวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสร้างตนเอง เฉพาะกลุ่มครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

กลุ่มครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนในเขตนิคมสร้างตนเอง พบว่าปัจจัยด้านอายุของหัวหน้าครัวเรือนเป็นปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ในเชิงลบอย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในภาคเหนือเพียงภาคเดียว ส่วนปัจจัยด้านเนื้อที่ถือครองเป็นปัจจัยที่กำหนดรายได้ในทางเสริมอย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในทุกภาค นอกจากนี้ยังพบว่า ปัจจัยด้านแรงงานช่วยงานในฟาร์มเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อรายได้ในทางลบอย่างมีนัยสำคัญต่อครัวเรือนในเหนือ ในขณะที่ปัจจัยอื่นๆ ที่ทำการศึกษา คือ แรงงานช่วยงานนอกภาคเกษตร การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและการกู้ยืมเงินไม่เป็นปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเอง ทั้ง 4 ภาค ที่ไม่สมัครเข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน (ตารางที่ 34)

จากการศึกษาปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสร้างตนเองที่ไม่เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน สามารถสรุปปัจจัยที่มีสำคัญต่อรายได้ ซึ่งประกอบด้วย ขนาดเนื้อที่ถือครอง แรงงานช่วยงานในฟาร์มและอายุหัวหน้าครัวเรือน

ตารางที่ 32 ผลการประมาณค่าปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสร้างตนเอง

	นิคมสร้างตนเอง (น.ถ.1)	
	Coefficient	t-statistic
ค่าคงที่ (Constant)	9.646	(33.756)
อายุของหัวหน้าครัวเรือน (AGE)	-0.001	(-0.231) ^{ns}
การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน (EDU)	0.408	(2.722) ***
แรงงานที่ช่วยงานในฟาร์ม (FLA)	-0.113	(-2.725) ***
แรงงานที่ช่วยงานนอกการเกษตร (FLNA)	0.011	(0.272) ^{ns}
เนื้อที่ถือครอง (LSIZE)	0.009	(4.677) ***
แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร (WATER)	0.277	(1.629) ^{ns}
การกู้ยืมเงิน (CRED)	0.023	(0.247) ^{ns}
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (NORTHEAST)	-0.297	(-1.281) ^{ns}
ภาคกลาง (CENTER)	0.028	(0.100) ^{ns}
ภาคใต้ (SOUTH)	1.043	(2.413) **
R-squared	0.200	
Adjusted R-squared	0.174	
F-value	7.660	
จำนวนตัวอย่าง	989	

หมายเหตุ: ns ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

* มีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90%

** มีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95%

*** มีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 99%

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางที่ 33 ผลการประมาณค่าปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสร้างตนเอง
เฉพาะกลุ่มที่เข้าร่วม โครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

	ค่าสัมประสิทธิ์ของสมการประมาณค่า			
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้
ค่าคงที่	9.456	47622.590	9.038	40202.960
Constant	(23.603)	(2.499)	(14.764)	(0.557)
อายุของหัวหน้าครัวเรือน	-0.002	-367.561	0.004	-694.554
(AGE)	(-0.303) ^{ns}	(-1.257) ^{ns}	(0.375) ^{ns}	(-0.582) ^{ns}
การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน	-0.028	7943.332	0.407	25873.650
(EDU)	(-0.165) ^{ns}	(1.313) ^{ns}	(1.835) [*]	(0.769) ^{ns}
แรงงานที่ช่วยงานในฟาร์ม	-0.083	-8198.767	-0.138	6707.554
(FLA)	(-2.610) ^{***}	(-2.441) ^{**}	(-1.264) ^{ns}	(1.051) ^{ns}
แรงงานที่ช่วยงานนอกการเกษตร	0.107	-1706.845	0.012	-11659.890
(FLNA)	(1.502) ^{ns}	(-0.757) ^{ns}	(0.104) ^{ns}	(-0.998) ^{ns}
เนื้อที่ถือครอง	0.006	113.142	0.018	572.151
(LSIZE)	(1.543) ^{ns}	(1.149) ^{ns}	(3.067) ^{***}	(1.192) ^{ns}
แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร	-0.507	9714.963	-0.449	20075.780
(WATER)	(-1.559) ^{ns}	(0.628) ^{ns}	(-1.526) ^{ns}	(0.730) ^{ns}
การกู้ยืมเงิน	-0.082	4540.762	0.315	9180.617
(CRED)	(-0.508) ^{ns}	(0.721) ^{ns}	(1.390) ^{ns}	(0.333) ^{ns}
R-squared	0.186	0.184	0.190	0.142
F-value	6.291	1.934	3.434	0.806
จำนวนตัวอย่าง	323	68	210	42

หมายเหตุ: ^{ns} = ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

^{*}, ^{**}, ^{***} = มีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90%, 95%
และร้อยละ 99% ตามลำดับ และค่าในวงเล็บ คือ ค่า t-statistic

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางที่ 34 ผลการประมาณค่าปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในเขตนิคมสร้างตนเอง
เฉพาะกลุ่มครัวเรือนที่ไม่เข้าร่วม โครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

	ค่าสัมประสิทธิ์ของสมการประมาณค่า			
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้
ค่าคงที่	9.044	11.125	8.712	9.374
Constant	(20.596)	(26.607)	(9.763)	(10.646)
อายุของหัวหน้าครัวเรือน	0.008	-0.016	-0.007	0.005
(AGE)	(0.880) ^{ns}	(-2.232) ^{**}	(-0.480) ^{ns}	(0.420) ^{ns}
การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน	-0.084	-0.021	0.180	0.408
(EDU)	(-0.396) ^{ns}	(-0.093) ^{ns}	(0.556) ^{ns}	(1.581) ^{ns}
แรงงานที่ช่วยงานในฟาร์ม	-0.111	-0.171	0.195	0.033
(FLA)	(-1.407) ^{ns}	(-1.899) [*]	(1.164) ^{ns}	(0.273) ^{ns}
แรงงานที่ช่วยงานนอกการเกษตร	0.154	- ^{1/}	0.225	- ^{1/}
(FLNA)	(0.871) ^{ns}	-	(1.339) ^{ns}	-
เนื้อที่ถือครอง	0.029	0.005	0.016	0.037
(LSIZE)	(3.015) ^{***}	(3.944) ^{***}	(2.814) ^{***}	(3.067) ^{**}
แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร	- ^{1/}	-0.263	-0.356	-1.327
(WATER)	-	(-0.550) ^{ns}	(-0.957) ^{ns}	(-2.126) ^{ns}
การกู้ยืมเงิน	-0.183	-0.287	0.155	0.189
(CRED)	(-0.830) ^{ns}	(-1.368) ^{ns}	(0.509) ^{ns}	(0.772) ^{ns}
R-squared	0.199	0.176	0.101	0.767
F-value	2.168	4.414	1.615	4.701
จำนวนตัวอย่าง	72	136	115	23

หมายเหตุ: ^{ns}, ^{1/} = ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ, เกิดปัญหา Multicollinearity

^{*}, ^{**}, ^{***} = มีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90%, 95%

และร้อยละ 99% ตามลำดับ และค่าในวงเล็บ คือ ค่า t-statistic

ที่มา: จากการคำนวณ

จากการวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไข สามารถสรุปความสัมพันธ์ระหว่างรายได้ของครัวเรือนกับปัจจัยอิสระ ซึ่งได้แก่ ปัจจัยด้านอายุและการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน ด้านแรงงานช่วยงานในฟาร์ม ด้านแรงงานที่ช่วยงานนอกการเกษตร ด้านเนื้อที่ถือครอง ด้านแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและด้านการกู้ยืมเงิน ได้ดังนี้

ปัจจัยด้านอายุและการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนเป็นปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ของครัวเรือนสามารถอธิบายได้ว่า หัวหน้าครัวเรือนมีบทบาทสำคัญในสังคมไทยและเป็นผู้ตัดสินใจ ถ้าหัวหน้าครัวเรือนมีความรู้ที่สูงก็จะส่งผลให้สามารถเข้าถึงความรู้และเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่จะนำมาพัฒนาการผลิตทางการเกษตรของตน ทำให้ผลผลิตเพิ่มสูงขึ้น นำมาซึ่งรายได้ ส่วนอายุของหัวหน้าครัวเรือน ถ้าหัวหน้าครัวเรือนที่มีอายุมากจะส่งผลให้รายได้ลดลง เนื่องจากการทำกิจกรรมด้านการเกษตรต้องใช้แรงในการปฏิบัติเป็นสำคัญ

ปัจจัยด้านแรงงานช่วยงานในฟาร์มเป็นปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ในทางลบ ทั้งนี้เนื่องจากว่า ครัวเรือนเกษตรกรที่ทำการศึกษาในทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิ อยู่นอกพื้นที่ชลประทานเป็นสำคัญ ซึ่งพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่าในเขตชลประทาน แรงงานช่วยงานในฟาร์มดังกล่าวจึงทำงานเฉพาะในฤดูกาลผลิตเท่านั้น ดังนั้น เมื่อจำนวนแรงงานช่วยงานในฟาร์มเพิ่มขึ้นจึงทำให้รายได้ของครัวเรือนลดลง

ปัจจัยด้านแรงงานที่ช่วยงานนอกการเกษตรเป็นปัจจัยที่มีผลกระทบในทางเสริมต่อรายได้ อย่างมีนัยสำคัญ เพราะจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แรงงานในครัวเรือนมีโอกาสรอบอบอาชีพอื่น ซึ่งอาชีพนอกการเกษตรจะมีค่าจ้างแรงงานที่สูงกว่าการเกษตรจึงทำให้ครัวเรือนมีรายได้ที่สูงขึ้น

ปัจจัยด้านเนื้อที่ถือครองเป็นปัจจัยที่มีผลกระทบในทางเสริมต่อรายได้ อย่างมีนัยสำคัญ เนื่องจากเนื้อที่ถือครองจะถูกนำมาใช้ในการผลิตทางการเกษตร ถ้าเนื้อที่ถือครองมากผลผลิตก็จะสูงขึ้น นำมาซึ่งรายได้ที่มากขึ้นตามเนื้อที่ถือครอง

ปัจจัยด้านแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรมีผลต่อรายได้ของครัวเรือน เพราะว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญสำหรับกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรของครัวเรือน การมีแหล่งน้ำที่เพียงพอ่อมก่อให้เกิดความชุ่มชื้นต่อดิน ทำให้อำนวยต่อการทำกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรและรวมถึงการเพิ่มประสิทธิภาพต่อหน่วยของดินที่สูงขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อรายได้ของครัวเรือนตามมา

สำหรับปัจจัยด้านการกู้ยืมเงินมีผลต่อรายได้ของครัวเรือน สามารถอธิบายได้ว่าการได้รับสินเชื่อ จะเป็นช่องทางในการนำไปลงทุนทางการเกษตร ทำให้มีโอกาสร้างผลผลิตที่เพิ่มขึ้น อันจะนำมาซึ่งรายได้ของครัวเรือน

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิเคราะห์โครงสร้างและปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง ปีการเพาะปลูก 2546/47 มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงลักษณะโครงสร้างรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง 2) วิเคราะห์ความแตกต่างของรายได้จากการถือครองกรรมสิทธิ์ในสินทรัพย์ที่ดินที่ต่างกัน 3) วิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง

จากการศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง พบว่า หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่มีช่วงอายุระหว่าง 40-49 ปี อายุเฉลี่ย เท่ากับ 50.64 49.22 และ 48.39 ปี ตามลำดับ ระดับการศึกษาส่วนใหญ่ต่ำกว่าภาคบังคับสำหรับหัวหน้าครัวเรือนที่ได้รับสิทธิในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเอง (ร้อยละ 52.64 และ 45.31 ตามลำดับ) ส่วนหัวหน้าครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาตามภาคบังคับ (ร้อยละ 46.62) ขนาดครัวเรือนเฉลี่ย เท่ากับ 3.73 4.18 และ 4.28 คน/ครัวเรือน ตามลำดับ ส่วนขนาดแรงงานเฉลี่ย เท่ากับ 2.94 3.03 และ 2.83 คน/ครัวเรือน ตามลำดับ ซึ่งแรงงานส่วนใหญ่ได้ช่วยงานในฟาร์มมากกว่าช่วยงานนอกภาคการเกษตร ซึ่งมีความสอดคล้องกันทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิ ดังกล่าว

อาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่เป็นการทำนา (ร้อยละ 50.07 34.22 และ 44.59 ตามลำดับ) รองลงมาเป็นการทำไร่สำหรับหัวหน้าครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเอง (ร้อยละ 22.53 และ 23.86 ตามลำดับ) ส่วนหัวหน้าครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์เป็นการทำสวน (ร้อยละ 31.78) ส่วนอาชีพรองของหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอื่นนอกการเกษตร (ร้อยละ 49.58 40.97 และ 50.35 ตามลำดับ) รองลงมาเป็นการรับจ้างในภาคเกษตร (ร้อยละ 20.90 24.03 และ 27.30 ตามลำดับ) ในด้านเนื้อที่ถือครอง พบว่า ส่วนใหญ่มีขนาดระหว่าง 10-29 ไร่/ครัวเรือน เนื้อที่ถือครองเฉลี่ย เท่ากับ 26.80 29.22 และ 26.92 ไร่/ครัวเรือน ส่วนใหญ่ใช้เป็นที่นาสำหรับครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสหกรณ์ ส่วนครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเองส่วน

ใหญ่ใช้เป็นทีไร การดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรครัวเรือนส่วนใหญ่พึ่งพาน้ำฝนรวมถึงแหล่งน้ำจากแหล่งอื่นมากกว่าน้ำชลประทาน ซึ่งสอดคล้องกันทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิ

ในด้านการกู้ยืมเงิน พบว่า ครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่ได้กู้ยืมจากแหล่งสถาบัน (Institution sources) ซึ่งได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ช.ก.ส.) (ร้อยละ 44.79 38.89 และ 39.70 ตามลำดับ) รองลงมา เป็น กองทุนหมู่บ้าน (ร้อยละ 30.43 25.18 และ 30.98 ตามลำดับ) ซึ่งเป็นสินเชื่อระยะสั้น อัตราดอกเบี้ยเฉลี่ย เท่ากับ 1.04 0.81 และ 0.81 ตามลำดับ โดยการนำกลุ่มคำประกันการขอสินเชื่อ ซึ่งสอดคล้องกันทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิ นอกจากนี้การมีโครงการช่วยเหลือของรัฐที่ทำให้ครัวเรือนที่ครอบครองเอกสารสิทธิที่มีเงื่อนไขในด้านการจ่ายโอน สามารถนำคำประกันเงินกู้ยืมได้ ภายใต้ชื่อว่า ยุทธศาสตร์ “แปลงสินทรัพย์เป็นทุน” จากการดำเนินงานที่ผ่านมา พบว่า ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเองส่วนใหญ่ได้เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน (ร้อยละ 55.19 63.79 และ 65.02 ตามลำดับ) โดยเหตุผล คือ ต้องการเข้าถึงแหล่งเงินทุน

ในด้านรายได้ พบว่า ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง ส่วนใหญ่มีระดับรายได้ น้อยกว่า 30,001 บาท รายได้เฉลี่ย เท่ากับ 32,998 47,985 และ 26,222 บาท/คน ตามลำดับ เมื่อทดสอบทางสถิติเพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างรายได้ของครัวเรือนเกษตรทั้ง 3 เอกสารสิทธิ พบว่า มีความแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.01 โดยรายได้ของครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด รองลงมาเป็นครัวเรือนเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเอง ตามลำดับ โดยแหล่งรายได้หลักของครัวเรือนเป็นรายได้จากการเกษตรในครัวเรือน (ร้อยละ 62.09 81.34 และ 69.91 ตามลำดับ) รองลงมาเป็น รายได้จากนอกภาคเกษตร (ร้อยละ 34.18 15.24 และ 28.49 ตามลำดับ) และรายได้จากนอกฟาร์ม (ร้อยละ 3.73 3.42 และ 1.60 ตามลำดับ) โดยมีรายได้เฉลี่ยจากการเกษตร เท่ากับ 20,489 39,032 และ 18,331 บาท/คน ตามลำดับ รายได้เฉลี่ยจากการทำงานนอกฟาร์ม เท่ากับ 1,232 1,640 และ 420 บาท/คน ตามลำดับ บาท/คน รายได้เฉลี่ยจากการทำงานนอกภาคเกษตร เท่ากับ 11,275 7,313 และ 7,471 บาท/คน ตามลำดับ เมื่อทดสอบทางสถิติเพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของรายได้ ตามแหล่งที่มาของรายได้ พบว่า รายได้ฟาร์มมีความแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.01 โดยครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ มีรายได้เฉลี่ยจากฟาร์มมากที่สุด รองลงมาเป็นครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเอง ตามลำดับ ส่วนรายได้เฉลี่ยจากการทำงานนอกฟาร์มและนอกภาคเกษตร พบว่า มีความแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.01 เช่นกัน โดยรายได้เฉลี่ยจากการทำงานนอกฟาร์ม ครัวเรือนในเขตนิคมสหกรณ์ มีรายได้มากที่สุด รองลงมาเป็นครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเอง

ตามลำดับ ส่วนรายได้เฉลี่ยจากการทำงานนอกภาคเกษตร พบว่า ครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินกลับมีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด รองลงมาเป็นครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเองและนิคมสหกรณ์ ตามลำดับ

สำหรับการวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง พบว่า ปัจจัยด้านเนื้อที่ถือครอง ด้านแรงงานช่วยงานในฟาร์มและด้านภูมิภาคซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งเป็นปัจจัยที่กำหนดรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรทั้ง 3 ประเภทของเอกสารสิทธิ ส่วนปัจจัยด้านแรงงานช่วยงานนอกภาคเกษตรเป็นปัจจัยที่กำหนดรายได้เฉพาะครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่นิคมสหกรณ์ ส่วนปัจจัยด้านการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนเป็นปัจจัยที่กำหนดรายได้เฉพาะครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสร้างตนเอง ส่วนปัจจัยด้านแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรเป็นปัจจัยที่กำหนดเฉพาะครัวเรือนในเขตปฏิรูปที่ดินและนิคมสหกรณ์

ข้อเสนอแนะ

1. โครงการแปลงสินทรัพย์ทุนเป็นโครงการที่ให้ผู้ถือครองเอกสารสิทธิที่มีเงื่อนไขในการจ่ายโอน ซึ่งไม่สามารถนำไปจำหน่ายหรือค้ำประกันในการกู้ยืมได้นั้น หากมีการพิจารณาปรับเงื่อนไข เพื่อให้ครัวเรือนที่ถือครองเอกสารสิทธิเหล่านี้สามารถนำไปค้ำประกันการกู้ยืมกับสถาบันการเงิน ทั้งนี้โดยการพิจารณาจากหลักมูลค่าที่เกิดจากการใช้ประโยชน์จากที่ดินดังกล่าวแล้ว จะเอื้อประโยชน์ต่อการสร้างรายได้ของเกษตรกรที่ถือครองเอกสารสิทธิดังกล่าวทั้งในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง ซึ่งจะเป็นกลไกที่สำคัญในการสร้างรายได้และยกฐานะการครองชีพของเกษตรกรในพื้นที่ดังกล่าวให้ดีขึ้น อย่างไรก็ตามการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ จะเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรในกลุ่มดังกล่าวก็ตาม แต่การรับเงินกู้ไปใช้ประโยชน์นั้น ควรจะอยู่บนพื้นฐานของการวิเคราะห์ประสิทธิภาพของฟาร์มและประสิทธิภาพของตัวเกษตรกรไปพร้อมกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้กู้ ทั้งนี้การให้กู้ยืมเงินไปใช้ประโยชน์นั้นควรจะให้กู้ยืมในลักษณะของสินเชื่อ โดยการกำกับแนะนำ

2. เนื่องจากกิจกรรมทางการเกษตรโดยเฉพาะการปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ ยังเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการดำรงชีพ รายได้ของครัวเรือน การพัฒนาให้เกษตรกรเหล่านี้ได้เข้าใจถึงการเสริมสร้างประสิทธิภาพในการผลิต ภายใต้ข้อจำกัดของทรัพยากรที่มีอยู่และการสนับสนุนให้เกษตรกรเข้าใจถึงกลไกตลาดและราคาจะเป็นสิ่งสำคัญ ที่จะทำให้เกษตรกรได้เพิ่มพูนรายได้ให้กับครอบครัวต่อไป

3. เนื่องจากกลุ่มของครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่ที่ถือครองเอกสารสิทธิที่มีเงื่อนไขดังกล่าว จำนวนไม่น้อยที่พึ่งพากิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกฟาร์ม ซึ่งในส่วนนี้การสนับสนุนให้ครัวเรือนได้ให้ความสนใจด้านการลงทุน การศึกษากับหัวหน้าครัวเรือน ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการใช้องค์ความรู้นั้นเพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาถึงการผลิต ทั้งในฟาร์มและนอกฟาร์มและในขณะเดียวกันจะเป็นการเสริมสร้างการครองชีพให้ดีขึ้นตามมา

4. รายได้หลักของครัวเรือนเกษตรกรถึงแม้ว่าจะมาจากในฟาร์ม แต่แหล่งรายได้ที่รองลงมาจากการศึกษา พบว่า เป็นรายได้นอกการเกษตร ดังนั้น รัฐบาลควรสนับสนุนให้เกษตรกรมีการกระจายความเสี่ยงโดยการประกอบอาชีพอื่นหลังจากฤดูกาลเพาะปลูก นอกจากนี้การผลักดันให้แรงงานส่วนเกิน (ขนาดเนื้อที่ถือครองมีจำกัด) ที่ช่วยงานในฟาร์ม ออกไปทำงานนอกการเกษตรก็จะมีทำให้รายได้ของครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้นอีกทางหนึ่ง เนื่องจากรายได้นอกภาคเกษตรจะมีค่าจ้างแรงงานที่ค่อนข้างสูง

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

- จันทิมา จันท์ศักดิ์ศรี. 2547. รายได้ของครัวเรือนและสภาพความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรในเขตและนอกเขตป่าสักชลสิทธิ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒน์สานต์. 2520. กฎหมายและการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม. กรุงเทพฯ: รามคำแหง
- ไชยขงศ์ ชูชาติ. 2503. เศรษฐกิจการเกษตรแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ชัชดากร ชีรสัจ. 2541. การวิเคราะห์การกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตรที่ทำนาภายใต้สภาพแวดล้อมการผลิตที่แตกต่างกัน: กรณีศึกษา 6 หมู่บ้าน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ชัชวาล เรื่องประพันธ์. 2544. การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรม SPSS for Windows. คณะวิทยาศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ชาติรี ทินประภา. 2530. เศรษฐมิติเบื้องต้น. คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ทองโรจน์ อ่อนจันทร์. 2520. หลักเศรษฐศาสตร์เกษตร. คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ทองโรจน์ อ่อนจันทร์. 2521. หลักเศรษฐศาสตร์เกษตร. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- ทองโรจน์ อ่อนจันทร์. 2530. เศรษฐศาสตร์ที่ดินทฤษฎีและนโยบาย. คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พิชญ์ นิตย์เสมอ และสันติ แสงจันทร์. 2539. การได้มาซึ่งสิทธิ-กรรมสิทธิ์ในการครอบครอง
ที่ดิน: มองปัญหาจากข้อมูลเบื้องต้น. วารสารเศรษฐศาสตร์เกษตรศาสตร์ 15 (1): 62-71.

พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511

พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518

พิชิต ธานี. 2530. **สินเชื่อการเกษตร**. คณะเกษตรศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประมวล สุวรรณสร. 2541. **คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยทรัพย์**.
กรุงเทพมหานคร: นิติบรรณการ.

ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

นรินทร์ อุทธะภาศ. 2541. **การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะเศรษฐกิจ-สังคมระหว่างเกษตรกรที่มี
กรรมสิทธิ์ และไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท,
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

นิวัตร ออกเวหา. 2546. **การวิเคราะห์การยอมรับเทคโนโลยีสมัยใหม่และผลกระทบต่อการกระจาย
รายได้ของครัวเรือน: กรณีศึกษาครัวเรือนเกษตรกรผลิตข้าวในจังหวัดสุพรรณบุรี
ปีการผลิต 2544/45**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ภาสกร ชุณหอุไร. 2532. **คำอธิบายกฎหมายที่ดิน**. กรุงเทพฯ: แสงสุทธิการพิมพ์.

มูลนิธิสถาบันที่ดิน. 2544. **โครงการศึกษาการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินและมาตรการ
ทางเศรษฐศาสตร์และกฎหมายเพื่อการใช้ประโยชน์ที่ดินเกิดประโยชน์สูงสุด**.
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

- ราชบัณฑิตยสถาน. 2543. **พจนานุกรมกฎหมายไทย**. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์
- เรืองเดช ศรีวรระ. 2531. **เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม: หลัก ทฤษฎีและปัญหาสิ่งแวดล้อม**. คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วรดา สงอักษร. 2542. **ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อโครงสร้างรายได้และโครงสร้างแรงงานของครัวเรือนเกษตรกรในจังหวัดนนทบุรี: กรณีศึกษาครัวเรือนปลูกข้าว และปลูกผัก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ศิริชัย พงษ์วิชัย. 2547. **การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วยคอมพิวเตอร์**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริพร แสงไพโรจน์. 2534. **การวิเคราะห์รายได้และปัจจัยที่มีผลกระทบต่อรายได้ของเกษตรกรผู้ทำกินในเขตป่าสงวนแห่งชาติจังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ. 2531**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ศิริพรรณ ศิริปัญญาวัฒน์. 2534. **ผลกระทบของวิทยาการการผลิตข้าวสมัยใหม่และการบริโภคอาหารของครัวเรือนเกษตรกรในท้องที่มีสถานะแวดล้อมในการผลิตที่เอื้ออำนวยและไม่เอื้ออำนวยในประเทศไทย ฤดูการผลิต 2530/31**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สมพร อิศวิลานนท์. 2538. **เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สมพร อิศวิลานนท์. 2541. **การวิเคราะห์การกระจายรายได้และภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรปีการเพาะปลูก 2538/39**. ภาควิชาเศรษฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สมพร อิศวิลานนท์ และคณะ. 2548. **การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของผู้มีสิทธิเข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน**. คณะเศรษฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2543. รายงานฉบับสมบูรณ์ สำหรับการศึกษาระเมินผลมาตรการ
สนับสนุนด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาอย่างยั่งยืน.
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2545. การประเมินผลนโยบายการจัดการที่ทำกินและการอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติ. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. 2546. โครงการศึกษาผลกระทบของนโยบายการแปลง
สินทรัพย์ (ที่ดิน) เป็นทุน. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

กรมที่ดิน. 2544. การจัดการทรัพยากรที่ดินและความยากจน. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

โสภณ ทองปาน. 2531. นโยบายเกษตร. กรุงเทพมหานคร: เลิศการพิมพ์.

อัจฉรีย์ จันหลักขณา. 2544. หลักสถิติเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อรพรรณ ศรีเสาวลักษณ์. 2543. ทรัพยากรที่ดินและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: สุโขทัยธรรมมาธิราช.

อิทธิพล ศรีเสาวลักษณ์ และคณะ. 2549. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการพัฒนาระบบข้อมูลและ
กลไกบริหารจัดการที่ดินระดับท้องถิ่น. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

Isvilanonda, S. and Wattanutchariya, S. 1990. **Differential Impact of Modern Rice
Technology Across Production Environments: A Case Study of Thai Rice Villages.**
Research Report no. 90-1. Department of Agricultural and Resource Economics, Faculty
of Economics and Business Administration, Kasetsart University.

Zhang, W. and Liu, C. 2005. **The Impact of Environmental Policy on Household Income and ActivityChoice: Evidence from Sandstorm Source Control Program in North China.** Presentation at The American Agricultural Economics Association Annual Meeting, Providence, Rhode Island, July 24-27.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ตาราง

ตารางผนวกที่ 1 ขนาดครัวเรือนและขนาดแรงงานของครัวเรือนเกษตรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง

	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)				
	ตะวันออก เฉลี่ยเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉลี่ยเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉลี่ยเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม
จำนวนครัวเรือน	10,654	3,992	2,890	2,637	20,173	180	294	247	182	903	395	204	325	65	989
	คน/ครัวเรือน														
ครัวเรือนเฉลี่ย	4.63	3.75	4.23	4.15	3.73	4.57	3.63	4.53	4.18	4.18	4.52	3.70	4.32	4.45	4.28
	คน/ครัวเรือน														
แรงงานเฉลี่ย	3.06	3.15	2.73	2.35	2.94	2.88	3.19	3.25	2.61	3.03	2.84	2.97	2.66	3.19	2.83
	แรงงานของครัวเรือน (ร้อยละ)														
ช่วยงานในฟาร์ม	80.60	68.89	82.11	84.35	78.71	94.02	66.35	69.12	79.58	74.70	85.54	56.89	80.32	80.68	77.33
ช่วยงานนอก															
ภาคเกษตร	19.40	31.11	17.89	15.65	21.29	5.98	33.65	30.88	20.42	25.30	14.46	43.11	19.68	19.32	22.67
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางผนวกที่ 2 ร้อยละแหล่งเงินกู้ยืมเงิน อัตราดอกเบี้ยและระยะเวลาในการกู้ยืมของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน
นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง

(หน่วย: ร้อยละ)

แหล่งเงินกู้	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)				
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม
แหล่งเงินกู้ในระบบ/สถาบันการเงิน															
ช.ก.ส.	41.99	44.36	46.26	61.71	44.79	38.86	29.86	41.90	53.29	38.86	38.23	29.60	47.85	56.67	39.70
ช.พาณิชย์	0.43	0.58	0.38	0.60	0.48	1.45	2.04	1.43	1.80	1.45	1.13	5.17	0.96	-	2.01
ช. ออมสิน	0.50	0.39	0.30	1.03	0.50	1.36	2.04	0.95	1.80	1.36	0.16	0.57	0.24	1.67	0.35
อาคาร															
สงเคราะห์	0.46	0.12	0.27	0.39	0.35	0.18	0.20	-	0.60	0.18	0.48	-	-	1.67	0.28
สหกรณ์	7.98	7.31	11.09	2.96	7.68	23.37	31.29	-	15.57	23.37	6.77	6.61	11.24	13.33	8.30
บริษัทเงินทุน	0.39	1.23	0.53	1.03	0.67	0.09	0.20	25.71	-	0.09	0.32	0.29	0.48	-	0.35
กลุ่มออมทรัพย์	3.59	4.11	3.49	5.18	3.85	2.45	3.07	1.90	1.80	2.45	2.90	4.60	2.87	11.67	3.67
กองทุนหมู่บ้าน	33.62	28.87	28.26	17.43	30.43	25.18	22.90	21.43	19.16	25.18	34.35	32.47	27.75	10.00	30.98
แหล่งเงินกู้นอกระบบ															
ญาติพี่น้อง	4.30	2.66	3.87	3.04	3.73	2.36	2.04	2.86	3.59	2.36	6.13	1.44	3.59	1.67	4.08
นายทุนเงินกู้/อื่น	6.73	10.37	5.55	6.64	7.51	4.71	6.34	3.81	2.40	4.71	9.52	19.25	5.02	3.33	10.30
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

รายการ	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ค.1)				
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม
ดอกเบ็ญเจ็ลลี่	1.15	0.77	0.88	1.35	1.04	0.66	0.70	1.11	0.95	0.81	0.85	0.76	0.82	0.66	0.81
ระยะเวลาในการกู้ยืม (ร้อยละ)															
< 1 ปี	81.26	68.75	78.43	41.07	73.86	68.91	55.83	72.86	47.31	60.60	75.48	73.56	70.33	43.33	72.20
< 3 ปี	5.04	4.96	4.14	8.01	5.20	7.14	10.43	9.05	5.39	8.70	5.97	2.30	7.89	5.00	5.60
>3 ปี	13.53	26.29	17.43	50.92	20.47	23.95	33.74	18.10	47.31	30.71	18.55	24.14	21.77	51.67	22.20
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
สิ่งค้ำประกันการกู้ยืม (ร้อยละ)															
ที่ดิน	14.61	16.80	14.81	39.06	17.38	8.82	29.45	20.48	22.75	22.28	9.68	15.52	21.29	25.00	15.08
บุคคล	15.59	16.44	10.03	17.77	15.43	7.14	21.68	26.19	14.37	18.30	15.65	21.26	15.55	20.00	17.15
กลุ่ม	60.97	59.62	62.93	31.73	58.19	80.67	42.94	45.24	53.29	53.08	62.42	40.52	51.67	46.67	53.39
หลักทรัพย์	1.99	1.74	3.87	2.96	2.21	1.26	2.04	1.90	3.59	2.08	2.42	12.07	3.83	1.67	5.12
ไม่มี	6.43	4.57	4.41	7.15	5.83	1.26	3.68	5.71	4.19	3.62	9.84	10.34	5.02	5.00	8.37
อื่น	0.41	0.82	3.95	1.33	0.96	0.84	0.20	0.48	1.80	0.63	-	0.29	2.63	1.67	0.90
	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางผนวกที่ 3 ร้อยละของครัวเรือนและรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และ
นิคมสร้างตนเอง จำแนกตามชั้นรายได้

(หน่วย: ครัวเรือน)

ชั้นของรายได้	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)				
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม
< 30,001	7,920	3,017	2,065	1,197	14,199	131	202	191	46	570	328	134	245	23	730
30,001-40,000	915	306	222	324	1,767	16	22	12	30	80	28	15	16	11	70
40,001-50,000	478	189	158	226	1,051	5	17	7	17	46	14	15	15	7	51
50,001-60,000	287	122	90	172	671	6	10	2	17	35	10	14	6	5	35
60,001-70,000	228	85	66	137	516	4	7	3	8	22	6	9	4	3	22
70,001-80,000	173	67	48	103	391	3	10	4	10	27	3	5	6	1	15
80,001-90,000	111	41	26	58	236	5	5	3	8	21	2	1	9	5	18
90,001-100,000	87	26	35	54	202	2	3	2	6	13	2	2	1	0	5
> 100,000	456	139	180	366	1,145	8	18	23	40	89	2	9	23	10	45
รวม	10,654	3,992	2,890	2,637	20,173	180	294	247	182	903	397	204	325	65	989

ตารางผนวกที่ 3 (ต่อ)

(หน่วย: ร้อยละ)

ชั้นของรายได้	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)				
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม
< 30,001	74.34	75.58	71.45	45.39	70.39	72.77	68.71	77.33	25.27	63.12	82.62	65.69	75.38	35.38	73.81
30,001-40,000	8.59	7.67	7.68	12.29	8.76	8.89	7.48	4.86	16.48	8.86	7.05	7.35	4.92	16.92	7.08
40,001-50,000	4.49	4.73	5.47	8.57	5.21	2.78	5.78	2.83	9.34	5.09	3.53	7.35	4.62	10.77	5.16
50,001-60,000	2.69	3.06	3.11	6.52	3.33	3.33	3.40	0.81	9.34	3.88	2.52	6.86	1.85	7.69	3.54
60,001-70,000	2.14	2.13	2.28	5.20	2.56	2.22	2.38	1.21	4.40	2.44	1.51	4.41	1.23	4.62	2.22
70,001-80,000	1.62	1.68	1.66	3.91	1.94	1.67	3.40	1.62	5.49	2.99	0.76	2.45	1.85	1.54	1.52
80,001-90,000	1.04	1.03	0.90	2.20	1.17	2.78	1.70	1.21	4.40	2.33	0.50	0.49	2.77	7.69	1.82
90,001-100,000	0.82	0.65	1.21	2.05	1.00	1.11	1.02	0.81	3.30	1.44	0.50	0.98	0.31	0.00	0.51
> 100,000	4.28	3.48	6.23	13.88	5.68	4.44	6.12	9.31	21.98	9.86	0.50	4.41	7.08	15.38	4.55
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ตารางผนวกที่ 3 (ต่อ)

(หน่วย: บาท/คน)

ชั้นของรายได้	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ค.1)				
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม
< 30,001	8,439	9,417	8,698	9,590	8,763	11,159	10,869	6,466	781	8,646	8,667	4,502	8,644	16,029	8,127
30,001-40,000	34,597	34,796	34,768	34,845	34,695	36,334	34,660	35,056	34,680	35,067	33,893	34,700	35,581	35,368	34,684
40,001-50,000	44,869	44,753	45,058	44,779	44,857	45,977	44,065	44,869	45,771	45,026	44,469	45,436	44,777	47,281	45,230
50,001-60,000	54,661	54,818	54,509	54,923	54,729	53,697	56,374	53,438	53,296	54,252	54,467	55,142	56,043	53,635	54,888
60,001-70,000	65,242	64,246	65,087	64,739	64,924	63,840	64,184	63,233	64,458	64,091	65,495	64,260	66,473	66,194	65,263
70,001-80,000	74,733	74,560	75,192	75,161	74,872	76,780	75,189	75,099	74,314	75,028	72,948	73,993	76,199	73,167	74,611
80,001-90,000	84,185	85,240	84,908	84,869	84,616	85,189	82,634	85,567	86,180	85,012	81,984	84,000	85,146	84,403	84,488
90,001-100,000	95,142	95,133	95,300	95,053	95,145	91,533	95,151	98,667	95,699	95,388	93,676	95,922	92,250	-	94,289
> 100,000	269,084	179,107	400,695	203,919	257,973	127,760	281,686	446,428	220,016	282,707	193,583	137,696	240,773	171,813	201,871
รวม	28,486	23,929	42,567	54,469	32,998	26,178	38,235	53,800	77,411	47,985	15,973	24,709	33,275	57,981	26,222

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางผนวกที่ 4 องค์ประกอบรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไขในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์และนิคมสร้างตนเอง

รายการ	เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01)					นิคมสหกรณ์ (กสน.3)					นิคมสร้างตนเอง (น.ค.1)				
	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม	ตะวันออก เฉียงเหนือ	เหนือ	กลาง	ใต้	รวม
รายได้สุทธิ (บาท/คน)															
ฟาร์ม	14,606	11,837	29,767	47,189	20,489	19,245	24,448	53,800	62,119	39,032	6,057	9,395	33,275	46,240	18,331
นอกฟาร์ม	1,209	1,020	1,219	1,656	1,232	2,069	1,625	-	3,464	1,640	1,239	-1,621	-	3,954	420
นอกเกษตร	12,671	11,072	11,580	5,625	11,277	4,864	12,162	-	11,829	7,313	8,677	16,936	-	7,787	7,471
รวม	28,486	23,929	42,567	54,469	32,998	26,178	38,235	53,800	77,411	47,985	15,973	24,709	33,275	57,981	26,222
ร้อยละ															
ฟาร์ม	51.27	49.47	69.93	86.63	62.09	73.52	63.94	100.00	80.25	81.34	37.92	38.02	100.00	79.75	69.91
นอกฟาร์ม	4.25	4.26	2.86	3.04	3.73	7.90	4.25	-	4.47	3.42	7.76	-6.56	-	6.82	1.60
นอกเกษตร	44.48	46.27	27.20	10.33	34.18	18.58	31.81	-	15.28	15.24	54.32	68.54	-	13.43	28.49
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางผนวกที่ 5 การวิเคราะห์ความยากจนของครัวเรือนเกษตรที่ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไถ
ในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์ และนิคมสร้างตนเอง

รายการ	จำนวนครัวเรือน	จำนวนครัวเรือนที่ ยากจน	ร้อยละครัวเรือนที่ยากจน ^{1/}
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก 4-01)	20,213	8,309	41.11
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)	903	374	41.42
นิคมสร้างตนเอง (น.ก.1)	991	436	44.00
รวม	22,107	9,119	41.25

หมายเหตุ: ^{1/} คำนวณ Head count ratio

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางผนวกที่ 6 การวิเคราะห์ความยากจนของครัวเรือนเกษตรที่ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไข
ในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์ และนิคมสร้างตนเอง จำแนกตามภาค

รายการ	จำนวนครัวเรือน	จำนวนครัวเรือนที่ ยากจน	ร้อยละครัวเรือนที่ยากจน
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก 4-01)			
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	10,670	4,590	43.02
ภาคเหนือ	3,998	1,888	47.22
ภาคกลาง	2,894	1,362	47.06
ภาคใต้	2,651	469	17.69
รวม	20,213	8,309	41.11
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)			
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	180	77	42.78
ภาคเหนือ	294	121	41.16
ภาคกลาง	247	157	63.56
ภาคใต้	182	19	10.44
รวม	903	374	41.42
นิคมสร้างตนเอง (น.ค.1)			
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	397	187	47.10
ภาคเหนือ	204	62	30.39
ภาคกลาง	325	178	54.77
ภาคใต้	65	9	13.85
รวม	991	436	44.00

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางผนวกที่ 7 การวิเคราะห์ความยากจนของครัวเรือนเกษตรที่ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไข
ในเขตปฏิรูปที่ดิน จำแนกตามจังหวัด

รายการ	จำนวนครัวเรือน	จำนวนครัวเรือนที่ ยากจน	ร้อยละครัวเรือนที่ยากจน
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก 4-01)			
ขอนแก่น	924	442	47.84
นครราชสีมา	2,338	705	30.15
มุกดาหาร	853	397	46.54
ศรีสะเกษ	2,199	1,108	50.39
สุรินทร์	2,159	848	39.28
หนองคาย	2,197	1,090	49.61
เขียงราย	1,351	629	46.56
เขียงใหม่	204	56	27.45
นครสวรรค์	943	500	53.02
พิจนุโลก	195	68	34.87
สุโขทัย	736	395	53.67
อุดรดิคตล์	569	240	42.18
กาญจนบุรี	828	387	46.74
จันทบุรี	242	78	32.23
ประจวบคีรีขันธ์	289	115	39.79
ระยอง	69	31	44.93
ลพบุรี	386	159	41.19
สระแก้ว	1,080	592	54.81
กระบี่	4	-	0.00
ชุมพร	856	176	20.56
นครศรีธรรมราช	757	101	13.34
สงขลา	16	2	12.50
สุราษฎร์ธานี	1,018	190	18.66
รวม	20,213	8,309	41.11

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางผนวกที่ 8 การวิเคราะห์ความยากจนของครัวเรือนเกษตรที่ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไถ
ในเขตนิคมสหกรณ์ จำแนกตามจังหวัด

รายการ	จำนวนครัวเรือน	จำนวนครัวเรือนที่ ยากจน	ร้อยละครัวเรือนที่ยากจน
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)			
มุกดาหาร	180	77	42.78
เชียงใหม่	99	54	54.55
สุโขทัย	109	30	27.52
อุดรดิตถ์	86	37	43.02
ปราจีนบุรี	81	58	71.60
ระยอง	106	52	49.06
สระแก้ว	60	47	78.33
กระบี่	62	7	11.29
ชุมพร	21	-	0.00
สุราษฎร์ธานี	99	12	12.12
รวม	903	374	41.42

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางผนวกที่ 9 การวิเคราะห์ความยากจนของครัวเรือนเกษตรที่ถือครองที่ดินแบบมีเงื่อนไถ
ในเขตนิคมสร้างตนเอง จำแนกตามจังหวัด

รายการ	จำนวนครัวเรือน	จำนวนครัวเรือนที่ ยากจน	ร้อยละครัวเรือนที่ยากจน
นิคมสร้างตนเอง (น.ค.1)			
ขอนแก่น	109	42	38.53
สุรินทร์	214	111	51.87
หนองคาย	74	34	45.95
นครสวรรค์	92	23	25.00
สุโขทัย	1	1	100.00
อุดรดิตถ์	111	38	34.23
กาญจนบุรี	1	0	0.00
จันทบุรี	70	44	62.86
ประจวบคีรีขันธ์	107	59	55.14
ระยอง	85	36	42.35
ลพบุรี	43	26	60.47
สระแก้ว	19	13	68.42
กระบี่	11	0	0.00
ชุมพร	6	2	33.33
สงขลา	22	5	22.73
สุราษฎร์ธานี	26	2	7.69
รวม	991	436	44.00

ที่มา: จากการคำนวณ

ตารางผนวกที่ 10 การวิเคราะห์ความยากจนของครัวเรือนเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน นิคมสหกรณ์
และนิคมสร้างตนเอง จำแนกตามการเข้าร่วมและไม่เข้าร่วม โครงการแปลง
สินทรัพย์เป็นทุน

รายการ	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละครัวเรือนที่	
		ยากจน	ยากจน
เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก 4-01)			
เข้าร่วมโครงการฯ	11,149	4,285	38.43
ไม่เข้าร่วมโครงการฯ	9,064	4,024	44.40
รวม	20,213	8,309	41.11
นิคมสหกรณ์ (กสน.3)			
เข้าร่วมโครงการฯ	576	241	41.84
ไม่เข้าร่วมโครงการฯ	327	133	40.67
รวม	903	374	41.42
นิคมสร้างตนเอง (น.ค.1)			
เข้าร่วมโครงการฯ	645	293	45.43
ไม่เข้าร่วมโครงการฯ	346	143	41.33
รวม	991	436	44.00

ที่มา: จากการคำนวณ

ภาคผนวก ข

ความเป็นมาของนโยบายการจัดการที่ทำกิน

ความเป็นมาของนโยบายการจัดการที่ดินทำกินของไทย

นโยบายการจัดการที่ดินทำกินในสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

1. สมัยกรุงสุโขทัย พระมหากษัตริย์ได้ทรงกำหนดนโยบายทรัพยากรที่ดิน เน้นหนักด้านการส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถือครองที่ดินและใช้ทำประโยชน์อย่างเสรี ทั้งนี้เนื่องจากอัตราส่วนประชากรกับที่ดินต่ำมากและมีความจำเป็นที่ต้องระดมพลเมืองตั้งรกรากเป็นเมืองขนาดใหญ่และเป็นปึกแผ่นจึงให้เสรีภาพในการถือครองที่ดิน (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2543)

2. สมัยกรุงศรีอยุธยา พระมหากษัตริย์ได้ทรงกำหนดนโยบายทรัพยากรที่ดิน เน้นหนักด้านการส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถือครองที่ดินและใช้ทำประโยชน์อย่างเสรีเช่นเดียวกับ สมัยกรุงสุโขทัย แต่สามารถทรงเรียกคืนจากประชาชนได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในสมัยนั้นประชากรมีมากขึ้นแต่ที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์มีน้อย ดังนั้น หากมีความจำเป็นหรือบังเกิดประโยชน์โดยรวมแล้ว อาจทรงเรียกคืนได้ในสมันนี้มีการนำนโยบายการใช้ที่ดินมาใช้ โดยอยู่ในรูปแบบศักดินาซึ่งที่ดินทั้งหมดเป็นของพระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานให้แก่ราชบริพารตามศักดินา

3. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยการปกครองแบบระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ทรงกำหนดให้นโยบายที่ดินเน้นหนักไปในด้านการปกครอง การใช้และพัฒนาที่ดินไปพร้อมๆ กัน โดยโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งกรมทะเบียนที่ดินขึ้นใน กระทรวงเกษตรราชการ เมื่อ ปี พ.ศ. 2444 และทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติการออกโฉนดที่ดิน เมื่อ ปี พ.ศ. 2451

นโยบายการจัดการที่ดินทำกินในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

1. พ.ศ. 2476 นายปรีดี พนมยงค์ ได้เสนอแนวคิดในการจัดระบบการถือครองที่ดินไว้ในเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติ โดยระบุว่า “ให้รัฐซื้อที่ดินที่ประชาชนต้องการขายแล้วนำมาพัฒนาทำเป็นลูกทำกินนา จัดเป็นที่ดินประกอบการเกษตรของรัฐ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาและมีการใช้วิชาการสมัยใหม่ จากนั้นให้ราษฎรมาเป็นลูกจ้างประกอบการของรัฐ” โดยแนวคิดนี้มีสาระสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ

1.1 ให้รัฐตราพระราชบัญญัติเวนคือที่ดินทั้งหมดเป็นของรัฐ โดยจ่ายค่าตอบแทนให้แก่เจ้าของที่ดินเป็นเงินสดส่วนหนึ่งและอีกส่วนหนึ่งเป็นพันธบัตร

1.2 ให้ชาวไร่ชาวนาเป็นข้าราชการ

1.3 ให้มีการทำนารวม

แนวคิดนี้ถูกต่อต้านเป็นอย่างมากโดยถูกกล่าวหาว่าเป็นวิธีการของลัทธิคอมมิวนิสต์ จึงไม่เป็นที่ยอมรับทางสังคม

2. พ.ศ. 2478 การจัดที่ดินทำกินได้เริ่มขึ้น โดยมีการจัดตั้งสหกรณ์ขึ้นแห่งแรกเพื่อช่วยเหลือชาวนาในการเช่าซื้อที่ดินที่เป็นของรัฐ

3. พ.ศ. 2479 มีการออกพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2479 มีเนื้อหาเกี่ยวกับการจับจองที่ดินว่างเปล่า ทั้งนี้ เพื่อให้คนไทยมีส่วนเป็นเจ้าของที่ดินขนาดย่อมตามความเหมาะสมของครอบครัวโดยต้องขออนุญาตจับจองจากเจ้าหน้าที่และต้องทำประโยชน์ให้เต็มที่

4. พ.ศ. 2483 ได้จัดตั้งนิคมสร้างตนเองขึ้นในยุคสมัย จอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะช่วยเหลือคนยากจนให้มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง แต่วิธีนี้ยังแก้ปัญหาไม่ได้เพราะประชากรมีมากและไม่สามารถที่จะนำเอาป่าสงวนมาแบ่งให้ได้

5. พ.ศ. 2485 ประกาศใช้พระราชบัญญัติการจัดซื้อที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2485 เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง โดยการจัดหาที่ดินทำกินและการบุกเบิกพื้นที่ใหม่

6. พ.ศ. 2493 มีการออกพระราชบัญญัติควบคุมการเช่านา พ.ศ. 2493 สมัย จอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีครั้งที่ 2 กำหนดให้มีการเก็บค่าเช่าโดยเฉลี่ยสูงสุดได้ไม่เกินร้อยละ 25 ของผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้ แต่กฎหมายนี้ไม่ได้มีผลในทางปฏิบัติ

7. พ.ศ. 2497 มีการออกพระราชบัญญัติประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 เพื่อกำหนดขนาดที่ดินของเอกชนที่จะมีสิทธิเป็นเจ้าของ แต่ถูกยกเลิกไปในปี พ.ศ. 2503 สมัยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี

8. พ.ศ. 2506 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้มีการริเริ่มโครงการพัฒนาชนบทที่หมู่บ้านหุบกะพง อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ในรูปนิคมสร้างตนเองที่สมบูรณ์แบบ ซึ่งอำนวยความสะดวกให้แก่เกษตรกรเป็นอย่างดี เป็นแบบฉบับที่รัฐบาลได้นำมาเป็นหลักในการปฏิรูปที่ดิน

9. พ.ศ. 2511 ประกาศใช้พระราชบัญญัติจัดที่ดินทำกินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 และประกาศยกเลิกพระราชบัญญัติการจัดซื้อที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2485 ให้มีการจัดที่ดิน แต่ไม่ห้ามการแบ่งแยกที่ดินและการนำที่ดินไปใช้ในกิจการอื่น นอกเหนือจากการเกษตรและได้กำหนดให้มีการจัดตั้งนิคมสหกรณ์ (Settlement cooperatives) เน้นการจัดที่ดินทำกินให้เกษตรกรที่ต้องการใช้ที่ดินไว้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและจัดบริการต่างๆ ที่จำเป็น

10. พ.ศ. 2513 รัฐบาลสนใจปัญหาที่ดินทำกินของเกษตรกรและมีการจัดตั้ง “กองทุนเพื่อจัดที่ดินให้เกษตรกร” เพื่อใช้ในการจัดหาที่ดินแปลงใหญ่ที่เหมาะสมแก่เกษตรกร นำมาจัดสรรให้เกษตรกรซื้อผ่อนส่งภายใน 15 – 20 ปี

11. พ.ศ. 2517 ออกพระราชบัญญัติจัดรูปที่ดิน พ.ศ. 2517 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 ได้กำหนดนโยบายการช่วยเหลือเกษตรกรและการจัดที่ดินเอาไว้ใน มาตรา 79 รัฐพึงดำเนินการให้ความช่วยเหลือของบุคคลกรทางเศรษฐกิจและสังคมให้ลดน้อยลง มาตรา 80 รัฐพึงจัดระบบการถือครองกรรมสิทธิ์และการครอบครองที่ดินเพื่อประโยชน์แก่การส่งเสริมเกษตรกรรมหรืออุตสาหกรรมและพึงกำหนดพันธะให้เจ้าของที่ดินใช้ที่ดินให้เป็นประโยชน์ตามความเหมาะสมแก่สภาพของดิน มาตรา 81 รัฐพึงส่งเสริมให้เกษตรกรมีสิทธิ์ในที่ดินเพื่อการประกอบอาชีพอย่างทั่วถึงโดยการปฏิรูปที่ดินและวิธีอื่น มาตรา 82 รัฐพึงส่งเสริมและบำรุงเกษตรกรรม รัฐพึงคุ้มครองและรักษาผลประโยชน์ของเกษตรกรในการผลิตและจำหน่ายผลผลิตและมาตรา 83 รัฐพึงส่งเสริมและสนับสนุนสหกรณ์ ซึ่งผลจากรัฐธรรมนูญฉบับนี้ คือ ได้ออกพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม พ.ศ. 2518

12. พ.ศ. 2518 สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมได้จัดตั้งขึ้นตามกฎหมายเมื่อปี พ.ศ. 2518 เพื่อที่จะดำเนินการปฏิรูปที่ดิน ซึ่งเป็นผลจากความเดือดร้อนของเกษตรกรไม่มีที่ดินทำกินของตนเอง ซึ่งมีสาเหตุเนื่องมาจากปัจจัยต่างๆ หลายประการ ได้แก่

12.1 การเพิ่มขึ้นของประชากรในขณะที่ที่ดินมีจำกัด จึงเป็นเหตุให้ราษฎรบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติอย่างผิดกฎหมาย พื้นที่ที่เหมาะสมต่อการเกษตรได้ถูกนำไปใช้แทบทั้งหมดแล้ว

12.2 ค่าเช่าที่ดินทำกินมีอัตราสูงขึ้นจนเกษตรกรรับภาระไม่ไหว เนื่องจากผลผลิตไม่ได้เพิ่มสูงขึ้นมากนัก ถึงแม้ว่ารัฐบาลจะได้ออกพระราชบัญญัติควบคุมออกมาใช้บังคับแต่ก็ไม่ได้ผลเท่าที่ควรทั้งนี้ด้วยสาเหตุหลายประการ เช่น เจ้าของที่ดินและผู้เช่าตกลงค่าเช่ากันเองหรือมีการกำหนดอัตราค่าเช่าไว้หลายๆ พื้นที่สูงกว่าค่าเช่าที่เกษตรกรผู้เช่าเคยจ่าย เป็นต้น นอกจากนี้รายได้จากการเกษตรต่ำเพราะที่ดินมีคุณภาพต่ำและการขาดแคลนน้ำในระดับไร่นา

12.3 เกษตรกรที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินไม่สามารถกู้เงินจากสถาบันการเงิน เช่น ธ.ก.ส. เป็นต้น เพื่อนำมาประกอบอาชีพได้

การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมในประเทศไทย หมายถึง การปรับปรุงเกี่ยวกับสิทธิและการถือครองในที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม รวมตลอดถึงการจัดการที่อยู่อาศัยในที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมนั้น โดยรัฐนำที่ดินของรัฐ หรือที่ดินที่รัฐจัดซื้อหรือเวนคืนจากเจ้าของที่ดินซึ่งมิได้ทำประโยชน์ในที่ดินนั้นด้วยตัวเองหรือมีที่ดินเกินสิทธิตามพระราชบัญญัตินี้ เพื่อจัดให้แก่เกษตรกรผู้ไม่มีที่ดินของตนเองหรือเกษตรกรที่มีที่ดินเล็กน้อยไม่เพียงพอแก่การครองชีพและสถาบันเกษตรกรได้เช่าซื้อ เช่าหรือเช่าทำประโยชน์ โดยรัฐให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรม ปรับปรุงทรัพยากรและปัจจัยการผลิต ตลอดจนการผลิตและการจำหน่ายให้เกิดผลดียิ่งขึ้น

ภาคผนวก ค

การให้สินเชื่อของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

นโยบายในการให้สินเชื่อของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

ธ.ก.ส. มีวัตถุประสงค์ให้ความช่วยเหลือทางการเงิน ตลอดจนให้การส่งเสริมและคำแนะนำต่อเกษตรกร เพื่อให้สามารถประกอบอาชีพอย่างอื่นที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว ซึ่ง ธ.ก.ส. ให้สินเชื่อกับเกษตรกร โดยแยกตามประเภทลูกหนี้ได้ออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. การให้สินเชื่อแก่เกษตรกรรายคน

เกษตรกร ซึ่งเป็นกลุ่มลูกค้า ในที่นี้หมายถึง กลุ่มเกษตรกรผู้ซึ่งได้ขอขึ้นทะเบียนเป็นลูกค้าของ ธ.ก.ส. โดยลูกค้าเหล่านั้นจัดตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงกัน รู้จักคุ้นเคยกันและรู้งานการเกษตรของกันและกันเป็นอย่างดี ซึ่งกลุ่มลูกค้าหนึ่งๆ จะต้องมิเกษตรกรจำนวนตั้งแต่ 5 คนขึ้นไปเข้าร่วมกลุ่มกัน โดยมีวัตถุประสงค์ที่กู้เงินจาก ธ.ก.ส. เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายและค่าการลงทุนในการประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยใช้หลักประกันรับรองรับผิดชอบอย่างลูกหนี้ร่วมกัน หรือค้ำประกันซึ่งกันและกันและในแต่ละกลุ่มลูกค้าจะต้องคัดเลือกหัวหน้ากลุ่ม เพื่อทำหน้าที่ประสานงานระหว่าง ธ.ก.ส. และกลุ่ม ซึ่งการกู้ยืมของกลุ่มลูกค้าจะต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์ในการกู้ยืม ดังนี้

1.1 เงินกู้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานการเกษตร สำหรับฤดูกาลผลิตหนึ่งๆ อาจเรียกอย่างหนึ่งว่า “เงินกู้ระยะสั้น” แบ่งได้ออกเป็น 2 ประเภท คือ

1.1.1 เงินกู้ระยะสั้นเพื่อผลิตผลหลัก เป็นเงินกู้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานการเกษตรอย่างเดียวหรือหลายอย่าง ซึ่งลูกค้ากลุ่มลูกค้าเดียวกันทุกคนหรือเป็นส่วนใหญ่ในการทำการผลิต ลงมือเพาะปลูก เก็บเกี่ยวและขายในเวลาใกล้เคียงกันและสามารถชำระคืนเงินกู้ให้เสร็จสิ้นในเวลาเดียวกันได้

1.1.2 เงินกู้เครดิตเงินสด เป็นเงินกู้ระยะสั้นเพื่อการผลิตอย่างหนึ่ง ซึ่งอำนวยความสะดวกให้แก่เกษตรกรลูกค้าอย่างมาก เพราะทำสัญญาเงินกู้เครดิตเงินสดไว้เพียงครั้งเดียวเกษตรกรสามารถเบิกรับเงินกู้ได้หลายครั้งภายในวงเงินกู้ที่กำหนดและภายในระยะเวลาแห่งสัญญาเงินกู้

1.2 เงินกู้เพื่อการลงทุนในทรัพย์สินการเกษตร แบ่งตามระยะเวลาในการชำระคืน เงินกู้เสร็จสิ้น ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1.2.1 เงินกู้ระยะปานกลาง เป็นเงินกู้เพื่อการลงทุนในทรัพย์สินการเกษตร ซึ่งมีอายุใช้งานได้เกินกว่า 1 ปี เงินกู้เพื่อการบุกเบิกหรือซื้อที่ดินเพื่อใช้ในการทำการเกษตร สร้างหรือปรับปรุงแหล่งน้ำ คันคูน้ำ ประตูกักน้ำ และงานปรับปรุงที่ดินอย่างอื่น ซ้อมสัตว์ใช้งาน ซ้อมเครื่องมือ เครื่องจักรกลการเกษตร อุปกรณ์การขนส่งและอุปกรณ์อื่นๆ เกี่ยวกับการเกษตร ลงทุนในการซื้อ ปศุสัตว์ สัตว์ปีก สัตว์น้ำ เป็นต้น

1.2.2 เงินกู้ระยะยาวเพื่อการเกษตร เป็นเงินกู้เพื่อการปรับปรุงทรัพยากร การเกษตรหรือการลงทุนเป็นค่าลงทุนการเกษตรซึ่งต้องใช้เวลาอันกว่าจะได้ผลคุ้มค่าการลงทุน เช่น การปรับปรุงแหล่งน้ำ เช่น การทำสวน การเพาะกึ่ง การวางรูปแบบประกอบการเกษตรขึ้นใหม่ เพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น รวมถึงค่าใช้จ่ายอันจำเป็นเกี่ยวกับการจัดจ้างของสังหาริมทรัพย์

1.3 เงินกู้เพื่อรอขยายผลผลิตการเกษตร ได้แก่ เงินกู้ซึ่งผู้กู้ใช้ผลิตผลทางการเกษตร เป็นประกันการชำระคืนเงินกู้ มีวัตถุประสงค์การกู้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในระหว่างรอการขยายผลผลิต เพื่อให้เกษตรกรสามารถเก็บผลผลิตไว้รอราคาได้ โดยไม่จำเป็นต้องขายในช่วงที่ผลผลิตออกสู่ ตลาดเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นช่วงที่ราคาตกต่ำ

1.4 เงินกู้เพื่อชำระหนี้สินหรือไถ่ถอนหรือรับ โอนคืนที่ดินการเกษตร แบ่ง ออกเป็น 5 ประเภท คือ

1.4.1 เงินกู้ระยะปานกลาง ได้แก่ เงินกู้เพื่อชำระหนี้สินเดิมเกี่ยวกับการ การเกษตรก่อนเข้าเป็นลูกค้าธนาคาร

1.4.2 เงินกู้ระยะปานกลางพิเศษ ประเภท 1 ได้แก่ เงินกู้เพื่อชำระหนี้สินที่มี อยู่เดิมแก่ ธ.ก.ส. หรือบุคคลภายนอก อันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติหรือภัยพิบัติและเพื่อปรับปรุงการ ประกอบการเกษตรของตนในทางที่จะได้ผลดีขึ้น

1.4.3 เงินกู้ระยะปานกลางพิเศษ ประเภท 2 ได้แก่ เงินกู้ซึ่งลูกค้านหนึ่ง หรือหลายคนขอกู้เพื่อชำระหนี้สินให้แก่ ธ.ก.ส. แทนผู้กู้เดิมซึ่งตาย วิกลจริต ไปเสียจากภูมิลำเนา

เดิม หรือย้ายที่อยู่และไม่มีใครรู้ว่าเป็นตายร้ายดีอย่างไร หรือมีเหตุอื่นๆ ที่ทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพได้

1.4.4 เงินกู้ระยะยาวเพื่อชำระหนี้สินเดิม ได้แก่ เงินกู้เพื่อชำระหนี้สินเดิม หรือ ใถ่ถอน หรือ โอนคืนที่ดินการเกษตรซึ่งเดิมเป็นของตนเองหรือเป็นของบิดามารดาของตน ตลอดจนเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายดำเนินการเกษตรในฤดูแรก การลงทุนในสินทรัพย์การเกษตรที่จำเป็น และค่าใช้จ่ายอันจำเป็นเกี่ยวกับการจัดจ้างอสังหาริมทรัพย์

1.4.5 เงินกู้ระยะยาวพิเศษ ได้แก่ เงินกู้ซึ่งลูกค้านั่งหรือหลายคนของ กู้จาก ธ.ก.ส. เพื่อชำระเงินกู้ให้แก่ ธ.ก.ส. แทนผู้กู้เดิมซึ่งตายหรือมีเหตุผลอื่นที่ทำให้มีอาจดำเนินการตามโครงการหรือแผนงานได้

1.5 เงินกู้เพื่อประกอบอาชีพอย่างอื่นที่เกี่ยวข้องเนื่องในการเกษตร แบ่งตามลักษณะ ความจำเป็นในการใช้เงินกู้และระยะเวลาหารชำระคืนเงินกู้ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1.5.1 เงินกู้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการดำเนินงานในการประกอบอาชีพ อย่างอื่นที่เกี่ยวข้องเนื่องในการเกษตร ได้แก่ เงินกู้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการซื้อหรือจัดหาวัสดุคิบต่างๆ อุปกรณ์ เครื่องมือใช้ในการผลิต หรือการบริการการเกษตร ค่าซ่อมแซม ค่าจ้างแรงงาน ค่าขนส่ง ค่า เชื้อเพลิง ค่าใช้จ่ายในการเตรียมเพื่อขายหรือจำหน่าย ค่าเช่าต่างๆ ค่าภาษีอากร ค่าบริการต่างๆ ที่ เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานในการประกอบอาชีพอย่างอื่นที่เกี่ยวข้องเนื่องในการเกษตร เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อนำมาผลิตสินค้าสำเร็จรูป กึ่งสำเร็จรูป ปัจจัยการผลิตทางการเกษตรเพื่อจำหน่ายหรือให้บริการด้าน การเกษตร

1.5.2 เงินกู้เพื่อเป็นค่าลงทุนในสินทรัพย์สำหรับใช้ในการประกอบอาชีพ อย่างอื่นที่เกี่ยวข้องเนื่องในการเกษตร ได้แก่ เงินกู้เพื่อลงทุนจัดหาสินทรัพย์ประจำ เครื่องจักรกล อุปกรณ์ต่างๆ สำหรับการผลิตหรือการแปรรูปหรือเตรียมการผลิตทางการเกษตร รวมทั้งการ ปรับปรุงสินทรัพย์ประจำ เครื่องจักรอุปกรณ์ต่างๆ ที่จะนำมาใช้สำหรับประกอบอาชีพอย่างอื่นที่ เกี่ยวข้องเนื่องในการเกษตร เป็นต้น

2. การให้สินเชื่อแก่สถาบันเกษตรกร

สถาบันเกษตรกร หมายถึง สหกรณ์การเกษตร รวมถึง ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรและกลุ่มเกษตรกร ซึ่ง ธ.ก.ส. ให้เงินกู้แก่ สถาบันเกษตรกร เพื่อนำไปใช้ในการดำเนินธุรกิจเพื่อประโยชน์ของสมาชิกตามวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

2.1 เพื่อใช้เงินทุนสำหรับให้สมาชิกกู้ โดยทำสัญญาเงินกู้เครดิตเงินสดคราวละไม่เกิน 5 ปี ในแต่ละปี ธ.ก.ส. จะกำหนดวงเงินกู้ประจำปีให้แก่สหกรณ์ตามขีดความสามารถและความจำเป็นในการใช้เงินกู้ของสหกรณ์ ทั้งนี้ไม่เกิน 12 เท่าของทุนของสหกรณ์เอง ซึ่งสหกรณ์จะขอเบิกเงินกู้เพื่อนำไปจ่ายให้แก่สมาชิกได้ภายในวงเงินดังกล่าว โดยให้กู้เป็นเงินกู้ระยะสั้นและระยะปานกลาง ในทำนองเดียวกับที่ ธ.ก.ส. ให้กู้แก่เกษตรกรลูกค้าโดยตรง

สำหรับเครดิตเงินสด (Cash credit) จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับการเบิกเงินเกินบัญชี (Overdraw: OD) ซึ่งผู้กู้สามารถเบิกเงินได้เป็นคราวๆ แต่ไม่เกินวงเงินที่ ธ.ก.ส. กำหนด

2.2 เพื่อใช้เงินทุนสำหรับจัดหาวัสดุอุปกรณ์การเกษตรตลอดจนสิ่งจำเป็นอื่นๆ โดยการทำสัญญาเงินกู้เครดิตเงินสดคราวละไม่เกิน 5 ปี ในแต่ละปี ธ.ก.ส. จะกำหนดวงเงินกู้ประจำปีให้กู้แก่สหกรณ์ตามขีดความสามารถและความจำเป็นในการใช้เงินกู้ของสหกรณ์ ทั้งนี้ไม่เกิน 6 เท่าของเงินทุนของสหกรณ์เอง ส่วนการเบิกเงินกู้แต่ละคราวนั้น สหกรณ์จะต้องชำระคืนเงินกู้ภายใน 12 เดือนนับแต่วันที่กู้

2.3 เพื่อใช้เงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินงานขายผลผลิตการเกษตร เป็นเงินกู้เพื่อใช้เงินทุนในการรวบรวมผลผลิตจากสมาชิกเพื่อขายโดยทำเป็นสัญญาเงินกู้เครดิตเงินสดคราวละไม่เกิน 5 ปี ในแต่ละปี ธ.ก.ส. จะกำหนดวงเงินกู้ให้แก่สหกรณ์ตามขีดความสามารถและความจำเป็นในการใช้เงินกู้ของสหกรณ์ ทั้งนี้ไม่เกิน 5 ล้านบาทและการเบิกเงินแต่ละคราวสหกรณ์จะต้องชำระคืนเงินกู้ภายใน 12 เดือนนับแต่วันที่กู้

2.4 เพื่อใช้ลงทุนภายในโครงการพัฒนาการเกษตร เป็นเงินกู้ที่นำไปใช้ลงทุนเพื่อสนับสนุนโครงการพัฒนาการเกษตร ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาลการลงทุนเพื่อจัดให้มีสินทรัพย์ประจำสำหรับการบริการด้านการแปรรูปหรือการขายผลผลิตทางการเกษตร รวมทั้งการลงทุนในสินทรัพย์ประจำอื่นๆ ตามความจำเป็นในการดำเนินธุรกิจสหกรณ์ โดยวงเงินกู้ไม่เกิน 5

ล้านบาท สำหรับสหกรณ์และ 10 ล้านบาท สำหรับชุมชนสหกรณ์ กำหนดชำระคืนไม่เกิน 15 ปี ในกรณีปกติหรือไม่เกิน 20 ปี ในกรณีพิเศษ

3. การให้สินเชื่อแก่กลุ่มเกษตรกร

กลุ่มเกษตรกร หมายถึง เกษตรกรซึ่งรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มโดยมีกฎหมายรับรองให้เป็นนิติบุคคล และมีวัตถุประสงค์ดำเนินการทางธุรกิจ เพื่อประโยชน์ในการประกอบอาชีพของเกษตรกร กลุ่มเกษตรกรเป็นสถาบันอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งได้รับการบริการสินเชื่อจาก ธ.ก.ส. เช่นเดียวกับสหกรณ์เงินกู้ ธ.ก.ส. ให้แก่กลุ่มเกษตรกรแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

3.1 เพื่อใช้เป็นทุนสำหรับให้สมาชิก โดยกลุ่มเกษตรกรจะต้องทำสัญญาเครดิตเงินสดคราวละไม่เกิน 5 ปี ในแต่ละปี ธ.ก.ส. จะกำหนดวงเงินกู้ประจำปีให้แก่กลุ่มเกษตรกรในทำนองเดียวกับสหกรณ์ คือไม่เกิน 10 เท่าของทุนของกลุ่มเกษตรกร และจะต้องชำระหนี้ให้แก่ ธ.ก.ส. ตามตารางกำหนดชำระหนี้ซึ่ง ธ.ก.ส. จะพิจารณากำหนดเป็นปีๆ โดยจะต้องเป็นจำนวนไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 ของจำนวนเงินกู้ที่ได้รับชำระหนี้จากสมาชิก

3.2 เพื่อใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินงานขายผลผลิตทางการเกษตร กลุ่มเกษตรกรนำเงินกู้นี้ไปใช้ในการรวบรวมผลผลิตจากสมาชิกเพื่อขาย โดย ธ.ก.ส. ใช้หลักเกณฑ์การให้เงินกู้เช่นเดียวกับการให้กู้แก่สหกรณ์

3.3 เพื่อจัดหาวัสดุอุปกรณ์การเกษตรเป็นเงินกู้เพื่อใช้เป็นทุนหมุนเวียน ในการดำเนินงานจัดหาวัสดุอุปกรณ์การเกษตรมาจำหน่ายแก่สมาชิกและเกษตรกร โดยมีหลักเกณฑ์เช่นเดียวกับการให้เงินกู้แก่สหกรณ์ แต่วงเงินกู้ที่กลุ่มเกษตรกรจะกู้เงินได้นั้นไม่เกิน 4 เท่า ของทุนกลุ่มเกษตรกร

3.4 เพื่อใช้ลงทุนในโครงการพัฒนาการเกษตร เป็นเงินกู้เพื่อนำไปใช้ตามโครงการพัฒนาการเกษตร ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาล การลงทุน เพื่อจัดให้มีสินทรัพย์ประจำสำหรับกิจกรรมแปรรูป หรือการขายผลผลิตการเกษตร สินทรัพย์ประจำอื่นๆ ตามความจำเป็นในการดำเนินธุรกิจของกลุ่มเกษตรกร โดยมีหลักเกณฑ์การให้เงินกู้เช่นเดียวกับการให้เงินกู้แก่สหกรณ์